

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GENEL GAZETECİLİK ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BEDEN VE İKTİDAR İLİŞKİSİNİN SİNOPTİKON
ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: BLACK MIRROR
DİZİSİ ÖRNEĞİ**

MELTEM KAYA

2501150222

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM

İSTANBUL-2017

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MELTEM KAYA Numarası : 2501150222

Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : GAZETECİLİK ANABİLİM DALI/GENEL GAZETECİLİK BİLİM DALI/YÜKSEK LİSANS Danışmanı : DOÇ. DR. BURCU KAYA EREM

Tez Savunma Tarihi : 13.07.2017 Saati : 12.00

Tez Başlığı : BEDEN VE İKTİDAR İLİŞKİSİNİN SİNOPTİKON ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: BLACK MIRROR DİZİSİ ÖRNEĞİ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. BELKIS ULUSOY NALCIOĞLU		Kabul
2- PROF. DR. BARIŞ ÇOBAN		Kabul
3- DOÇ. DR. BURCU KAYA ERDEM		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. UĞUR GÜNDÜZ		
2- YRD. DOÇ. DR. HEDİYETULLAH AYDENİZ		

ÖZ

BEDEN VE İKTİDAR İLİŞKİSİNİN SİNOPTİKON ÜZERİNDEN İNCELENMESİ: BLACK MIRROR DİZİSİ ÖRNEĞİ

MELTEM KAYA

İktidar ve beden ilişkisinde en önemli unsurlardan biri, iktidar bedeni denetim altına alarak müdahalesini gerçekleştirir. Bireyler, sinoptikon ile gözetleme ve gözetlenmeyi arzular hale gelmiş, bu durumda iktidarın bireyleri kontrol etmesini kolaylaştırmıştır. Geçmişten, günümüze hatta geleceğe doğru bakıldığında hızla gelişen teknolojiler, bireyin mahremiyetini zedelemekte bireyi, birey olmaktan çıkararak nesne olma sürecine doğru sürüklemektedir. Gözetim teknolojisine bağlı olan biometrik teknolojiler, bireyin DNA'sı ile tanımlama gerçekleştirmektedir. Bunun gibi gözetimi kolaylaştıran pek çok teknoloji ucuz olduğundan, iktidarlar gözetim araçlarına rahatça ulaşabilmektedir. Yeni iletişim teknolojilerinin hayatın her alanında yer almasıyla birlikte, bireyler bilgiye dayalı iş yapar hâle gelirken; iktidar da bu bilgiyi yönlendiren, yöneten üretken bir güç haline gelmiştir. Bu bağlamda iktidar, bu üretici gücü ile biyo-politika oluşmaktadır. Amaçlı örneklem olarak seçilen, “Black Mirror” dizisinin, özellikle “beden-iktidar ve sinoptikon” bağlamında incelenmesi, seçilen sahnelerle gerçekleştirilmiş, çalışmada göstergebilimsel yöntemin metaforik ve metonimik inceleme alanı seçilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gözetim, Denetim, Beden, İktidar, Sinoptikon, Panoptikon, Süperpanoptikon, Black Mirror

ABSTARCT

INVESTIGATION ON THE SINOPTICON OF THE RELATIONSHIP BETWEEN THE BODY AND THE POWER: THE EXAMINATION OF BLACK MIRROR SERIES

MELTEM KAYA

One of the most important elements in relationship with power and body is that the power controls the body and performs its intervention. Individuals desire to observe and to be observed with synopticon, in this case the power has made it easier for the individual to control. From the past to the present day or even to the future, the rapidly developing technologies are dragging the individual's privacy from the individual to the process of becoming an object. Biometric technologies that depend on surveillance technology perform identification with the individual's DNA. Many technologies that facilitate surveillance such as this are not cheap, the powers can easily reach the means of surveillance. With new communication technologies taking place in every aspect of life, individuals still work based on information, and power has become a productive force that directs and manages this information. In this context, the power of this productive force and bio-politics are forming. The selected "Black Mirror" sequence was chosen as a sample for the purpose of studying, especially in the context of "body-power and synopticon", and the metaphorical and metonymic field of the semiotic method was chosen as the method in the study.

Key Words: Surveillance, Control, Body, Power, Panopticon, Synoptikon, Superpanopticon, Black Mirror

ÖNSÖZ

“Beden ve İktidarın Sinoptikon Üzerinden İncelenmesi: Black Mirror Dizi Örneği” adlı çalışmada amaç, gözetimin artık sınırlı bir alandan çıkıp küreselleşmeyle bağlantılı olarak her yere yayılmasını ve iktidarın, gözetim unsurunu kullanarak her anlamda bireyin bedenine nüfuz etmesini göstermektedir.

Gözetim anlamında pek çok çalışma yapılmış olsa da gözetimin, sinoptikon üzerinden incelenmesi konu açısından eksik kalmıştır. Günümüzde, bireylerin gözetlenmekten kaçınmak yerine onu arzu eder hale gelmesi, çoğunluğun azınlığı gözetleyerek, azınlığı taklit etmeye çalışması sinoptik gözetimin en önemli özelliklerindendir. Bu nedenle gözetimin artık birer arzu nesnesine dönüşmesini, bireylerin göz önünde olma istencinin anlaşılması açısından çalışma önemli bir eksiği dolduracağına inanılarak yazılmıştır.

Bu çalışmayı gerçekleştirmemde hiçbir yardımını esirgemeyen ve yüksek lisans eğitimim boyunca bana destek olup sabır gösteren değerli tez danışmanım Doç. Dr. Burcu Kaya Erdem başta olmak üzere, gerek fikirlerini, gerekse çalışmalarını benimle her daim paylaşan Prof. Dr. Barış Çoban’a, tez konumu belirlememde ve tezimde ilerlememde yardımını esirgemeyen Yard. Doç. Dr. Uğur Dolgun’a sonsuz teşekkür ederim.

Her anımda yanımda olan ve beni motive eden sevgili annem Menende Kaya, babam Selahattin Kaya ve kardeşim Edanur Kaya’ya sonsuz teşekkürler. Tez yazma sürecimde beni sürekli destekleyen, her türlü yardımına koşan, parlak fikirleriyle çalışmama ön ayak olan değerli arkadaşlarım Başak Kaya Önder ve Hülya Çaylak’a sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Meltem KAYA

Temmuz-2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
TABLolar LİSTESİ	ix
KISALTMALAR LİSTESİ	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BEDEN- İKTİDAR VE GÖZETİM SARMALININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Gözetim Kavramı, Gözetimin Tarihsel ve Düşünsel Yönleri	4
1.2.Beden- İktidar ve Gözetim Sarmalına İlişkin Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar	17
1.2.1.Disiplin ve Cezalandırma Sistemine Bir Örnek: Panoptikon	18
1.2.2.Üretken Bir İktidar Teknolojisi Olarak: Biyo- İktidar	23
1.2.3.Küreselleşmenin Etkisi ile Yaratılan Akışkan Dünya İçerisindeki Akışkan Gözetim.....	40
1.2.4. Çevrimiçi Bir Gözetim ya da Gözetimin Elektronikleşmesi	45

İKİNCİ BÖLÜM

GÖZETİM TOPLUMUNDA BEDEN VE İKTİDAR

2.1. Beden- İktidar Düşüncesi İçerisinde Gözetim ve Mekân İlişkisi.....	58
2.2. Gözetimi Toplumsal Olarak Meşrulaştıran Etkenler	61
2.2.1. Korku Kültürü İçerisinde Gözetim Toplumu	62
2.2.2.Popüler Kültür Ürünleri, Tüketim Kültürü ve Sosyalleşme Algısının Bir Etkisi Olarak Gözetim	67

2.3.Yönetim, Adalet ve Şeffaflığa ilişkin Sorunlar Ekseninde Gözetim	72
2.4. Gözetim Toplumunun Tarihsel İzleğinde Değişen Gözetim Biçimleri.....	76
2.4.1. Sınırlı Bir Gözetim Mekânı Sunan: Panoptikon	77
2.4.2.Çoğunluğun, Azınlığı Gözetlediği Bir Gözetim Mekanizması: Sinoptikon. 81	
2.4.3.Sanal Bir Dünya Yaratan Gözetim: Süperpanoptikon.....	84
2.5. Dünya Üzerinde En Çok Kullanılan Gözetleme Sistemleri.....	88
2.5.1. Ulusal Güvenlik Ajansı (NSA) ve Dış istihbarat Gözetleme Yasası (FISA)	90
2.6. Panoptikon’dan Sinoptikon’a Gözetimin Doğası veMedya İlişkisi.....	96
2.6.1. Panoptikon’dan Sinoptikon’a Gözetimin Doğası ve Geleneksel Medya.....	98
2.6.2. Panoptikon’dan Sinoptikon’a Gözetimin Doğası ve Yeni Medya.....	102
2.7. Sinoptikon’un Beden ve İktidar Bağlamında Yeniden Okunması.....	108

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BLACK MIRROR DİZİSİ ÖRNEĞİYLE BEDEN İKTİDAR İLİŞKİSİNİN SİNOPTİKON BAĞLAMINDA OKUNMASI

3.1. Araştırmanın Amacı ve Örneklem Seçimi	115
3.2. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	116
3.3. Araştırmanın Yöntemi.....	116
3.4. Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün İncelenmesi	120
3.4.1. Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün Künyesi.....	120
3.4.2. Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün Öyküsü.....	121

3.4.3. Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün Metaforik ve Metonimik Yöntem ile İncelenmesi	122
3.5. Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün İncelenmesi	134
3.5.1. Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün Künyesi	134
3.5.2. Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün Öyküsü	135
3.5.3. Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün Metaforik ve Metonimik Yöntem ile İncelenmesi	136
3.6. Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün İncelenmesi	144
3.6.1. Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün Künyesi	144
3.6.2. Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün Öyküsü	144
3.6.3. Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün Metaforik ve Metonimik Yöntem ile İncelenmesi	145
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	157
EKLER	167

TABLÖLAR LİSTESİ

Resim 1: Jeremy Bentham'ın Panoptikon Planı	20
Resim 2: Başlangıç sahnesi	123
Resim 3: Prensesin Kaçırılmasını Duyan Sıradan Bireyler	126
Resim 4: Televizyon İzleyen Bireylerin Görüntüsü	127
Resim 5: Haberleri Olağan Karşılayan Birey	128
Resim 6: Kadının Çıplak Olarak Kendi Fotoğrafını Çekmesi	129
Resim 7: Kaçırılma Videosunun İzlenme Oranı	130
Resim 8: Oyuncunun Fotoğrafının Çekilmesi	130
Resim 9: Halkın canlı yayını izlemesi	132
Resim 10: Boş Yol Görüntüsü	133
Resim 11: Boş Sokak Görüntüsü 1	133
Resim 12: Boş Sokak Görüntüsü 2	133
Resim 13: Boş Sokak Görüntüsü 3	133
Resim 14: Boş Sokak Görüntüsü 4	134
Resim 15: Prensesin Sokak Ortasındaki Baygın Görüntüsü	134
Resim 16: Sosyal Medyayı Takip Eden Bireyin Mutluluğu	138
Resim 17: Martha ve Ash'in Yazışma Görüntüsü	141
Resim 18: Bebeğinin Kalp Atışlarını Kaydeden Anne	142
Resim 19: Parmak Okuyucu Sistem ile Kimlik Bilgisinin Verilmesi	143
Resim 20: Spor Yapan Kadın	147
Resim 21: Ayna Karşısında Gülme Provası Yapan Kadın	148
Resim 22: Ayna Karşısında Gülme Provası Yapan Kadın 2	148
Resim 23: Telefonları ile İlgilenen Bireyler	149
Resim 24: Düğüne Giriş Noktasında Yer Alan Tabela	154

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
Bkz. :	Bakınız
BM :	Birleşmiş Milletler
Bs. :	Baskı
C. :	Cilt
Çev. :	Çeviren
CIA:	Merkezi İstihbarat Teşkilatı
Doç.:	Doçent
FBI:	Federal Soruşturma Bürosu
FISA:	Dış İstihbarat Gözetleme Yasası
Haz. :	Hazırlayan
KGB:	Devlet Güvenlik Komitesi
MI6:	6 Numaralı Askeri İstihbarat Birimi
MİT:	Milli İstihbarat Teşkilatı
NSA:	Ulusal Güvenlik Ajansı
Prof. :	Profesör
s. :	Sayfa
s.y.:	Sayfa Yok
TBMM :	Türkiye Büyük Millet Meclisi
t.y:	Tarih yok
UDAD :	Uluslar arası Daimi Adalet Divanı
vb. :	Ve benzeri
v.d.:	Ve Diğerleri
yy. :	Yüz yıl

GİRİŞ

Gözetimin bireyler, gruplar ya da toplumlar açısından olumlu ve olumsuz olarak pek çok sonucu bulunmaktadır. Günümüzdeki iletişim teknolojileriyle birlikte düşünüldüğünde gözetim araçları, bireylerin güvenliğini ve iletişim kolaylığını sağlamak açısından olumlu olarak görülürken; bireylerin her an gözetim altında olması, özel yaşamının gizliliğini ve mahremiyetini ihlal etmesi ise olumsuz olarak görülmektedir. Hatta öyle ki iktidarlar gözetimi, özellikle “güven sağlamak” adına yaptıklarını vurgulayarak izlemeyi meşru kılmaktadırlar. İktidarın asıl amacı, bireyi özne konumundan çıkarıp nesneleştirerek edilgen bir hale getirmektir.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan sinoptikon ile iktidar, eski gözetim sistemlerinde olduğu gibi bireyi sınırlı alanda gözetlemek yerine, bireyin gözetlenmeyi arzu eder hale gelmesini sağlayarak küresel bir alana yayılmıştır. Çoğunluğun, azınlığı gözetlediği sinoptikonda, nizam bir güvenlik ya da popüler kültür ögesi haline gelmiştir. İktidar, bireylere bir şeyleri dayatmak yerine özendirerek gözetime teslim olmalarını sağlamıştır. Amaç, bireylerin sinoptikon ile artık gözetlemekten ve de gözetlenmekten haz duyduğunu, televizyon dünyasının ardından sosyal medya ile bu haz duygusunun daha da arttığını göstermektir.

Günümüzde, gözetimin sınırsız bir alana yayıldığı ve gözetimi gerçekleştiren iktidarların gizli olmadığı sistem süperpanoptikon ve sinoptikon varlığını çok fazla göstermektedir; ancak bu durum, sınırlı bir alanda, iktidarın görünmeden gözetim gerçekleştirdiği panoptik sistemin sona erdiğinin bir göstergesi değildir. Her bir gözetim sistemi, birbiri içerisine dâhil olarak ilerlemekte ve teknolojik gelişmelerle gözetim sadece şekil değiştirmektedir. Çalışmanın hipotezinde de gözetim sistemlerinin birbiriyle iç içe olduğunu ve beraber ilerlediklerini kanıtlamak amaç edinilmiştir. Bunun yanı sıra gözetimin, beden ve iktidar ilişkileri içerisinde yer aldığı, her bir gözetim aracının bireyin bedenine müdahale ederek iktidarın gücüne güç kattığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Batı dünyasında gözetim konusuyla iç içe geçmiş “Big Brother” kadar, çalışmada Huxley’in “Cesur Yeni Dünya” distopyasını da özellikle sinoptikon ve süperpanoptikon bağlamında görmek mümkündür. Örneğin Orwell’in 1984’ünde

iktidar, kameralar aracılığıyla iş yerindeki her bireyi gözetleyebiliyordu ve bu panoptik gözetim sistemine özgü bir alandı. Sınırlı bir alanda görülmeden görme mevcuttu. Bu durumu günümüzde de görmek mümkündür. Aynı şekilde “Cesur Yeni Dünya” kitabında da bireylerin, sürekli alışveriş merkezlerinde tüketim yaparak kredi kartı kullanmaları ya da alışveriş merkezlerinin kameralarına yakalanmaları, gözetim dünyasına kendi istekleri ile katılmaları demektir. Bu nedenle çalışmada Huxley’in “Cesur Yeni Dünya” distopyası ile George Orwell’in “1984” distopyası birlikte düşünülerek gözetim açıklanmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın birinci bölümünde “Beden-iktidar ve gözetim” ilişkisini kuramsal bir çerçevede incelemek adına, öncelikle gözetim kavramı ile gözetimin tarihsel ve düşünsel yönleri irdelenecek, daha sonra Jeremy Bentham’ın panoptik planı, Michel Foucault’nın biyo-iktidar kuramsallaştırması, Zygmunt Bauman’ın akışkan gözetimi, David Lyon’un da elektronik gözetimi açıklanacaktır.

Gözetimin türleri kuramsal çerçevede açıklanırken her zaman mekan unsuru ön plana çıkarılarak aktarım gerçekleştirilmektedir. Bu denli kesif bir konu olan mekan, gözetim ilişkisi içerisinde ikinci bölümde açıklanacaktır. Gözetim anlamında bir diğer konu da İktidarlar, günümüzde hükümler sistemde olmadığından, bireyi gözetime ikna etmek için “rıza” unsurunu kullanmaktadır. Bu nedenle çalışmanın ikinci bölümünde iktidarın, bireyleri gözetlerken kullandığı meşrulaştırıcı etkenlere de yer verilecek ve gözetimin teknolojik, sosyo-kültürel, medya ile ilişkisi irdelenecektir.

Birbiriyle iç içe geçmiş gözetim sistemlerini, beden ve iktidar ilişkisi içerisinde değerlendirmek ve belli bir sınırlılık oluşturmak için Charlie Brooker’ın yapımcılığını üstlendiği “Black Mirror” dizisi amaçlı örneklem olarak seçilmiştir. Dizide gözetim unsurlarını hemen her bölümde görmek mümkün olduğundan dizinin her sezonundan ilk bölümler çözümlenecektir. Çalışmanın 3. bölümünde “Beden-iktidar ve gözetim” ilişkisi baz alınarak diziden sahneler seçilecek, bu sahneler göstergebilimsel alanın metaforik ve metonimik yöntemi ile çözümlenecektir.

1. BÖLÜM: BEDEN- İKTİDAR VE GÖZETİM SARMALININ KURAMSAL ÇERÇEVESİ

“Beden iktidar ve gözetim sarmalı” incelenirken çalışmanın örüntüsünü, öncelikle gözetimin kavramsal bütünlüğü ile tarihsel ve düşünsel boyutu, daha sonra beden-iktidar ve gözetime ilişkin kuramsal çalışmalar oluşturacaktır. Teknolojik gelişmelerin iletişim dünyasında artması ile gözetim dünyası da boyut değiştirmiştir. Önce televizyon dünyasındaki gelişmeler daha sonra ise sosyal medyadaki iletişim dünyasının teknolojik gelişmelerindeki artış ile gözetim farklı boyutlara girmiş, panoptik gözetleme sistemine, sinoptikon ve süperpanoptikon gibi gözetim sistemleri de dâhil olmuştur.

“Gözetim kendi başına bir iktidar kaynağıdır.”(Lyon, 1997: 20) Gözetimi gerçekleştiren iktidar, gücü de elinde bulundurmaktadır. Gözetimi, gözetim toplumunu daha anlaşılır kılabilmek adına gözetim kavramı, gözetimin tarihsel ve düşünsel yönleri çalışmanın birinci bölümünde anlatılacaktır.

Gözetleme sistemlerinden Bentham’ın panoptik mimarisi ile gözetleyen her yeri görecektek şekilde dizayn edilmiş bir kuleden, bireyleri gözetlemektedir. Sinoptik gözetleme sisteminde ise bu durum değişmiş çoğunluktaki bireyler azınlığı gözetlemiştir. İktidar, azınlıktakilerin, çoğunluktaki bireyleri etkileyerek nizamı daha kolay sağlayacağını düşünmüş ve gözetim sınırlı bir alan olmaktan çıkıp akışkan bir hal almıştır. Süperpanoptikonda da gözetim yine panoptikondan farklı olarak sınırlı bir mekânda değil; küresel bir alanda gerçekleştirilmiş, küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin artışı ile hem azınlıktaki bireyler çoğunluktaki bireyleri, hem de çoğunluktaki bireyler azınlıktaki bireyleri gözetlemiştir.

Panoptikon, süperpanoptikon ve sinoptikon modellerine bakıldığında, üç model birbirini ortadan kaldırmak yerine yan yana varlığını sürdürmektedir. (Öztürk, 2013: 146) Bu nedenle çalışmada, “yeni iletişim teknolojileri panoptikonu, süperpanoptikona ya da sinoptikona dönüştürdü” gibi bir iddia bulunmamaktadır. Günümüzde de gözetim modellerinden panoptikon varlığını belli ortamlarda sürdürmeye devam etmektedir.

Gözetim dünyasında çalışmanın ana konusunu oluşturan sinoptikonun, toplumlara sunmuş olduğu gösterişli yeni bir vizyon vardır. Bu vizyon bireylere şu mesajı vermektedir: “Gösterişli yeni vizyondan güveninizi ve umudunuzu esirgemeyin!”(Robins, 1999: 22) İktidarların yaratmış olduğu bu gösterişli vizyona, birey kendisini teslim ederek bu vizyonu arzular hale gelmektedir. Bunun nedeni ise hem popüler kültüre ayak uydurmak hem de güvenlik kaygısıdır.

Bilgiyi elinde bulunduran iktidar olduğundan, gözetim dünyasında da iktidar, bireylerin bedenlerini gözetleyerek bilgiyi elde etmekte böylece gücüne güç katmaktadır. Bu noktayı anlayabilmek adına beden, iktidar ve gözetime hem kavramsal hem de kuramsal anlamda eğilmek gerekmektedir. Bu bağlamda; Bentham (Panoptik Gözetim), Foucault (Beden-İktidar), Bauman (Akışkan Gözetim) ve Lyon’un (Elektronik Gözetim) kuramsal çalışmaları incelenerek konunun yalnızca kavramsal anlamda değil kuramsal anlamda da analizi yapılacaktır.

1.1 Gözetim Kavramı, Gözetimin Tarihsel ve Düşünsel Yönleri

Gözetim kavramı kökü itibariyle düşünüldüğünde organ olarak “göz”den gelmektedir. Bireyler gözleri ile bir noktaya bakıp gözlemlerini gerçekleştirmektedir.

Görmek dünyanın içinde olmaktır. Dünyanın dokusu içinde yer almak, dünyaya açık olmak demektir.” (Robins, 1999: 67) Gözetim de görme ediminden geldiğinden, dünyanın dokusu içerisinde bulunmak bir yana, dünyaya açık olduğu için gözetimi gerçekleştiren iktidar, bir adım öndedir.

“Gözetim kavramı Fransızca’dan gelmektedir. Fransızca’da “Surveillance” olarak kullanılmıştır. İlk olarak 18.yüzyılın sonunda bir kişinin hareketlerini izlemek anlamında kullanılırken gözetimin birincil amacı izleyen kişiye bilgi sağlamak olarak tanımlanmıştır.” (Clarke, 2005: s.y.) Gözetim kavramı günümüzde de tanım itibariyle pek de değişiklik gösterdiği söylenemez. Tanım aynı kalsa da gözetim araçları teknolojinin ve küreselleşmenin etkisiyle birlikte daha da gelişmiş; izleyen kişinin, izlemek istediği kişi hakkındaki bilgiler daha kolay elde edilmiştir.

Göz iktidarın biricik organı haline dönüşmüş ve baskıcı bir yaşam biçiminin, doğallaştırılarak topluma yaşamak zorunda oldukları tek gerçek olarak dayatılmıştır. Bir topluluk gözle inşa edilirse, kimse o gözden kaçamaz ve bu bir baskıdır. (Çoban, 2016: 112).

“Gözetim için en sık kullanılan benzetme, en azından Batı dünyasında hiç kuşkusuz Büyük Birader’dir.”(Bauman-Lyon, 2013: 21) George Orwell’in Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı kitabındaki “Big Brother is watching you” sözünün ardından çıkan “Büyük Birader” kavramı ile gözetim özdeşleşmiştir. Varlığı gözükmeyen “büyük birader”in her yerden “büyük birader seni izliyor” yazısı ve iktidarın tüm ülkeyi tele-ekranlardan gözetlemesiyle denetimin sağlanabileceği düşüncesini anlatan Orwell’in distopyası, günümüzde distopik olmaktan çıkmıştır. Orwell,(1989: 7) Bin Dokuz Yüz Seksen Dört adlı kitabında “Büyük Birader”i şöyle tanımlanmaktadır:

“Her katta asansörün karşısında asılı olan poster, kocaman gözüyle ona bakıyordu. Gözleriyle insanın hareketlerini izliyor gibi yapılmış resimlerdi bunlar. Resmin altındaki başlıkta ise BÜYÜK BİRADERİN GÖZÜ SENDE, yazılıydı.”

Orwell’in kitabında aktardığı gibi bireylere daima bir baskı yapılmaktadır. “İktidarın gözü üzerinizde, iktidarın istediği gibi davranın eğer davranmazsanız sonucuna katlanırsınız” mesajı ülkenin her yerinde verilmektedir.

“Britanya Veri Koruma Komitesi’nin başkanı Sir Norman Lindop, Orwell’in 1984 adlı romanı için daha 1978’de şöyle bir yorum yapmıştı: ‘Orwell’in 1984’ünün hemen köşeyi dönünce karşımıza çıkacağından korkmadık ama bazı hoş ürkütücü gelişmelerin epey çabuk ve çoğu kişi ne olduğunun farkına varmadan olabileceğini hissettik.’” (Lyon, 1997: s. 27)

Sir Norman Lindop’un da dile getirmiş olduğu gibi gözetim, toplumda yer alan kişiler farkında olmaksızın ilerlemekte ve gözetim ile ilgili gelişmeler küresel bir çerçevede hızla gelişmektedir.

“...Bedensel ve düşünsel gelişim süreçlerinin kesintisiz bir biçimde denetim altında tutulma çabası Orwellvari bir kara-ütopyanın kurgudan gerçeğe dönüşüm

serüvenini yansıtmaktadır.” (Çoban- Özarslan, 2016: 112) Günümüze yaklaştıkça bu denetim ve gözetim süreci Orwell’in distopyasının aşmış durumdadır.

Gözetimi, gözetim toplumunu anlayabilmek için gözetimin tarihsel ve düşünsel yönlerini incelemek gerekmektedir.

“Gözetim toplumu, modernizm- kapitalizm- sanayi devrimi ve enformasyon teknolojileri ile yeni kabul edilecek bir alan olarak görülmektedir.” (Dolgun, 2015: 21)Gözetim tarihine bakıldığında ise durum, bu bakış açısından çok farklıdır. Gözetim tarihinin gelişen teknolojilerle birlikte değil insanlık tarihinden itibaren var olduğunu söylemek mümkündür. Hatta öyle ki insanlığın var olması ile gözetim olgusu ortaya çıkmıştır.

David Lyon’a(1997: 39) göre gözetim yeni bir olgu değildir. “Ezelden beri insanlar ne yaptıklarını kontrol etmek, kaydettikleri ilerlemeyi izlemek, örgütlenmek veya korumak için diğerlerine bakmışlardır.” Antik köleci toplumlarda önemli gözetim mekanizmaları mevcuttur. Askerlik hizmeti, vergi, toprağa yerleşim gibi amaçlarla nüfus sayımı vb. gözetim mekanizmalarının birkaçıdır. Göçebe toplumlarda da evlilik kayıtları, hayvan sayıları gibi faaliyetler de bir diğer gözetim mekanizmalarındandır. (Tosun, 2011: 228) Buradan anlaşılmaktadır ki yerleşik hayata geçmemiş toplumlarda dahi gözetim faaliyetleri mevcuttur. Günümüz düşünüldüğünde teknolojik gözetim dâhil edilmeden bu gözetim mekanizmaları çok da farklı değildir. Nüfus sayımı, bireylerin kimlik bilgileri, ikamet yeri gibi bireyin pek çok bilgisi iktidarın elindedir. Bunların hepsi de birer gözetim mekanizması olduğundan gözetim faaliyetlerinin insanlık tarihi kadar eski olduğu söylenebilir.

Eski çağlardan bu yana kullanılagelen nüfus sayımları, bedeni hedef alan, nüfus bilgilerini ele geçirerek bireylerin gözetimlerini sağlayan birer araç gibi işlemektedir. (Lyon, 2013: 80) Bu bağlamda nüfus sayımları ile bireylerin tüm bilgileri ele geçirildiği için bu işlemlerde birer gözetleme biçimidir.

Giddens, yazının bulunması ile de devlet aygıtının hem nesneler hem de kişiler üzerinden uyguladığı idari denetimin kapsamını genişletmek üzere kullanılabilecek şifreleme sisteminden bahsetmektedir. Gözetim faaliyetinin önemli

bir noktasını oluşturan iktidar, ilk çağlardan itibaren bilme ve cinsiyet arasındaki ilişkinin temelini oluşturmuştur. (Foucault, 2015: 1) Bu kadar eskiye dayanan gözetimin çalışma kapsamında iktidar ve beden ilişkisi içerisinde ele alınmasının temel nedeni de budur. İktidarın oluşumu ile bedene ait her şeyin iktidarın gözetimi altına girmesi sağlanmaya çalışılmıştır. İktidar, bedenleri ne kadar bilirse ne kadar müdahale ederse iktidarlığı o denli kuvvetli olacaktır. Bu nedenle cinsellik nüfusu etkilediğinden özellikle cinsellik anlamında iktidarın pek çok baskısı ve müdahalesi söz konusudur. Bunun da gözetimin tarihsel ve düşünsel sürecini yönlendirdiği söylenebilir.

Gözetim olgusu, 16.yüzyıldan itibaren Ortaçağ Avrupa'sında ve geleneksel toplumlarda, eğitim alanındaki katı uygulamalar ile gün yüzüne çıkmıştır.(Köse, 2011: 201) Toplumsal denetim olmaksızın, toplumdaki disiplinin sağlanamayacağı düşüncesiyle toplumdaki bireyler, geçmişten günümüze denetim altında tutulmaya çalışılmış ve günümüze yaklaştıkça bu denetim, gözetim ile sağlanmıştır.

16. yüzyılda yeni devletlerin ortaya çıkmasıyla beraber, siyasi gözetim, dini gözetim gibi önem kazanmıştır. (Güven S. K., 2011: 176) Ortaçağ Avrupa tarihine denk düşen 16. yüzyılda özellikle dini anlamda son derece baskıcı olan iktidarlara gözetimlerini de bu yönde gerçekleştiriyorlardı; ancak din adamlarının siyasi yaşama da etkisinin bulunmasından ötürü iktidarlara, dini gözetimin yanı sıra siyasi gözetimi de gerçekleştirmesi olağan kabul edilmektedir.

Orta Çağ'da gözetim anlamında bir diğer önemli noktada, veba ve cüzzam gibi hastalıkların yaygınlaşması ile vebalı ve cüzzamlı bireyleri ayırt etmek ve toplumdan uzaklaştırmak için denetim yapılmıştır. Bu denetim ile birey hasta olsun olmasın, herkes bireysel anlamda birbirinden yalıtılmış, ayırıcı çizgiler çoğaltılmıştır. (Koyuncu, 2016: 25-26) Gözetimin tarihselliği bağlamında yine bireyin bedeni ön plana çıkarılarak denetim gerçekleştirilmiş ve bireyler birbirlerinden ayrıştırılmıştır. Amaç bireyleri veba ve cüzzamdan korumak olsa da bireyin, bu bahaneyle denetim altında tutulması gerçekleşmiştir.

17.yüzyıl, günümüzde hâlâ süren baskı çağının başlangıcı kabul edilmektedir. İktidarın cinselliğe olan baskısında, cinsellik söylemlerini dile getirmek

tehlikeliydi. Bu yüzyılın ardından modern çağa yaklaştıkça cinsellikle ilgili söylemlerin, her an her yerde konuşulması sağlanmaya çalışılmıştır. (Foucault, 1992: 19)

Cinselliğin sürekli konuşulması, iktidarın cinsel anlamdaki baskılarını ve gözetimini daha derin uygulama fırsatı bulması demektir. Bu anlamda gözetimin tarihsel ve düşünsel durumuna cinsellik büyük bir yön vermekte, beden ile iktidarın gözetimi iç içe geçmektedir.

Gözetimin eskiye dayandığı, Bauman'ın, Yasa Koyucular ile Yorumcular adlı kitabından bir örnekle aktarırsa; I. James yönetiminde damgalama yöntemi 1604 tarihli yasa ile şöyle açıklanmıştır: “deriye ve ete o şekilde dağlanıp, işlenmeli ki, “R” harfi görülsün ve böyle bir alçağın yaşamı boyunca sürekli işaret olarak kalsın.” İşaret sayesinde tehlikeli kişiler toplum tarafından anlaşılabilecek ve bu tehlikeli kişi olarak atfedilip damgalanan birey, her daim gözetim altında tutulacaktır. (Bauman, 1996: 57) Damgalama yöntemiyle birey, öncelikle diğer bireylerden ayrıştırılarak ötekileştirilmekte ve bu ötekileştirmenin sonucu olarak toplumdaki her bireyin, damgalanan bireyi gözetlenmesi beklenmektedir. Böylece aslında gözetim olgusunun teknolojik gelişmelerin yaşandığı asırlardan önce başladığını teknolojiyle birlikte bu olgunun daha da ivme kazandığı söylenebilir.

18. yüzyıl Avrupa'sında mastürbasyon denetimleri ortaya çıkmıştır. Bu korku ile çocukların bedenleri üzerinde aileler aracılığıyla bir denetim oluşturulmakta ve cinsellik kontrol altına alınmaya başlanmaktadır. 1710'da İngiltere'de, 1743'te Almanya'da, 1760'ta Fransa'da mastürbasyon yasaklandı. (Foucault, 2015c: 40) Cinsellik, kaygı ve analiz nesnesi haline gelerek gözetim ve denetimin ikinci ana hedefi olmuştur. Bireylerin bedenleri üzerinde direk müdahale eden iktidar, cinsellik aracılığı ile bireylerin kendilerine dokunmalarını yasaklayarak bireyleri denetim ve tahakkümü altında bırakmıştır.

Foucault, (2015: 29)cinsellik söylemlerini eğitim üzerinden açıklarken, 18.yüzyılda eğitim alanında cinsellik, açıkça konuşulmasa da sürekli söz edildiğini düşünmektedir. Cinselliğe ilişkin söylemler 18. ve 19.yüzyılın ortalarında, iktidarlardan tehlikeyi artırma yoluyla daha çok konuşulması sağlanmıştır.

1789 tarihli Fransız Devrimi yönetilen toplumu hararetle savunmaktadır. Adından da anlaşılacağı üzere yönetilen toplum için iktidarın varlığı son derece önemlidir. Merkezi iktidar, toplumu tasarlamakta ve denetlemektedir. Böylece denetlenen toplum ile Akıl Çağı'nın ürettiği, Aydınlanma Çağı'nın devam ettirdiği bir söylemin ürünü olmaktadır. (Bauman, 1996: 87) Bu çağda savunulmakta olan “yönetilen toplum” anlayışıyla gözetim ve denetim iktidar için daha da önemli bir konuma sahip olmuştur.

Bauman, (1996: 118)18.yüzyıl sonlarında entelektüel yaşam dünyasının kuruluşu ile iktidar ve bilgi arasındaki ilişkiyi evlilik sözleşmesine benzeterek sermayenin dış değişkenlerinin de devreye girdiğinden söz etmektedir. Diğer bir deyişle bilgi ve iktidarın iç içe geçmesinde entelektüel yaşam dünyasının payı büyüktür. Bu bilgi ve iktidar ilişkisinin gözetim faaliyetlerine tarihsel ve düşünsel anlamda etki ettiğini söylemek mümkündür. Entelektüel yaşam dünyası da dolaylı olarak gözetim dünyasının gelişimine katkıda bulunmuştur.

“...sanayileşme başladığı dönemden sonra başta deliler, sakatlar ve yaşlılardan oluşan sayıları yüz binleri bulan bir topluluğun *kapatılacağı* dev kurumlar oluşturulmaya başlanmıştır. Tüm eylemlerin çalışma ve üretime şartlandırıldığı bu dönemden itibaren çalışma ve üretme yeteneği olmayan veya sınırlı olanların *kapatılarak* uzaklaştırılması toplumsal ve ekonomik düzenin selameti için gereklidir”(Şentürk, 2008, s. 228)

Sanayileşme dönemine gelindiğinde, toplumdaki bireylerin bedenleri birer makine gibi görülmekte, bir diğer deyişle makinenin çalışmaması ya da üretememesi dahilinde, birey kapatılmaya ya da yok edilmeye çalışılmaktadır.

Sanayi devrimi ile üretimin seri hale gelmesi, çalışanların belli bir program dahilinde hareket etmelerini gerektirmiştir. Programları takip edenler de elbette işçileri gözetleyen iktidar konumundaki patronlardır. Seri üretimin aksamadan devam etmesi ve işçisinin, işi dışında herhangi bir şeyle meşgul olmaması için iktidar konumundaki patronlar, işçileri devamlı gözetlemekte ve denetim sağlamaktadır.

“İş yeri izleme ve denetleme, modern pratiklerin birçok boyutunun son derece belirgin olduğu önemli bir gözetim tarihi sunar.” (Lyon, 2013: 12)İş

hayatındaki gözetim özellikle sanayi devrimi ile başlamış günümüzde de devam etmektedir. İş yaşamındaki bireyleri gözetleyen iktidar konumundaki patron, işçisinin mahremiyetini önemsememekte; patronun önemsedtiği tek şeyin daha verimli iş daha çok kazanç olduğudur. Bunun için de iktidarlar her türlü gözetim faaliyetine olumlu bakmaktadır. Gözetim teknolojileri ilerledikçe gözetim de daha bireysel hale gelmiş ve böylece her birey ayrı ayrı gözetlendiği için gözetimden kaçamaz durumda kalmıştır.

Bu bağlamda “sanayi devrimi, ...gözetimle yakından ilişkilidir. Program ve saat, kodlanmış bilginin biriktirilmesiyle birlikte, hem ulus devlet hem de kapitalist iş yerinin bürokratik örgütlenmeleri içindeki ilişkileri düzene sokar. Bunlar izleme ve denetimi günbegün ve hatta dakika dakika yapılmasını mümkün kılar.” (Lyon, 1997: 70)

Gözetim anlamında 18.yüzyıldaki bir diğer önemli gelişme de Bentham’ın yaratmış olduğu panoptik teknolojidir.(Foucault, 2015c: 87) Panoptik teknoloji ile bireyler belli alanlarda iktidarın gözetimine maruz kalmıştır. Küresel anlamda bir gözetim henüz var olmasa da hapishane, hastane, okul vb. yerlerde bireyler panoptik teknolojiyle gözetlenmiştir.

19.yüzyıla gelindiğinde, denetim ve gözetimin tarihselliği açısından fabrika disiplini uygulamak amacıyla özel olarak eğitilmiş rahibelerin denetimi altındaki kadın personeller barınmakta ve çalışmaktaydı. (Foucault, 2015c: 97) Bu noktada görülmektedir ki rahibeler, iktidar pozisyonunda iken; çalışmakta ve barınmakta olan kadınlar, gözetlenen bedenleri oluşturmaktaydı. Rahibeleri de denetleyen bir göz elbette ki vardı. 19.yüzyıldaki bu gelişmeler gözetim dünyasının tarihselliği bakımından önemli bir yer tutmaktadır.

“Gözetim konusunda ilk dikkat çekenlerden biri de 19. yüzyıl düşünürlerinden Karl Marx’tır. Gözetim tarihsel olarak çok eskilere gider ama asıl ağırlığını modern dönemde hissettirir.” (Çakır, 2015: 223) Karl Marx, emek ve sermaye arasındaki mücadelenin bir ögesi olarak gözetime özel bir önem vermektedir. Gözetim, idari denetimin sürdürülmesi, işçilerin görülmesinin bir aracı olarak görülmektedir. Böylece Karl Marx’a göre gözetim, kapitalist sistemde emek

ve sermaye arasındaki mücadelelerin içine yerleştirilmiştir. Artık kapitalizm, gözetim altında olduğundan emek zorlanmıyordu. (Lyon, 1997: 20-23)

Gözetim, 19.yüzyıl ve 20.yüzyılın başlarında bütün işçileri bir arada toplayarak gözetimi kolaylaştırırken; kapitalist süreçler ve bugünün teknolojileriyle gözetim daha çok bireysel olarak işçileri gözetlemeyi iktidarlara sunmuştur.(Lyon, 2013: 81)

19.yüzyılın ortalarında toplumsal denetimler, cinsellik çerçevesinde yoğunlaşmıştır. Cinsellikten söz etmek için bireyler, sürekli kısıktılmaktadır. (Foucault, 2015: 29) Modernleşmeye yaklaştıkça iktidar, cinsel söylemlerin artmasını isterken; yine aynı iktidar, evlilik kurumunun dışındaki cinsel eylemlere ya da farklı cinsel yönelimlere müsaade etmemektedir. Nüfusa bir katkısı olmadan bireylerin zevk için cinselliği yaşamaları gözetim ve denetim ile yok sayılmış bedene müdahale edilmiştir. Diğer bir deyişle iktidar, bireylerin cinsel yaşamlarını, sadece çoğalmak amacı ile yapmasını istemektedir.

Foucault'a(2014: 132) göre 19.yüzyılda toplumsal denetimlerin cinsellik çerçevesinde yoğunlaşması demek bireylerin cinsel dürtü ya da arzularının karakterize edildiği dönem demektir. "Bana arzularını söyle, sana kim olduğunu söyleyeyim." Foucault'un bu söylemi üzerinden düşünüldüğünde iktidarlar, bireylerin en mahrem alanları olan cinsel yaşamlarını ya da arzularını denetleyerek onları karakterize etmekte; bireyi bu sayede kendi dilediği gibi sınıflara ayırmaktadır.

İngiltere 1942 tarihinde Beveridge Planı yayınlamıştır. Bu plana göre, "Beveridge Planı, İngiltere'de sosyal güvenlik sistemini kurma ve yönetme amacı güden bir öneriler sistemidir. Önerilerin hedefi, İngiltere'de yürürlükte olan sosyal sigorta teşkilatını genişletmek, tadil etmek ve tamamlamak suretiyle yeni bir sistem ortaya koymaktır." (Andaç, 2010: 163) Sosyal güvenlik sistemini kurmak ve yönetmek demek bireye her anlamda müdahale etmek demektir.

Foucault (2004) Beveridge Planı için şöyle düşünmektedir: "Bu plan bedenın devlet müdahalesinin hedefi olması açısından bir miladı, "modern Batı dünyasında yeni bir hak sisteminin, yeni bir ahlakın, yeni bir siyasetin ve beden

ekonomisinin doğuşunu sembolize etmesidir.” (Koyuncu, 2016: 27) Bu bağlamda, Beveridge Planı ile haklar sisteminin doğması birey için faydalı gibi görünse de bireyin bedenine olan denetim ve müdahalenin, beden ekonomisinin oluşumunda etkili olmuştur.

Modernite pek çok yeniliği beraberinde getirmiştir. Ülkeden ülkeye değişen modernitedeki bu yenilikler her ülkeyi elbette farklı şekillerde etkilemekteydi. Ülkeler adına olumlu ya da olumsuz sonuçların var olduğunu söylemek mümkündür. Modernlik arttıkça güvenlik endişesi ya da güvenlik bahanesiyle toplumdaki bireyler daha fazla gözetlenmektedir. İktidarlar bunu gerek panoptik, gerek sinoptik, gerekse süperpanoptik gözetleme teknolojileri ile gerçekleştirir.

Teknolojik hayat modern yaşamın karmaşık yapısına yardım ederken bir yandan da daha fazla gözetleme ve kontrol aracı olmaya başlamıştır. Böylece ulus-devlet otoritesi artmakta iktidar gücüne güç katmaktadır.(Polat, t.y.)

Modern hayat ile gelen gözetleme ve denetimin en büyük nedeni hiç şüphesiz korkudur. Lucien Febvre modern dünyayı şöyle betimlemektedir: “Her zaman korku, her yerde korku.” (Bauman, 1996: 50) Bu korku unsuru her zaman ve her yerde olduğundan modern süreç ile birlikte hem korku hem de gözetleme olgusu küresel bir hal almıştır.

“Modern, dediğimiz toplumların başka bir özelliği de beraberinde güçlü bir gözetim boyutunu getiren kapitalist ekonomik sistem oluşlarıdır.” (Güven S. K., 2011: 176) Modernizm ile gözetimin iş yerlerinde yapılması, verimlilik artırma düşüncesini meydana getirmiş bu da kapitalist ekonomik sürecin önünü açmıştır.

Foucault, modern disiplin sistemlerinde, sosyal kontrol faaliyetlerini doğrudan ve orantılı bir şekilde olduğunu, bunun nedeni olarak da gücün kimde olduğunun, belli olmadığını dile getirmiştir. (Jann, 1990: 686) Gücün kimde olduğunun belli olmaması demek, modern disiplin sistemleri içerisinde pek çok iktidarın varlığı anlamına gelmektedir.

Foucault modernleşmeyi eleştirirken, modernleşme ile birlikte bir ilerlemenin de var olduğunu kabul etmektedir. Bu ilerleyiş bireylerin gözetlenmesi ve

denetlenmesine yönelik tekniklerin daha da artmasındaki ilerleyiştir. (Anık, 2007: 344) Günümüze bakıldığında, modernleşmenin ardından gelen bu teknikler gerçekten de çok gelişmiştir. Gelişen her yeni teknik öznelerin kaderini iktidarın ellerine bırakmaktadır. Özellikle gözetim teknikleri öylesine gelişmiştir ki her an her yerde gözetim olgusu baş göstermekte ve modernleşmeyle gelen ilerlemenin Foucault'un bakış açısı ile gerçekleştiği gözler önüne serilmektedir.

Modernizm eşittir, gözetimi getiren kapitalist ekonomik sistemdir. Modern yönetim ile ulus devletlerinin üstlendiği görev, gözetim toplumunu yükseltmektir. (Lyon, 1997: 43-51-54) Modernizm ile gücüne güç katan gözetim olgusu aynı zamanda, kapitalist ekonomik bir sistemdir. Ulus devletlerin yürütmüş olduğu yönetim sistemleri bürokratikleşme sürecini başlatmış, bu da gözetimin daha artmasına neden olmuştur.

Giddens tamamen değilse bile çoğunlukla, gözetimin modern devletlere ait bir olgu olduğunu dile getirmekte ve bu düşüncesini şu sözleriyle ifade etmektedir: "... "yönetim" iktidarı olarak gözetlemeye yoğun biçimde odaklanması, tamamen değilse bile çoğunlukla modern devlete özgü bir olgudur." (Giddens A. , 2008: 71) Diğer bir deyişle bireylerin en çok gözetlendiği yerler modern toplumlardır. Ancak çalışmanın konusu itibarıyla düşünüldüğünde, Batılılar ya da Amerikalılar, henüz modernliğe erişememiş Doğu toplumları üzerinden de gözetim gerçekleştirmektedir. Modernliğe erişememiş, arkaik olarak görülen toplumlar yine modern devlet olarak görülenler tarafından gözetlenmektedir.

Modern dönem ile birlikte artan gözetim faaliyetlerinin en önemli hedefi şöyle özetlenebilir:

"Modern toplumla birlikte ortaya çıkan **"teknik gözetim"** ile ulus-devlet ve kapitalist sistemin örgütlenmeleri bağlamında, bireylerin disipline edilerek üretici güçlerinden maksimum derecede yararlanılması hedeflenmiştir." (Dolgun, 2005: 14)

Bu bağlamda modern dönem ile artan gözetim faaliyetlerde amaç, bireylerin gözetlenip denetlenmesi, belli bir tahakküm altına alınmasıdır. Bunun yanında gözetlenen bireyler, üretici birer güç olmalarının dışında tüketim de sağlamaları

gerekmekte bu faaliyetlerinin dışında, düşünme faaliyet gibi bir faaliyette bulunmamalıdır. Düşünen birey sorgulamaya başlar iktidarlar da düşünen sorgulayan bireyleri istemez; istediği bireyler, üreten çalışan tüketen ve düşünmeyen bireylerdir. İktidarlar bu isteklerini yerine getirebilmek için, bireyleri devamlı gözetlemekte ve kontrol altında tutmaktadır.

“Foucault, modern güç ile iktidar izlenmektense, izlemeyi tercih eder.” (Bauman, 2010: 62) söylemini dile getirmektedir. Başka bir ifadeyle iktidar, görülmektense görmeyi ve şeffaflıktan uzak kalmayı yeğlemekte, görüldükçe şeffaf hale geleceğini bildiğinden gözetlemeyi yapan taraf olmayı daha çok arzulamaktadır. İktidarlar gözetledikleri bireyler hakkında bilgi sahibi olmaktadır ve bilgi ile gelen gücüne, güç katmaktadır.

Modern toplumlarda bireylerin toplumsal normlara uyması adına giderek daha fazla gözetlenmesi sağlanmaktadır. Boyun eğen bir nüfus ile bireyler gözetlenir, faaliyetleri belgelenir ve tasnif edilir. Böylece bireylerin her türlü bilgisi iktidara içkin olmaktadır. (Lyon, 1997: 44)

Gözetimin tarihselliğine bakıldığında anlaşılmaktadır ki modernizm ve modernitenin sonucu olan ulus devlet ile gözetim sistemik bir hale gelmiştir. (Dolgun, 2015: 135) Modernizmden önce geleneksel toplumda da gözetim vardı; fakat modernizm ile daha da sistematik bir hal alarak gözetim konusunda uzmanlaşıldı.

Gözetimin tarihsel ve düşünsel paradoksunda cinselliğin kapatılması da son derece etkilidir. Bu kapatılma da olağan olarak görülen anne babanın yatak odasıdır. Onun dışındaki cinsel ilişkiler yok edilmesi gerekir düşüncesi hâkimdir. Modern düşünce ile yatak odasının dışında hoş görülen yerler genelevler ve sağlık evleri olmuştur. (Foucault, 2015: 12) Bu da gözetimin özellikle düşünsel anlamdaki yönünü son derece etkilemektedir. Modern öncesi ve sonrasında uygun görülmeyen mekânlar gözetim altına alınmış yasaklama ve yok sayma yoluna gidilmiştir. Böylece gözetimin tarihsel ve düşünsel süreci cinsellik anlamında ön plana çıkmıştır.

Modern dünya sürekli deðiştiğinden gözetim de sürekli deðişmekte, böylece gözetim modern dünyanın temel bir şeklini almaktadır.(Bauman- Lyon, 2013: 7)Gözetimdeki deðişimden kasıt, gelişen teknoloji ve modern dünyanın bireyin hayatının her alanında yer alıyor olmasıdır. Gerek tarihsel, gerek düşünsel anlamda gözetleme ilk çağlardan itibaren var olduğunu söylemek mümkündür. Bir annenin bebeğine zarar gelmesin diye her daim bebeğinden gözlerini ayırmaması da bir gözetlemedir. Modern dönem, gözetimin gücüne güç katmıştır. Onun dışında modern dönemle birlikte ortaya çıktığını söylemek eksik bilgi olacaktır.

Gözetleme sürecine düşünsel anlamda suçlulara üzerinden bakılırsa; suçlular da bu süreçte son derece etkilidir. Hatta öyle ki onların varlıkları olmaksızın gözetim ve denetim sürecinden söz etmek pek de mümkün değildir

Foucault, “suçlular iktidarın işine yarar” söylemiyle örtüşecek anlamda polislerin denetimini ve gözetimini şöyle açıklamaktadır: “Suç işleme eğilimi yoksa polis de yoktur. Polis varlığını ve polis denetimini toplum için kabul edilir kılan şey suç işleme eğilimi olan kişiden duyulan korku değilse nedir?”(Foucault, 2015c: 31) Gerçekten de polisin varlığı toplumdaki bireyleri korumak değil de nedir? Pekibireyler kimden korunur? İşte bu noktada suçlular ortaya çıkmaktadır. İktidarın işine yarayan suçlular yaratılmaya devam etmekte, bu nedenle de topluma kazandırılmak istenmemektedirler. Çünkü iktidarın suçluya ihtiyacı vardır. Düşünsel anlamda gözetim ve denetim bireylerin rızası ile gerçekleşmektedir. Bireyler suçlulardan korktuğu için “tüm toplum denetlenmeli ve gözetlenmelidir” düşüncesi normal karşılanır.

“Büyüyen korkular, güvenlik kaygısını artırır... Korkunun politik araca dönüştürülmesi ise, yurttaşların pek çok talepten vazgeçmesine, güvenlik beklentisini öne çıkarmalarına yol açmaktadır.” (Çakır, 2015: 330) İktidarlar da bu durumu fırsata dönüştürerek bireylerin mahremiyetini zedelemekte ve her anlarını gözetlemektedir.

Gözetim toplumuna dönüşme aşamasında kapitalizm son derece önemlidir. “Kapitalizm yaşamın her yönünün denetlenmesi projesidir.” (Mattelart, 2012:

9)Yaşamın her yönünün denetlenmesini sağlayan kapitalizmin kendisi bir denetim mekanizması gibi çalışmaktadır.

Sınıf denetimine ilişkin olarak gözetimi ve denetimi düşünsel anlamda değerlendiren Marksist sav şöyle düşünmektedir: Kapitalist toplumlar gözetim ekonomik güce dayanmaktadır. (Lyon, 2013: 53) Diğer bir deyişle kapitalist toplumlarda ekonomik gücü elinde bulunduranlar iktidar olarak düşünülebilir. Çünkü ekonomik gücü elinde bulunduranlar, gözetimi gerçekleştirme imkanı da bulurlar.

Günümüze yaklaştıkça gözetim toplumu olgusu kendini daha fazla göstermiş hatta bir kavramsallaşma haline gelmiştir. Düşünsel anlamda kapitalizm, modernizm, enformasyon teknolojileri gözetime farklı boyutlar katmaktadır.

Gözetim dünyasında, askeri gözetim de unutulmamalıdır. Çünkü askeri gözetim bugün bulunduğumuz önemli modern vurguları içerisinde barındırmaktadır. (Lyon, 2013: 23) Askeri disiplin düşünüldüğünde her an bir denetim mevcuttur. Bu da askeri gözetim açısından bugün bireyin yaşamış olduğu dünyada modern bulgulara rastlamaya sebep olmaktadır.

Güvenlik kaygısına özellikle günümüze yakın bir tarihsellikte bakıldığında bu tarih hiç kuşkusuz 11 Eylül'dür. "11 Eylül 2001'den bu yana, geçmişe kıyasla çok daha fazla sayıda kişi, devletlerin ve emniyet güçlerinin gözetim kapasiteleri hakkında belli belirsiz de olsa bir farkındalık geliştirmiştir." (Lyon, 2013: 28) Bu farkındalıktan kasıt elbette gözetim ve denetimin gün geçtikçe daha da artması ile herkesin potansiyel bir suçlu ya da terörist gibi görülmesine de neden olmuştur.

ABD dünyanın her yerini kolayca etkilemekte, ABD'de yaşanan bir olay hemen tüm dünyaya olumlu ya da olumsuz yansımaktadır. 11 Eylül olaylarının izleri 2001'den bu yana devam etmektedir. Bu olay belki başka bir ülke için olsaydı - özellikle de Doğu ülkelerinde olsaydı- birkaç gün, en fazla bir hafta konuşulurdu; ancak ABD tüm dünya üzerindeki hem teknolojik hem de enformasyon gücünü kullanarak bu korkuyu tüm dünyaya yaymış ve güvenlik adı altında herkesin, her an her yerde gözetlenmesini makul kılmıştır. Bu da hiç şüphesiz başta iktidarların, daha sonra da güvenlik teknolojisini elinde bulunduran endüstrilerin işine yaramıştır.

Gözetimin tarihselliği ve düşünselliği anlamında günümüze yaklaştıkça gözetimin yüz yüzeliği yerini teknolojik dolayimli bir hale bırakmıştır. Böylece gözetim her yerde varlığını sürdürmektedir. (Lyon, 2013: 11-12) Küreselleşmenin de büyük bir etkisiyle artık zaman ve mekân her noktada eşitlenmekte ve gözetim her yerde her an yapılmaya imkân bulmaktadır.

Özetle, gözetimin düşünsel ve tarihsel yönleri birer paradoks gibi işlemekte, bireyin hayatını son derece kolaylaştıran dönemlerde gözetim, birey için en yüksek seviyelerine ulaşmaktadır. İnsan doğası gereği gözlemleyerek hareket ettiği için gözetimin tarihi, insanlığın tarihi kadar eskidir. Modernizm ve kapitalizm ile güçlenen gözetim olgusu, enformasyon teknolojilerinin artışı ile daha da gelişmiştir. Günümüze yaklaştıkça gözetimin artış göstermesi ile iktidar, bireyin bedenine olan müdahalesini her an her yerde gerçekleştirmekte, birey şeffaf hale gelerek mahremiyeti yok edilmektedir.

1.2Beden İktidar ve Gözetim Sarmalına İlişkin Kavramsal ve Kuramsal Yaklaşımlar

Beden ve iktidar sarmalı pek çok tartışmaya konu olmuştur. Bu tartışmalardan birisi de “beden ve iktidar sarmalı”nın gözetim toplumuyla ilişkisidir. Gözetim toplumunun kuramsal ve kavramsal bir çerçevede ele alındığı bu bölümde panoptikon ile yeni bir çağın başlayacağını dile getiren Jeremy Bentham’ın panoptik gözetim kavramı ile başlanacaktır. Sinoptik gözetimi anlayabilmek için Bentham’ın panoptik mimarisini, kuramsal ve kavramsal çalışmalarını irdelemek son derece önemlidir.

“Beden ve İktidar” ilişkisini ekonomi-politik bir çerçeve içerisinde okumak için Foucault’un “Beden ve İktidar” kuramsallaştırması incelenecek ve gözetim ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışacaktır. Amaç, gözetimi yalnızca “Big Brother” ya da “toplumsal kontrol” konulardan farklı kılarak beden ve iktidar ilişkisi içerisinde değerlendirmektir.

Gözetimin teknolojik gelişmelerle küreselleşip her yere yayılması ve akışkan bir hal alması ise kavramsal ve kuramsal anlamda Bauman'ın düşünceleri ile açıklanmaya çalışılacaktır. Ayrıca gözetimin küreselleşmesinde büyük payı olan teknolojik gelişmeler ve modernizm de konu içerisinde ele alınacaktır.

Tarihsel anlamda akışkan gözetimin ardından gelen elektronik gözetleme kuramsallaştırması da sosyolog David Lyon'un görüşleri ile aktarılacaktır.

Tüm bu kavramsal ve kuramsal çalışmalar ışığında beden ve iktidar ilişkisi ile gözetim faaliyetlerine farklı bir bakış açısı getirerek konu derinlemesine incelenecektir.

1.2.1 Disiplin ve Cezalandırma Sistemine Bir Örnek: Panoptikon

Gözetim, sosyal bilimlere “panoptikon” kavramı ile girmiş olsa da tarihsel anlamda insanlığın başlangıcından itibaren başlamıştır. Panoptikon kavram ve kuramsallaştırmasını ortaya koyan Bentham, “1748 yılında Londra’da doğmuş, İngiliz filozof ve hukukçudur. Bugün en çok ahlak felsefecisi olarak bilinen Bentham, Aydınlanmacı düşünürlerden özellikle David Hume ve John Locke’dan etkilenmiştir.”(Sweet, t.y.)

Kavramsal açıdan panoptikon kelimesi, “ ‘pan’ ve ‘opticon’ olarak bilinen iki farklı sözcükten türetilmiştir. “Pan” kelimesi bütün anlamına gelirken, “opticon” kelimesi gözlemlemek anlamına gelmektedir. Bu nedenle yapı yerine getireceği göreve uygun olarak “Bütünü Gözetlemek” anlamına gelen panoptikon adını alır.” (Özdel, 2012: 23)

Jeremy Bentham'ın panoptik gözetimi hapishane planı olarak bilinmektedir; ancak bu plan Jeremy Bentham'dan önce kardeşi Samuel Bentham'ın bir fabrikadaki işçileri denetlemek için oluşturduğu plandır.(Lyon, 2013: 57) Çalışma yaşamının düzenlenmesi amacını da içeren Bentham'ın “panoptikon”u gözetim toplumu ile ilintili olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu panoptik teknoloji işçilerin yaşamlarında en etkin teknolojilerden biri haline dönüşmüştür.(Çoban, 2016: 111)

Bentham'ın oluşturduğu panoptik teknoloji hem bir hapisane modeli hem de fabrikadaki işçileri gözetlemek amacı taşımakta bunun yanı sıra okulda öğrencileri, hastanelerde hastaları gözetlemek adına panoptik mimari kullanılmaktadır.

Panoptikonda arzu edilenlerden birincisi, bütünü gözetlemek ise; ikincisi, hiç şüphesiz ki kişinin her an gözetlendiğine inandırılmasıdır. Bentham(2016: 13) bunu “Panoptikon” kitabının birinci mektup bölümünde şöyle ifade etmektedir:“Arzulanan bir başka şey ise mümkün olduğunca çok nedenle bireyin her an gözetlendiğine inanması ya da aksine gözetlenmediğinden emin olamaması, gözetlendiğine kendini inandırmasıdır.”

Panoptikon ile bireylerin gözetlenmesi ve denetlenmesi için yapılan aslında disiplin sağlamaktır. Disiplin, belli bir gücün varlığı ile oluşmuş kurallar bütünü olarak görülebilir. İktidarlar disipline etmeyi kullanmak yerine güvenlik kuralları adı altında bireylerin yaşamlarına müdahale etmektedir. Şöyle ki “Amacımız sizi belli bir tahakküm ya da disiplin altına almak değil; sizleri düşündüğümüz için güvenliğinizi sağlamaktır” gibi söylemlerle, iktidar yapılan baskıyı yumuşak bir güce çevirerek normalleştirmekte, bireyin disiplin altında olduğunu anlamasına izin vermemektedir.

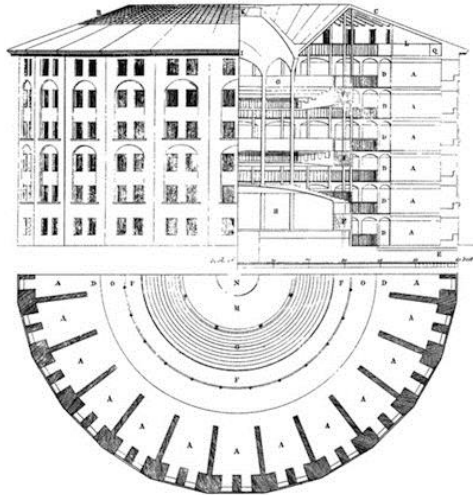
Panoptik mimari, her türlü iktidar için disipline etme amacı gütmektedir. “Bentham’a göre, gözetim altında tutulan insanlar kendilerini denetlemek zorunda olan insanlarca, ne kadar sıkı bir biçimde, gözetim altında tutuluyorsa, kurumun X amacı o kadar mükemmel bir şekilde yerine getirilmektedir.”(Çakır, 2015: 220)

Bentham(2016: 14-16) panoptik mimarinin genel özelliklerin, şöyle anlatmaktadır: Bina daireseldir, dairesel bölmeler sayesinde tutuklular birbirileri ile iletişim kuramaz. Hücrelerin genişliği, binanın dışından gözetmen locasına uzanan bir koridor için yeterli olacak şekilde düzenlenebilir. Hücrelerin gözetim kulesine bakan kısmına parmaklıklar yapılır, böylece gözetmenin gözünden hiçbir mahkûm kaçamaz. Binanın tepesine çan kulesi yapılır ve çan yalnızca alarm amacıyla kullanılmak için gözetmenin locasında bir ip ile idare edilebilir. Hücreleri ve alanı ısıtmak için ise maliyeti düşük olması amacıyla bina ısıtıcı borularla çevrelenebilir.

Bentham'ın mimari planında görüldüğü gibi her ayrıntı düşünülmüş en çok ayrıntı ise mahkûmların denetçi tarafından her an görülmesine; denetçinin ise mahkûmlar tarafından hiçbir zaman görülmemesi üzerine odaklanılmıştır.

Mahkûmlar, denetçi için asla bir topluluk olmamış, yalnızca, yığın olmuşlardır. Yığınlar, hiçbir işe yaramaz ve toplumda bir önemi olmayanlardır, topluluk ise, toplanmaktan oluşan, düşünen bireylerin birer temsilidir. (Çakır, 2015: 222) Bu bağlamda iktidarlar, gözetledikleri bireyleri nesneleştirerek yığın haline getirmekte, topluma kendi istediği yönetim şeklini, toplumsal kuralları ve cezaları koymaktadır.

1791'de Bentham panoptikon planını yayınladığında ceza reformu ve yönetiminde yeni bir çağın başlangıcını ifade etmekteydi.(King, 2001: 41) Bentham'ın ifadelerinin gerçeklik payı gerek geçmişte gerekse bugün görülebilir. Gerçekten de panoptik mimarinin yeni bir çağı başlattığı aşikârdır. Çünkü teknolojik ilerlemelerin ardından ve de Bentham'ın başlattığı çağdan itibaren gözetim alanında pek çok gelişme yaşanmış iktidarlar, gözetim tekniklerini her dönemde kullanarak bireyin gücünü elinden almaya çalışmıştır. Böylece birey güçsüz, iktidar güçlü kalmış ve bireyi dilediği gibi yönlendirebilmiştir.

Resim 1: Jeremy Bentham'ın Panoptikon Planı(Wilder, t.y.)

Bentham'a göre panoptikon, basit bir mimari fikir olmasının yanı sıra, ahlâkı ıslah eden, sağlığı koruyan, sanayiye canlandıran, emirlerin kolayca yayılmasını sağlayan

bir hapishane modelidir.(Rigel- Batuş vd. 2005: 132) Diğer bir deyişle Bentham, panoptikon modeli için yalnızca bir hapishane modeli değil, ayrıca panoptikonun toplumu düzenleyici ve denetleyici bir işlevi olduğunu dile getirmektedir.

Panoptik mimari için gerekli olan tüm ekipmanların maliyetini de düşünen Bentham, panoptik hapishane modelinin ekipmanlarının çok fazla paraya mal olmayacağını, yüksek derece de güvenlik için ufak bir bedel olduğunu dile getirmiştir. (Bentham, Mektup III, 2016:17)Görüldüğü gibi panoptik mimaride iktidarlar için her şey düşünülmüştür.

Panoptik mimariyi öğrenciler, işçiler, deliler ve suçlular üzerinden açıklayan Foucault, (1992: 552-554)söz konusu mimariyi kullanarak çocuklar gözetleniyorsa; çocukların kopya çekme, gürültü yapma, dalgınlık tehlikesi olmayacağından bahsetmektedir. Bu da okuldaki çocuğu özenli davranmaya itecektir. İşçiler üzerinden bakıldığında, işçiler kavga, hırsızlık, işe gecikme, işçiyi daha az nitelikli hale getirecek durumları ortadan kaldırarak onu çalışmaya teşvik edecektir. Eğer söz konusu durum deliler için geçerliyse, deliler karşılıklı şiddet durumundan kaçınarak sakin olmaya çalışacaklardır. Aynı durum mahkûmlar için de geçerlidir. Mahkûmlar da iyi davranışlarda bulunacaklardır.

Foucault'un saymış olduğu bu gözetim faaliyetlerinin gerçekleşmesinde herhangi bir zorunluluk yoktur. Burada zorunluluktan kastedilen bedensel zorunluluktur. Psikolojik anlamda bireye gözetimi hissettirecek her türlü zorlama panoptik mimaride mevcuttur. Psikolojik zorunluluk ile yapılan disiplin, zorunluluk gibi gözükme de aslında zorbalığın en şiddetli halidir. Panoptik teknolojiye maruz kalan bireyler, iktidarın istediği doğrultuda hareket etmeye çalışmaktadır. Çünkü kapatılan bireyler, panoptikon ile ne zaman gözetlenip gözetlenmediğini kestiremediğinden iktidarın istemiş olduğu davranışları içselleştirmekte ve o doğrultuda hareket etmektedir. Aynı zamanda bu durum iktidarın gözüne girebilmek adına bireyi yalnızca kendini düşünmeye itmekte bunun sonucu olarak da bireyselleşme baş göstermektedir.

Panoptik bir mimariye sahip hapishane ya da tımarhanede, özgürlüğünü yaşadığını yanılgısına düşen birey, iktidarın aynasında özne olmaktan

çıkmıştır.(Çoban, 2011: 294)Bireyin, panoptik düzen ile gözetlenerek özneliği parçalanmış, nesneden farksız bir şekilde iktidarın tıpkı bir kuklasıymışçasına hareket etmesi sağlanmıştır. Birey, gözetim altında iktidarın düşüncelerini öylesine içselleştirmiştir ki sanki bu düşünceler kendi düşünceleriymiş gibihissetmektedir. Oysa kisergilenen davranışın temelinde yalnızca iktidarın korkusu yatmaktadır.

Bentham'ın(1997: 95) panoptik mimarisi ile yaptığı yeniliği Lyon şöyle değerlendirmektedir: “Bentham'ın getirdiği yenilik, denetlemeden ibaret değildi, hatta izlemenin asimetrik olmasını sağlamak da değildi; onun yeniliği belirsizliği, itaat ettirmenin bir aracı olarak kullanmasıydı.” Lyon'un bu noktada bahsetmiş olduğu belirsizlik şöyle: Mahkûmlar, gözetimci tarafından ne zaman gözetlendiğini ya da gözetlenmediğini bilmemekte bu da mahkumları devamlı itaat etmeye itmektedir.

Foucault, (1992: 262) Bentham'ın panoptik mimarisi için iktidarın yararını artırdığı, panoptikonun amacınınise hükümlanlık ilişkisinin değil, disiplin ilişkileri olan yeni bir “siyasal anatomi”nin genel ilkesi olduğunu söylemektedir.Diğer bir deyişle Bentham'ın yapmış olduğu bu mimari ile iktidar konumunda olan birey, gücüne güç katılmaktadır. Kapatıldığı bireyleri bu panoptik teknolojiyle dilediği gibi gözetleyen iktidar, kapatılan bireyler hakkında bilgi sahibidir ve bu bilgi de iktidarı bir adım öne taşımaktadır.

Bentham'ın panoptik mimarisini Cohen(2008: 188), sosyal kontrolün en mükemmel örneği olarak görmektedir. Bunu şu sözleriyle açıklar: “Panoptikon, merkezi otorite tarafından doğrudan gözetleme yaptığından hem etkili hem de sosyal kontrol için gözetimin en iyi örneğidir.”

Cohen'in Bentham'ın mimarisinde özellikle vurguladığı nokta gözetim gerçekleştirilirken doğrudan iktidarın gözleri ile yapılmasıdır. Elektronik gözetim ile karşılaştırılırsa; elektronik gözetimde iktidar dolaylı bir yoldan örneğin, kameralar aracılığıyla bireyi gözetlemekteyken, panoptikonda doğrudan bir gözetim söz konusu olduğundan, Cohen bu tür gözetimi daha etkili görmüştür.

Cohen'in bu düşüncelerinde haklılık payı vardır; ancak mahkûmları, delileri, öğrencileri ve işçileri gözetleyen denetçiye de denetleyen bir iktidar vardır. Bu nedenle yine de dolaylı bir durum söz konusudur, hatta daha az güvenlidir. Bir örnekle durum açıklanırsa: gözetimi gerçekleştiren denetçi mahkûmu gözetliyorsa ve aralarından biri ile kişisel problemleri varsa onunla ilgili hep olumsuz rapor verebilir. Bu da panoptik gözetimi güvenli kılmaz.

Panoptik mimari ile yeni bir çağ başlattığını düşünen Bentham, aslında her zaman var olan gözetim olgusunu iktidarın ayaklarına sermiştir. “Panoptik mimari, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile farklı gözetim aygıtlarına yerini bıraktı” gibi düşünülse de hâlâ varlığını sürdürmekte diğer gözetim sistemleri ile yan yana yerini almaktadır. Özetle panoptik mimari ile denetçi görülmeden, mahkûmları, delileri, öğrencileri ve işçileri gözetleyebilmektedir.. Böylece iktidarın bilgi alması kolaylaşmış, bilgiye sahip olan iktidar daha da güçlenmiştir. Denetçi iktidar konumundadır ve bu konumu itibariyle; bireylerin bedenlerine, zihinlerine karşı gözetim faaliyetleri gerçekleştirmektedir. İktidarın bu faaliyetleri sonucunda, birey düşünemeyen, düşünmediği için de sorgulayamayan birer nesne haline gelmektedir.

1.2.2 Üretken Bir İktidar Teknolojisi Olarak Biyo- İktidar

Beden ve iktidarı oluşturan biyo-iktidar ilişkisinin incelenmesinden önce bedenin kelime anlamı itibariyle Oxford sözlükten tanımına bakıldığında: “Bir hayvan ya da insanın kemik, deri ve organlarının dâhil olduğu fiziksel yapı, ruh ya da ruhun aksine bir kişinin ölümlü ve fiziksel yönüdür.”

“Beden problemi, sosyolojik teorinin temel konularının birleşmelerinde yatar... İnsan bedeni, doğal süreçlerle doğum, çürüme ve ölümle sonuçlanan ama bu süreçler de kültürel inanç, semboller ve uygulamalarla dünyada yer alan anlamlı olaylardır.” (Turner, 2008: 55)

Çalışma kapsamında bedeni oluşturan biyolojik yapıdan çok, sosyolojik açıdan bedenin ele alınması beden-iktidar ilişkisinin açıklanmasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu nedenle bedenle sosyolojisine tanım itibariyle bakıldığında:

“Beden sosyolojisi bedenın çeşitliliğini (genç, yaşlı, sağlıklı, hasta engelli, bir etnik gruba mensup ya da bir ten rengine sahip, dişi ya da erkek vd.) aidiyetini (tarihsel, kültürel, ulusal, sınıfsalvd.) ve mahkûmiyetini (hazza, acıya, ölüme) ele alan dolayısıyla felsefeden ve çeşitli bilimsel disiplinlerin, bilgilerin disiplininden beslenen bir alandır.” (İnceoğlu-Kar, 2016:. 148)

“Bryan S. Turner’a (1996) göre bedenle ilgili incelemeler, modern sosyolojik araştırmalarda çok geniş bir akım oluşturacak kadar gelişmiştir ve seks terapisi, çağdaş dans, vücut geliştirme endüstrisi, çocukların yönlendirilmesi, yiyeceklerin yararı ve lezbiyenlerle gaylerin imajları gibi çok çeşitli temaları kapsamaktadır.”(Marshall, 2005: 62) Bu bağlamda beden sosyolojisi bireyin bedenine ait olan her organı kapsadığı gibi, bedenin yer aldığı ulusal toprakları, ulusal toprakların tarihini, kültürünü; bedene ait olan özellikle cinsellik anlamında duyduğu haz, acı ve utançları kapsayan bir alan olarak görülmektedir. Beden sosyolojisi çok geniş bir alanı kapsamakla beraber, toplumu oluşturan bedenlerin denetlenmesi, düzenlenmesi gibi sorunlarda iktidarın meselesi olarak baş göstermektedir.

Giddens (2010), bedeni sadece sahip olduğumuz bir nesne, fiziksel bir varlık olarak görmemekte, aynı zamanda geniş anlamlar taşıyan bir eylem sistemi olarak düşünmektedir. Bu hem bireysel bir yaratım hem de toplumsal ve kültürel bir üretilimdir. Bu nedenle bedene ilişkin tartışmalarda, bedenin fizyolojik değil, toplumsal alanlarda nasıl üretildiği, beden konusunun belirleyicisidir. (Esgin, 2011: 2) Bir diğer deyişle bedenin yalnızca biyolojik değil, toplumsal ve kültürel anlamda nasıl değerlendirildiği, nasıl konumlandırıldığı gibi sorular beden sosyolojisini oluşturmaktadır. Toplumsal anlamdaki beden, tüm iktidarların ana konusunu oluşturduğundan, bireyin bedeninin tek tek incelemesinin yanı sıra; toplumsal bir beden oluşturularak şekilde inceleme yapılmaktadır. Bu toplu inceleme de iktidar tarafından yapılan gözetim ve denetim ile gerçekleşmekte bireyler disipline edilmektedir.

Biyo-iktidar kavramsallaştırmasını ve kuramsallaştırmasını sosyal bilimlere kazandıran Foucault, 15 Ekim 1926'da Poitiers'de doğmuş, araştırmalarında ve eylemlerinde genel olarak “otorite karşıtı” bir çizgi görülmüştür. Foucault, her zaman

toplum tarafından dışlanmış bireylere karşı ilgi ve anlayış gösteren biri olmuştur.(Yaşar, t.y.: 1-2) Bu durumda onun otorite karşısı bir özellikle adlandırılmasına neden olmuş, o iktidarın istediği gibi davranmak bir yana, iktidarın istediği gibi davranmayan bireylere karşı da her zaman ilgiyle yaklaşmıştır.

Foucault post-yapısalcı bir görüş ile “...iktidar, ideoloji, toplumsal oluşum sınıf ve benzeri gibi kavramları içine alarak orijinal bir kuram geliştirmektedir.”(Rigel vd. 2005: 105)

Arendt (1997) iktidarı, şiddetten farklı görmektedir. Arendt’a göre iktidar:

“...Özellikle de devletin iktidarı emir ve itaat terimleriyle düşünmek ve onu şiddete eşitlemek de oldukça çekicidir...Devlet bir otorite olarak kabul edildiği ya da kabul gördüğü kanaatine ulaşıldığı zaman şiddete başvurulmaz.Zaten otoritenin en önemli belirtisi baskı ya da iknaya gerek olmaksızın, itaat etmesi istenenlerin verilen kararı sorgusuz sualsiz kabul etmesidir.”(Kılıç, 2009: 545-546)

Arendt, şiddet ile iktidarı bir bütün gibi görmemesinin nedeni olarak, bireyler, iktidar olana itaat ettiklerinden veya herhangi bir sorgulama yapmadıklarından dolayı iktidarın şiddete ihtiyacı kalmamaktadır. Foucault da iktidarı, baskıcı değil; üretken olarak görmekte, ideoloji ve söylemlerle otorite kurarak şiddete gerek olmaksızın iktidar gücünü sergilemektedir.

İktidar kelime anlamı itibariyle Türk Dil Kurumu üzerinde tanımlanırsa, “bir işi yapabilme gücü, erk, kudret, devlet yönetimini elinde bulundurma ve devlet gücünü kullanma yetkisi”dir. Görüldüğü gibi kelime anlamı itibariyle, iktidar olabilmek için gücü elinde bulundurmak son derece önemlidir. Güç olmaksızın iktidarın varlığı beklenemez. İktidar denilince akla, devletin başındakiler, yani devleti yönetenler gelmektedir. Oysa toplumlarda var olan iktidarlara tek bir iktidardan oluşmamakta, her alanda farklı iktidarın varlığı, iktidarlara topluluğunu oluşturmaktadır. Bu nedenle çalışmada iktidar, yalnızca devleti yönetenler olarak değil, gücü ve bilgiyi elinde bulunduranlar olarak görülecektir.

Foucaultcu düşüncede iktidara, kuramsal anlamda bakılırsa, eski hükümlerlik döneminde olduğu gibi bireyleri sınırlandıran, fiziksel şiddete başvuran

kişiler olarak tanımlanmaz; tam tersi iktidarı üreten ve düzenleyen bir şey olarak ele alınır.(Baştürk, 2012: 66)İktidarın üretici ve düzenleyici bir şey olduğunu varsayan Foucault, aynı zamanda bunu gerçekleştirmek için iktidarın, bedenleri en ince ayrıntısına kadar gözetlediğini, mahremiyeti yok ettiğini ve aynı şekilde de bedenler üzerinde denetim sağlayarak bireyin nesneleştirildiğini açıklamaktadır.

Bedenin, iktidarın nesnesi haline gelme aşamalarını Foucault,(1992: 169-170)üç aşamayla özetlemektedir. Bunlardan ilki denetim ölçeğidir. İktidar, bedeni kitle olarak ele almaz, tam tersine her bedeni en ince ayrıntısına kadar inceler. Daha sonra da iktidar, denetim nesnesi ile bireylerin hareketlerini kontrol eder. Bedenlerin hareketleri, bulunduğu mekân, çok yakından izlenmekte ve bedene itaatkârlık-yarar ilişkisi dayatılmaktadır. Tüm bu yöntemlere de disiplin adı verilir.

Bedenin, iktidar tarafından nesneleşmesi günümüze yaklaştıkça bedeni daha da itaatkâr kılan, daha çok gözetim ve denetim altında bırakan bir dayatma mekanizması haline gelmiştir. Öyle ki bedenler birer tüketim nesnesi gibi görülmekte ve iktidar her daim bireyin bedenine yönelik nesneleştirme çalışmaları yapmaktadır.

Denetimde yalnızca beden denetlenmemekte sözcükler de denetlenmektedir. Foucault, bunu “Sözce disiplini” olarak adlandırır. Diğer bir deyişle bireylerin kullanmış oldukları sözcükler de denetim süreci içerisindedir. İktidarın istediği sözcükler seçilir ve bireylerin de bu hususa uygun olarak iletişim kurmaları istenir.

Edep kuralları olarak dile getirilen sözcenin disiplini ile birey, nerede, ne zaman, hangi durumlarda, hangi konuşmacılar arasında ve hangi toplumsal ilişkiler içerisinde konuşması gerektiğini iktidar belirlemekte, bireyin sözcükleri iktidarın süzgecinden geçmektedir.(Foucault, 2015: 19)

Denetim hayatının her alanında olduğu gibi görülüyor ki bireyin sözcüklerinde de varlığını sürdürmektedir. Bireylerin, sözcüklerinin denetlenmesi iktidar için zaten asıl olandır. Bireyleri diğer canlılardan ayıran fark, kendilerini konuşarak ifade etmeleridir. Bu ifade biçimlerini de sözcükler oluşturmaktadır. Denetimin bu noktada var olması olağandır.

Foucault, iktidar ilişkilerine yönelik, devletin gücünü yok saymamakta ama aynı zamanda iktidar ilişkilerinin devletin sınırlarını aştığını söylemektedir. Foucault, (2005: 73) iktidarın devletin sınırlarını aşmasını ise şu şekilde açıklar: “Her şeyden önce devlet, kendi aygıtlarının sahip olduğu mutlak güce rağmen, bütün fiili iktidar ilişkileri alanını işgal edebilecek güçten yoksun olduğu için; İkincisi, devlet ancak başka, yani zaten var olan iktidar ilişkileri temelinde işleyebileceği için.” Foucault’a göre devletin bir güce sahip olduğu aşikârdır; ancak bütün iktidar güçlerini işgal edebilecek güçten de yoksundur. Çünkü devlet varlığını birçok iktidar gücünden almaktadır. Bir diğer özellik ise devletin varlığı için bir dizi iktidar ilişkisinin toplumda bulunması ve işlerlik kazanması gerekmektedir.

Foucault, Batı toplumunda iktidarın sınırlayıcı, olumsuz, bir şekilde tanımlanmasını eksik bulmaktadır. Eski hükümlanlık dönemindeki iktidarın aksine; toplum tek bir iktidarın uygulandığı üniter bir yapı değildir. Farklı farklı iktidar hiyerarşisi ve koordinasyonu mevcuttur. İktidar sadece yasaklamak, engellemek, “yapmamalısın” demek değildir. (Foucault, 2014: 143-145-146) Foucault, 18. yüzyılla birlikte iktidarın baskıcı olmaktan ziyade disipline edici, düzenleyici ve normalleştirici biçimde işlediğini ortaya koymaktadır. (Altunok, 2007-2008: 66)

İktidar artık hoşgörülüdür. Çünkü toplumdaki herkesin nefret ettiği bir iktidar yapısı varlığını sürdüremez. Bir diğer ayırıcı unsur olarak da birden fazla iktidar yapılanması vardır ve bu yapılanmalar belli hiyerarşilere bağlıdır. Bu gibi unsurlardan ötürü iktidarlara yasakçı ve engelleyici diye sıfatlara indirgemek iktidarın tanımı için eksik olacaktır.

Giddens (2008: 18)da iktidarın kuvvetli olması ve işlerliğinin devam edebilmesi için Foucault’nun biyo-iktidar gibi bir iktidar sisteminden söz etmektedir. Giddens bunu şöyle ifade eder: “İktidar güç kullanarak cezalandırma şeklinde uyguladığında en tehlikeli ve çoğunlukla en korkutucu halini alır. Fakat kurumsallaşmış pratiklerin tekrarlanması yolu ile sessizce işlediğinde, genellikle en kuvvetli ve sürekli haline ulaşır.”

İktidar modern dönemle birlikte, eski hükümlan dönemindeki gibi tahakküm altına alıcı ve korkutucu olmaktan çıkıp daha entegre edici bir hale bürünerek toplum

için vazgeçilmez bir kişi ya da kurum olmuştur. Öyle ki toplumdaki bireyler, iktidarlar olmaksızın yaşamayacaklarını düşünerek iktidarı gerekli görmekte ve böylece Giddens'in da dediği gibi iktidar, güçlü ve sürekli hal gelmektedir. Bu noktada ortaya çıkan bir diğer önemli unsur, iktidar denilince yalnızca siyasi iktidarın aklımıza gelmemesi gerektiğidir. Devlet yalnızca siyasi iktidar ile var olamaz. Yaşamın her alanında var olan iktidar güçlerinin birleşimi ile devlet oluşmaktadır. Bireylere müdahale tek bir iktidar ilişkisi ile gerçekleşmesi beklenemeyeceğinden yaşamın her alanında pek çok iktidar ilişkisi görmek mümkündür.

İktidar ilişkilerinden kısaca bahsedilirse bunlar şöyledir: kadın-erkek, bilen-bilmeyen, anne baba- çocuklar arasında bu ilişkiler mevcuttur. Bunun gibi toplumda binlerce iktidar ilişkisi bulunmaktadır İktidar ilişkileri de mikro mücadelelerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bu küçük iktidar ilişkileri var oldukça devlet iktidarlari ve büyük sınıf tahakkümleri iyi bir işlerlik kazanacaklardır.(Foucault, 2015c: 176)

Foucault,(2002: 42-47)iktidarı anlamaya yönelik beş tembihten söz etmektedir. Bunlardan ilki; iktidar, kendisini düzenleyen hukuk kurallarını aşarak kural tanımaz bir şekilde davranabilmekte ve her kurumun içine yerleşebilmektedir. Ayrıca iktidar gerekirse şiddet araçlarına da başvurabilmektedir. İkinci tembih olarak iktidarı, bedenlerin, güçlerin, enerjilerin, alanların, arzuların vb. olarak gerçek ve somut biçimde nasıl oluştuğunu öğrenmeye çalışmak gerektiğini vurgulamaktadır. Üçüncü tembihte Foucault, birey-iktidar ilişkisine değinerek iktidarın sürekli işlediğini, işlerken de bireylerin bu duruma katlanmak ve iktidarın isteklerini uygulamak zorunda kaldıklarını söylemektedir. Bir başka deyişle herkesin bedeninde iktidarın varlığı söz konusudur. Dördüncü önlem, iktidar, uygulanır, ağ oluşturur, dapolaşımında bulunur. Beşinci önlem ise şöyledir: iktidar bilmenin işlerliği olmaksızın, işlerlik gösteremez.

Özetle, iktidar kendisini oluşturan hukuk düzenini tanımayabilir, gerekirse bireyler üzerinde şiddete de başvurabilir. Ayrıca bireylerin tepeden tırnağa kadar her özelliğini bilebilir.

Foucault'nun belirtmiş olduğu bu beş tembih iktidarı, iktidar yapan özelliklerdir. Her birini tüm iktidar tiplerinde görebilmemiz mümkündür. İktidar her ne kadar şiddet yanlısı değil, üretici bir iktidar olsa da kendisi için tehlike unsurları olarak gördüğü her şey üzerinde şiddet uygulayabilir ve uyguladığı şiddeti meşru kılacak bir yol bulabilir. İktidar hakikati ürettiği için, bireyler iktidarın söylemiş olduğu her şeyi sorgulamaksızın kabul etmektedir. Sorgulamak istese bile iktidar, bireyin sorgulama aşamasına gelmesine izin vermeyerek kendi hukuk düzenini kendisi belirleyecektir. Kendi hukuk düzenini belirlemesinin yanı sıra iktidar, bireylerin bedenini tepeden tırnağa bildiğinden ve denetlendiğinden hangi bireyin önceden ne yapacağını zaten bilecektir. Kısacası iktidar, iktidarlığını korumak adına yaptığı her şeyi mubah görmekte ve göstermektedir.

İktidarı baskıcı değil, disiplinci ve üretici olarak gören Foucault, iktidarın görünmezlikle çalıştığından bahsetmektedir. Disiplinin etkili olabilmesi için varlığını belirtmesi değil varlığını, bireylerde hissedilir kılması ile bireyler kendi kendisinin denetimcisi olmaktadır.(Altunok, 2007-2008: 67)

İktidarın görünmezliği, Bentham'ın panoptik mimarisi ile açıklanırsa; panoptikonda da görünmez bir iktidar mevcuttur. Bireyler, iktidarın denetimini içselleştirerek iktidarın varlığını görmeksizin, otokontrollü davranmaktadır.

Biyolojik anlamdaki beden ve iktidar düşünüldüğünde, iktidar bireylerin tohumlarına kadar erişmektedir. Bu erişim bedenlerin eylemlerine, söylemlerine öğrenimlerine, günlük yaşamlarına sinmektedir.(Foucault, 2015c: 24)Bu bağlamdaFoucault'nun bahsetmiş olduğu beden gerçek anlamdaki bedendir. İktidar, bireylerin bedenine manipüleyi ve denetlemeyi birey daha doğmadan yapmaya başlamaktadır. Bedene yapılan bu manipüle, iktidarın hakikat olarak nitelendirdiği söylemler üzerinden gerçekleşmektedir.

18.yüzyılda eşcinselliğin tedavi edilmeye çalışılması, şehrin su kaynaklarının havanın, kanalizasyonun tıp alanına dahil edilmesi ile toplumsal anlamda tıbbi müdahalenin otoritesi güçlenmiştir. 20.yüzyıla gelindiğinde de tıp normlara dayanan, normalin-anormalin belirlenmesini ve normalleştirmeye yönelik bir girişim halini almıştır.(Koyuncu, 2016: 24)

Normal ve anormal olanı belirleyen iktidar olduğundan, istediğini normal; istediğini anormal olarak gösterebilmekte, anormal olarak gördüğü bireylere müdahaleyi gerekli görebilmektedir. Bu gereklilik, iktidarın yaratmış olduğu bir gerekliliktir.

Foucaultcu bir görüşle iktidar-hakikat ilişkisi açıklanırsa: İktidar, fiziksel şiddeti ayrı tutarak bireyler, üzerinden kendi söylemleri ile hakikat oluşturmaktadır. Hakikat, iktidarın hakikati olduğundan bu hakikat sorgulanamaz ve iktidar için her şey meşru hale getirilir.

Foucault'a(2002: 38) göre, bireyler iktidar tarafından hakikat üretimine bağlı kalmaktadır. Hakikat üretimi olmaksızın iktidar var olamaz.

“...hangi toplumda olursa olsun- sayısız iktidar ilişkisi toplumsal kitleye nüfuz eder, onu belirler, oluşturur; iktidar ilişkileri gerçek söylemin bir birikmesi, bir dolaşımı, bir işleyişi, bir üretimi olmaksızın ne işleyebilir, ne yerleşebilir ne de ayırt edilebilir. Bu iktidar içerisinde, bu iktidardan yola çıkarak ve bu iktidar yoluyla işleyen belirli bir gerçeklik ekonomisi olmadan iktidar uygulaması olmaz.”

İktidar dönüştürücü ve düzenleyici bir güçtür, bu gücü kullanırken de bireylere hakikat yasası dayatarak gündelik yaşama doğrudan müdahale etmektedir.(Baştürk, 2012: 69) Tüm iktidar türlerine bakıldığında iktidar, düzenleyen ve dönüştüren bir mekanizma gibi çalışmaktadır.

Bireyler, gözetleyenin sürekli gözetimine maruz kaldığı an da gücünü kaybetmektedir.(King, 2001: 41) Örneğin panoptikonda birey gözetlendiğini ya da gözetlenmediğini bilemez, bu nedenle de gözetimin her an yapıldığına iktidar tarafından inandırılmıştır. Bu durum yalnızca panoptikonda değil, süperpanoptikonda, sinoptikonda da mevcuttur. Birey iktidarı görse de görmese de bir yerlerden bir gözün –bu göz kameranın gözü de olabilir- bireyi gözetlediğini düşünmektedir. Birey, bu durumu içselleştirerek hareketlerini hatta düşüncelerini bile sınırlandırmaktadır.

Orwell'in 1984 adlı kitabındaki gibi birey, düşüncelerini eyleme dökmese bile düşünceler zaten iktidar tarafından okunmakta ve bireyi sınırlandırmaktadır.

Böylece birey düşünmekten dahi korkarak, düşünce gücünü kaybetmektedir. Gözetim ile meydana gelen bireysel güç kaybı yalnızca fiziksel anlamda değil; mental anlamda da güçten yoksun bırakmaktadır. Birey düşünmekten korka korka düşünmeme mekanizması devreye girerek düşünce gücünü kaybetmekte bilgiye sahip olamamaktadır. İktidarın istediği de budur.

Gözetim kavramını, iktidar ilişkisi içerisinde düşünmenin asıl nedeni, iktidarın ürettiği söylemler üzerinden gözetimi ve denetimi gerçekleştirmesidir. “...neyin meşru ya da suç olduğuna karar verme gücü hukuk söylemi üreten ve bundan söylemler inşa eden otoriteler tarafından uygulanır. Söylem ve bunun söylemsel biçimlerine benzer bir şekilde, gözetim de gücünü bölüp dağıtarak toplumu denetim altına alır.” (Laughey, 2010: 113)

Foucault(1992: 252)bilgi iktidar ilişkisini kuramsal anlamda kapatılan bireyler üzerinden aktarmaktadır: “Kapatılan birey bir bilginin nesnesidir, ama asla bir iletişim öznesi olmamaktadır.”Bir diğer deyişle iktidar tarafından gözetlenen bireyler, iktidarın elde etmek istediği bilgi nesnelerinden başka bir şey değildir. Bilgiye her daim ihtiyaç duyan iktidar, bireyleri de bilginin nesnesi olarak düşünmekte ve bireylerin asla özne konumuna getirilmesine izin vermemektedir.

İktidar bilgi nesneleri yarattığı için bilgi iktidara dâhil olmakta, iktidar ve bilgi ilişkisi ortaya çıkmaktadır.(Foucault, 2015c: 35) Bilgi olmaksızın iktidar, iktidar olmaksızın bilgi olamaz.İktidarın bilgi nesnelerine ihtiyacı vardır. Bu bilgi inşası iktidar tarafından yaratılmakta ve yayılmaktadır. Böylece iktidar, ortaya çıkardığı bilgi nesneleri ile bedenlere ulaşmakta ve söylemsel bir pratik ile bedenler üzerinden denetim gerçekleştirmektedir.

İktidar-bilgi söylemi, hem nesnelerin ortaya çıkmasını hem de bu nesneleri denetleyebilecek şekilde hareket etme ve konuşma meşruluğu taşıyan öznelere ortaya çıkmasını sağlamaktadır. (Küçük, 1999: 301) Bu bağlamda Foucault’un üzerinde özellikle durduğu iktidar-bilgi ilişkisi ile bireyler nesneye dönüşmekte, iktidar ise özne konumunda yer almaktadır. Nesne gibi görülen bireylerin de bir iktidar tarafından yönlendirilmeye, bireylerin yönlendirilmesi için de iktidarın sık sık denetimine, rıza göstermesi gerekmektedir.

Bauman (1996: 62) iktidarın bilgiye ihtiyacı olduğunu düşünmekte ve bunu şöyle açıklamaktadır: Bilgi iktidara meşruluk ve etki kazandırmaktadır. Böylece bilgiyi elinde bulunduran iktidardır. İktidarı elinde bulunduranlar, efendi konumunda olduğundan halkı gözetlemek için meşruluk kazanmak zorundadır. Bunun içinde iktidar, elinde bilgi olmaksızın meşruluk kazanması mümkün olamaz. Yaptığı her şeyden sorumlu olan iktidar yaptıklarını empoze edebilmek, etki yaratabilmek için yine bilgiye ihtiyaç duymaktadır.

İktidarın bilgiye ihtiyacı olduğu gibi söyleme de ihtiyacı vardır. Çünkü bilgiyi ortaya çıkaran söylemdir. Söylem, iktidarı harekete geçirerek üretir ve güçlendirir; ancak bu durum söylemlerin iktidarı zayıflatıp yıpratmayacağı anlamına gelmez. (Rigel v.d., 2005: 107) İktidarlar, çeşitli söylemlerle zarar göreceklərini bildiklerinden bireylerin bilgi ve söylemlərini denetim altında tutmaktadır.

Foucault “Hapishanenin Doğuşu” adlı kitabında “Beden”i ceza ilişkisi üzerinden incelemektedir. Önceleri bedene uygulanan cezalar tüm halkın gözü önünde yapılırken daha sonraki yıllarda bedenin cezalandırılması, halkın önünde sergilenmesi gibi hedefler ana hedef olmaktan çıkmıştır.

Fiziksel cezanın seyirlik unsur olmaktan çıkması 19. yüzyılın başında gerçekleşmiştir. Tabii ki bedene yönelik cezalar 19. yüzyılda tamamen çözülmüş değildir. (Foucault, 1992: 16-18) Cezalarda bedene müdahale kalktığına göre, ruha yönelik cezaların baş gösterdiğini söylemek mümkün hale gelmektedir.

“Hapishanenin suçluları namuslu insanlar haline getirmek bir yana yeni suçlar üretmeye yaradığı ya da suçluyu daha fazla sağladığı daha 1820’de saptanır. ...Hapishane suça eğilimli insanlar üretir; ama bu kişiler sonuçta iktisadi alanda olduğu kadar siyasi alanda da gereklidir. Suça eğilimliler işe yarar.” (Foucault, 2015: 24)

Suçlular, iktidarın bilgi nesneleri gibi görülebilir. Nasıl ki iktidarın bilgi nesnelerine ihtiyacı varsa denetim ve gözetim için de suçlulara ihtiyaç vardır. Konu şöyle bir örnekle açıklanırsa: suçlular daima masum insanları korkutmakta ve korkutulan masum insanlar arasında zengin fakir ayrımı olmadığından, fakirler kadar zenginler de suçlu insanlar tarafından korkutulmaktadır. Bu korku unsuru da

elbette iktidarın işine yaramaktadır. İktidar,“Suçlu insanlardan sizleri korumak istiyoruz, bizim amacımız sizi gözetlemek değil sizin güvenliğinizi sağlamaktır.” vaadiyle bireylerin mahremiyet alanına girmekte, bedene müdahalesini gerçekleştirmektedir Böylece iktidar, korku unsuru yaratabilmek için suçlu insanlara ihtiyaç duymaktadır. Hapishaneler bu nedenle suçluları topluma kazandırmak bir yana, suçluları daha da suçlu olmaya teşvik etmekte ve iktidarın hizmetine sunmaktadır.

Suçlular, hem yaşadıkları baskılar hem de ekonomik olarak yaşadıkları sorunlar ile yaşamlarında çöküntüye uğramaktadır. Bunun sonucu olarak da yaşamlarını normal yollardan kazanamayan suçlular, yasadışı yollarla kazanç sağlamaya başlamakta, suça teşvik edilmektedirler.(Çoban, 2016: 114)Suçlular ile korkutulan bireyler güvenlik amacıyla gözetime razı olur; ancak bu gözetim iktidarın politikasını zedeleyici politik suçları önlemektedir. Başka bir ifadeyle: adli suçlara pek de etki etmemektedir; buradaki amaç iktidar zaten adli suçlu yarattığından, gözetim ile suçlulardan asıl koruduğu alan kendi politik alanıdır.

Beden ve iktidar ilişkisi olarak Foucault'nun(1992: 31) biyo-iktidarı siyasi bir alan olan, iktidar ilişkisi içerisine de girmiştir. İktidar ilişkileri ile beden arasında doğrudan bir ilişki söz konusu olmuştur.

Beden ve iktidar ilişkisi bir arada düşünüldüğünde iktidarın siyasi çıkarını sağlaması açısından bedene ihtiyacı vardır. Bu bedenlerde iktidarın çıkarı doğrultusunda yön bulmakta ve iktidarın çıkarı ile özneler yaratılmaktadır. Foucault bireyler için “özneler” ifadesini kullansa da iktidarın yaratmış olduğu öznelerin birey olmaktan çıkan nesnelere dönüştüğünü söylemek mümkündür.

Beden ve iktidar işleyişindeki siyasi benlik, en temelde bireyselleşme içinde üretilmektedir. Bu üretimin sonucunda da bireyler, bedenlerini ve eylemlerini insan bilimlerinin ürettiği bilgi ölçütleri içerisinde kavrama ve yaşama vasıtasıyla normalleştirmekte (iktidarın istediği bir normalliktir bu) ve disiplin altına girmektedir.(Hülür, 2009: 448)

Böylece insanın üretmiş olduğu bilim ve bilgi vasıtasıyla bireyler Foucault'nun bahsetmiş olduğu biyo-iktidar ile disipline edilmekte ve iktidarın istediği gibi davranmaktadırlar. Bedenler artık nesneleşmiş ve içleri boşaltılmış bireyler haline dönüştürülmüştür.

Bireylerin bedenleri ve eylemlerini doğrudan etkileyen disiplinci iktidar ile mikro ölçekte kurgulanırken; makro düzeyde tüm nüfusu konusu haline alması biyo-iktidar ile gelişmeye başlamaktadır. Toplumun refahı, zenginliği ve devamını hedefleyen biyo- iktidar, tür ya da grup, bireyden önce gelmektedir.(Altunok, 2007-2008: 67)

İktidar, oluşturduğu bilgiyi, bireylere dayatarak hükümler iktidar biçiminden farklı davranmakta, üretici bir güç konumuna gelmektedir. Ölüm cezası vermek gibi hükümler yerine, yaşamı yöneten bir iktidar biçiminin benimsenmesi Foucault'un biyo-iktidar kuramsallaştırmasını göstermektedir. İktidar makro bir nitelikte olması için, disiplinci iktidar olmaksızın, üretici iktidar olması gerekmektedir.

“...Yeni iktidar teknolojisi, insanları bireysel olarak değil, bir canlı ya da popülasyonun üyesi olarak hedef almaktadır. ...Tikeli disiplin altına almaktan ziyade, genelin düzenliliğiyle ilgilenir; yani eğitici değil, istatistiki anlamda dengeleyici, düzenleştiricidir. ... Foucault, biyoiktidarın kendine özgü taktik ve mekanizmaları için de biyopolitika tabirini kullanır.”(Koyuncu, 2016: 39)

Foucault'un üretken iktidar olarak belirttiği biyo-iktidar teknolojisi, aslında disiplinci iktidarı tamamen yok etmemekte, disiplinci iktidarın bir üst mekanizması gibi çalışmaktadır. Çünkü biyo-iktidar, toplumda yer alan her birey üzerinde toplu bir denetim oluşturmakta, bunun içinde bireylerin eğitilip bilgilendirilmesini istememektedir. Çünkü eğitilmiş ve eleştirel düşünen bireyler, iktidarın düzenine uymak istemeyen, bir diğer deyişle iktidara boyun eğmeyen bireyler olduğundan, iktidar için her zaman tehlikelidirler.

“Görülebilirlik, hem gözetlenebilirliği hem de disipline edilebilirliği beraberinde getirir. Hapishane, akıl hastanesi, okul, askeri kamp gibi yerlerin aynı zamanda disiplin kurumları da olması bu şekilde sağlanır.” (Çakır, 2015: 217)

İktidarın bireylerin yaşamlarına nasıl müdahale ettiğine bakılırsa, Foucault, iktidarın bireylerin yaşamlarına müdahale etme şeklini şöyle açıklamaktadır: “İktidar bireyi kategorize ederek, bireyselliğiyle belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder.” (Foucault, 2014: 63) Böylece iktidar ne derse dinleyen, onun istediği gibi davranan ve onu sorgulamayan yani iktidara boyun eğen bedenler ortaya çıkmaktadır. Bireylerin düşüncelerini söylemesine izin verilmez, hatta bireyler iktidarın istemediği düşünceyi düşünemez hale getirilir. İktidar, özneyi özne olarak görmez, sadece bedenler olarak görür. Yapmış olduğu gözetimler sonucunda her bireyi belli kategorilere ayırır ve kendi istediği gibi kimlikler yaratır. Kategorilere ayrılarak kimlikleri belirlenen bireylerin, denetimi böylece daha kolay olacaktır.

Foucault’un biyo-iktidar kavramı ile totaliter toplumlarda olduğu gibi modern toplumlarda da şiddet olayları var olmuştur; ancak modern toplumdaki biyo-iktidar ile bireylerin korunması, toplum ve insanlık adına şiddete başvurulduğu söylenmektedir. (Altunok, 2007-2008: 71) Diğer bir deyişle biyo-iktidar, şiddete başvururken direkt ölüm ile değil, toplumun huzurunu kaçıran, toplumdaki bireyler için tehlikeli olan kişileri bir korku unsuru gibi göstererek şiddeti meşru kılmaktadır. Toplumun refahı, güvenliği adına iktidarın şiddete başvurduğu bireylere aşılanarak bireylerin şiddeti olağan karşılaması sağlanmıştır. Bu noktada Foucault’un söylemiş olduğu gibi biyo-iktidar üretken bir iktidardır. İktidarın şiddete başvurusundan ziyade, uygulamak istediği şiddete kılıf uydurması gerekmektedir. Bu da elbette korkuyu başat bir unsur yapmakta ve “toplumda yaşayanların güvenlikleri her şeyden önce gelmektedir” gibi söylemlerle iktidarın her türlü eylemimesru kılınmaktadır.

Foucault, iktidarın cinsellik üzerine yapmış olduğu söylemleri ve denetlemeleri için ise işlerliğini devam ettirebilmek adına sürdürdüğünü düşünmektedir. Diğer bir deyişle iktidar, bireylerin mahremlerine müdahaleyi kendi siyasi ve ekonomik çıkarları doğrultusunda yönlendirerek bireylerin gündemine getirmektedir.

İktidar, cinselliğin sürekli konuşulmasını ister. Cinselliğin konuşulmasını istemesinin nedeni ise, bireylerin Freud'un tanımıyla süper egolarında bulunan dürtü ve isteklerindeki faaliyetlerini gün ışığına çıkarmaktır.

Norbert Elias'a(2004: 306)göre, bireyler bilinçaltındaki güdülerini sürekli kontrol etmektedir. Bireyin kendisi için zevkli olabilecek dürtüsel faaliyetler ile sıkıntı yaratabilecek yasaklar ve kısıtlamalarla sürekli mücadele halinde olduğunu söyleyen Elias, bireyin süper egolarını bastırarak toplumsal yapıyla birlikte zorunlu dönüşüm gerçekleştirdiğini düşünmektedir.

Süper egosuyla mücadele halinde olan birey, toplumda var olabilmek yasaklardan ve kısıtlamalardan korunmak için bu dürtülerini bastırmakta ve kendi kendini denetlemektedir. İktidarın bu noktadaki amacı ise bireylerin en çok bastırmaya çalıştığı cinsel dürtülerini ortaya çıkarmaktır. Bunu da cinselliğin çok fazla konuşulmasıyla sağlamaya çalışır. Böylece bireyin bastırmış olduğu dürtülerini ortaya çıkararak kendisine suçlular yaratır ve bedene, gözetim ve denetim faaliyetleri gerçekleştirmek için uygun ortam hazırlamış olur.

Foucault,(2015: 38) iktidarın bedeni denetlerken özellikle cinsellik üzerinde durmasını şöyle açıklar: "Davranışların kurnaz ve son derece etkin kökenini oluşturduğundan, cinsellik her türlü tutumun altında yatar; çehresine ve bedenine utanmaksızın kazınmıştır; çünkü cinsellik her zaman kendini ele verir." Diğer bir deyişle bedenlerin kendilerini teslim ettiği yer cinselliktir. Özellikle cinsel anlamda bireyler kendilerinin en gizil yönünü açığa çıkarmaktadır. Bu açığa çıkarma işlemi de elbette iktidar ve iktidar kuvvetleri tarafından gerçekleştirilmektedir. İktidar bedenin tamamen kendisine teslim edilmesini istemektedir. Çünkü bedene sahip olamadıkça denetim ve gözetimi gerçekleştirememektedir. İktidar, cinsellik anlamında bedenleri ele geçirdiği anda bedenlerin söylemlerini de ele geçirmekte ve bireyi her konuda denetimi altına alıp gücüne güç katmaktadır.

Cinsellik söylemlerine dâhil edilen tıp psikiyatri ve psikanaliz ile cinsellik her yerde konuşulabilir hale getirilmekte bunun sonuncunda da cinsellik sorgulanmaya, gözlenmeye ve kontrol edilmeye çalışılmaktadır. Cinselliğin

yükümlülüğünü görev olarak hisseden iktidar bireylerin bedenlerine dokunur.(Akgündüz, 2013: 7)

Batılılar üç yüzyıldır, cinsellik üzerine her şeyi söyleme çabası içinde bulunmuştur. Cinsellik üzerine konuşulması bireylere zorla yaptırılmış, ayrıca söylemlerle bireyler cinselliğe yönlendirilmiştir.Nüfusun merkezinde de cinsellik yer almaktadır. Zengin ve güçlü bir ülkenin varlığı için nüfusun çok olması gerektiği öne sürülmüştür. Cinsellik, nüfusla ilişkili olduğundan, iktidar, bu alanda ayrıntılı gözlemler yapmıştır. (Foucault, 2015: 23-25)

İktidar zengin ve güçlü bir nüfusa sahip olabilmek için yaşamın her alanına müdahale ettiği gibi bireylerin cinsel yaşamlarına ve cinsel tercihlerine de müdahale etmektedir. İktidarlar, cinselliğin çocuk yaşlarda öğretilmesi gerektiğinden hareketle eğitim hayatında cinselliğe yer vermekte ve onları denetlemeye daha küçük yaştan başlamaktadır.

“...iktidar tekniklerinin gelişmesi giderek bireylere yönelmekte ve bireyleri sürekli ve kalıcı bir biçimde yönetmeyi amaçlamaktadır.” (Foucault, 2014: 28) İktidar yönetirken bireyi denetlemekte bu denetimlerin hepsi ile bireyi kendi istediği normallığe kavuşturmayı dilemektedir.

Foucault, (1992: 230)iktidarın normalleştirme işlevini şöyle dile getirir:“Tüm noktalardan geçen ve disiplin kurumlarını her an denetleyen sürekli cezalandırma kıyaslamakta, farklılaştırmakta, hiyerarşik hale getirmekte, türdeşleştirmekte, dışlamaktadır. Tek kelimeyle, normalleştirmektedir.”

Foucault’un bahsetmiş olduğu normallik kavramı, iktidarın oluşturmuş olduğu disipline uymak, iktidarın istediği gibi davranmayı marjinal göstermek olarak görülebilir. Bireyi edilgen bir duruma düşüren iktidar, etken olduğu için topluma normal olarak gösterdiği şeyler aslında iktidarın gerçekliğidir. Bu gerçekliği yerine getirmek için de iktidar, toplumdaki her bireyi normalleştirmek istemekte bunun için de bedeni gözetim ve denetim altına almaktadır.

Biyo-iktidar ile modern toplumlarda daha yaşanılır yerler olmasına rağmen iktidar Foucault’nun da belirtmiş olduğu gibi bireyleri denetlemekte, kategorize

etmekte ve elde etmiş olduğu ayırıcı özelliklerin sonucunda da bireyleri biz-öteki olarak ötekileştirmektedir. Yani, bireyin yaşamdaki varlığı iktidarın ellerindedir. İktidar ne kadar isterse bedenler toplumda o denli var olacaktır.

Foucault’a göre iktidar günümüze yaklaştıkça, bireyi öldüren değil; nasıl yaşaması gerektiğini bilen ve bireyi o doğrultuda yönlendiren düzenleyici ve üretici bir mekanizma gibi işlemektedir. Foucault, (2002: 253)bu durumu “Toplumu Savunmak Gerekir” adlı eserinde şöyle dile getirmektedir:

“...şimdi, iktidar giderek daha az öldürme hakkı olmaktadır ve giderek daha çok, yaşatmak için müdahale etme ve yaşama biçimine, yaşamın "nasıl"na müdahale etme hakkına dönüşmektedir, dolayısıyla, iktidar yaşamı yükseltmek için, yaşamın kazalarını, iyi ya da kötü olasılıklarını, zayıflıklarını denetim altına almak için özellikle bu düzeyde devreye girdiği andan itibaren, yaşamın sonu olarak ölüm, tabii ki iktidarın da bitimi, sınırı, sonudur. İktidara göre ölüm dışıdır: ölüm iktidarın tasarruflarının dışına düşendir ve onun üzerinde iktidar yalnızca genel, global olarak, istatistiksel olarak söz sahibi olacaktır.

Foucault’a göre günümüzdeki iktidar, bireyin yaşam alanındaki her yere el atarak, kendi istediği doğrultuda bireye hayat biçen ve daima bireyi kendi yaratmış olduğu yaşama uyup uymadığını kontrol eden düzenleyici bir araç olarak görmektedir. Düzenleyici bir araç olan iktidarın bireylerin yaşamlarına müdahale etmesinin sonucunda; birey, özne olma özelliğini yitirerek nesneleşmekte kendi yaşamı üzerinde söz sahibi olamamaktadır.

Foucault(2014: 58), öznenin nesneye dönüşme aşamalarını şöyle özetler: İlk olarak öznelere bilim statüsü kazandırılmaya çalışılmıştır. Filoloji açısından öznelere nesnelere dönüştürülür. Bir diğer öznenin nesneye dönüşme süreci ise bölücü pratiklerdir. Özne ya kendi içinde bölünmüş ya da başkaları tarafından bölünmüştür. Bu süreçte öznenin nesneye dönüşümü demektir. Üçüncü olarak ise insanın kendini özneye dönüştürme çabasıdır.

Başka bir deyişle özne konumunda olan bireyin, nesne konumuna dönüşmesini açıklanırsa, hiç şüphesiz ki en önemli olgu bölücülük olmalıdır. Bunları ötekileştirme pratiklerinde de görmek mümkündür. Bireyler veya toplumlar kendilerini tanımlarken hep öteki üzerinden tanımlama gerçekleştirmektedir. Böylece

öteki olarak görülen birey veya toplum, nesne konumuna düşmektedir. Bir diğer önemli nokta da yine insanın kendini koyduğu yerdir. Foucault'nun söylemiş olduğu gibi bireyler kendilerini cinsellik üzerinden tanımlamaya çalışmakta ve böylece birey cinsel bir nesne gibi görülmektedir. Bunu günümüzde özellikle kadınlar üzerinden görmek mümkündür. Kadın, tıpkı bir cinsel objeymişçesine tanıtılarak ya da kadının kendisi bunu yaparak özne olmaktan çıkar ve nesneleşir.

Foucault'a göre hapisane, okul, hastane vb. mekânlar iktidarın isteği doğrultusunda bireyleri disipline edecek yerlerdir ve iktidarın çıkarları uğruna bireylerin hareketleri kontrol edilebilir. (Akgündüz, 2013: 11)

Hapisane, hastane, okul ve fabrikalar gibi disiplinler kurumlar Foucault'a göre, geniş nüfusları yönetmek için, bireyleri değerlendirme, kaydetme ve gözlemleme için açılmış bir alan olarak görmektedir. (O'Neill, 2007-08: 245) Başka bir deyişle, Foucault, disiplinler kurumlarda yer alan bireylerin kapatılmasındaki amacı şöyle görmektedir: Kapatılan birey gözetlenerek kaydedilir ve sınıflara ayrılır. Bireylerin sınıflara ayrılma işlemi gözetimin sonucundaki değerlendirme ile gerçekleşmektedir. Sınıflara ayrılan bireylerde de iktidarın istediği bireysellik mevcut hale gelmektedir. Foucault'un sözleri ile bu durum açıklanırsa:

“Günümüzün siyasi, etik, toplumsal ve felsefi sorunu, bireyi devletten ve devleti kurumlarından kurtarmaya çalışmak değil; kendimizi hem devletten hem de devletle ilintili olan bireyselleştirme türünden kurtarmaktır. Yüzyıllardan beri zorla dayatılan bu bireyselliği reddederek yeni öznellik biçimlerine geçerlilik kazandırmak durumundayız.” (Foucault, 2015c: 13)

Bireyler, kendi bireyselliklerini sağlayamadığı takdirde, devlet eliyle yaratılan bireysellik ile kendi üzerlerinde tahakkümleri kalmamaktadır ve devlet tekeli altında yeni öznellik durumu meydana gelmektedir.

Panoptikon ile sınırlı bir gözetimin var olduğunu dile getiren Foucault, (2014: 148) “denetimin dışında kalan ekonomik süreçler ve çeşitli mekanizmalar sürekli, belirli atomik türde bir iktidarın yerleştirmesini gerektiriyordu. Global ve kitlesel denetimler yerine herkesin, her bireyin kendi başına gövde ve davranışları içinde denetleyebileceği sürekli atomik ve bireyleştirici iktidara geçmeyi

gerektiriyordu.”diye özetlemektedir. Bu durum sinoptikon ile çözülmüştür. Sinoptikon ile bireyler için artık küresel bir gözetim mekanizması yaratılmıştır. Panoptik mimari de ise Foucault’un söylemiş olduğu gibi iktidar için pek çok gözetlenmesi gereken ağ vardı ve iktidarın buna tek başına yetişişi mümkün değildi. Böylece iktidar denetimini sağlamakta güçlük çekiyordu. Bu nedenle Foucault’a göre bireyleştirici iktidara geçmek gerekiyordu.

Siyasi yönetim ve beden ilişkisine bakıldığında, monarşik yönetimin bedeni vardır, bu beden kraldır. Cumhuriyetin bedeni yoktur. 19.yüzyıldan itibaren toplumun bedeni var olmuştur. Toplumsal bedeni ortaya çıkaran şey bireylerin bedeni üzerindeki iktidarın varlığıdır. Bedene hâkimiyet, iktidarın varlığı ile sağlanmaktadır.(Foucault, 2015c: 38-39)

Geçmişten günümüze toplumsal bedenin yaratıcısı iktidardır. İktidar, bireylerin bedeni üzerinde her şeye müdahale etmekte, bedenlerin nasıl olması gerektiğini belirlemektedir. Aynı zamanda üretici bir iktidar, hakikatler de üretmek yaptığı her eylemi meşru kılmaktadır. İktidarın üretici bir güç olması demek, bireylerin bedenlerine yaptığı müdahalede güç kullanmasına gerek olmadığı anlamına gelmektedir; ancak iktidarın bedensel şiddetinin günümüzde tamamen bitmiş olduğunu söylemek eksik kalacaktır. Üretici iktidarın, ürettiği hakikatler ile beden tüm topluma yayılmakta ve “toplumsal beden” ortaya çıkmaktadır. Böylece iktidar için denetim kolaylaşmaktadır. Çünkü her alanda farklı farklı iktidar olduğundan, bedenlerin gözetimi daha kolay gerçekleşmekte, kategorize etme işleminin ardından denetim daha rahat yapılmaktadır. Tüm bu açıklamalardan anlaşılmaktadır ki gözetim ve biyo-iktidar birbiriyle iç içedir. İktidarlara, bireyleri gözetleyerek bedenlere müdahalesini gerçekleştirmekte ve gücü her zaman elinde bulundurmaya çabalamaktadır.

1.2.3 Küreselleşmenin Etkisi ile Yaratılan Akışkan Dünya İçerisindeki Akışkan Gözetim

Küreselleşmenin ve teknolojik gelişmelerin artışı ile her şey akışkan bir hal almış buna gözetim de dâhil olmuştur. Bauman’ın sosyal bilimlere kazandırdığı

akışkanlık fikri ile gözetim de akışkanlaştığından, Bauman gözetim için “akışkan gözetim” ifadesini kullanmıştır.

“Akışkan Gözetim” ifadesini kuramsal ve kavramsal bir çerçevede alan sosyolog ve filozof Bauman, 19 Ekim 1925’te Polonya Poznan’da doğmuş, postmodern felsefenin önemli bir açıklayıcısıdır. (Kaya, 2016: 75)

Akışkan gözetimin başında diğer gözetim türlerinde olduğu gibi elbette iktidarlar vardır. Geçmişten günümüze iktidarlar varlıklarını kabul ettirmek adına çeşitli bahaneler ardına sığınmışlardır. Bunlardan bir tanesi şöyledir: Toplumda tehlikeli olarak görülen bireyler gözetlenemeyen, başlarında iktidar olmayan bireylerdir.

“İngiltere’de John Gore, boşgezerleri, Tanrısız, yargısız ve efendisiz yaşadıklarından dolayı köksüz ve tehlikeli olarak betimlemiştir. Fransa’da Gullilaume le Trosne ise onların gizli ve sürekli bir ayaklanma ile iştigal eden hem disiplinsiz hem de tehlikeli bir soy olduğunu yazmıştır.”(Bauman, 1996: 54) Hem Gore, hem de Trosne özellikle efendisiz olarak yaşayan bireyleri tehlikeli olarak görmektedir. Kimsenin boyunduruğu altına girmeden yaşamaya çalışan bireyleri; köksüz, tehlikeli, disiplinsiz olarak betimlemekteler ve böyle gördükleri için de onların korkulması gereken bireyler olarak atfederler. Bu korku ile diğer bireylerin güvenlik ihtiyacı duymakta, tehlikeli bir birey gibi görülmemek adına iktidarın varlığını kabul edip ona itaat etmektedirler.(Bauman, 1996: 54)

Eski ve yeni kabilelere özgü güvensizlikler ve hınçlar, akışkan modern yaşamın belirsizlik ve güvensizlikleri ile birleşerek yeni bir güvenlik korkusunu oluşturmuştur.(Bauman, 2012: 165)Gözetim ve korku ilişkisi birbirinin tamamlayıcısı gibidir. Toplumda ne kadar korku olursa o denli güvenlik sorunu olmakta güvenlik sorununu giderebilmek adına gözetimin bireyler için gerekli görüldüğü iktidarlar tarafından aşılana kadar. Bauman, “Akışkan Gözetim” i şöyle ifade etmektedir:

“Gözetim bugüne kadar akışkanlığa yanıt verip onu yeniden üreterek, hayal bile edilemeyecek yollarla yayıldı. Sabit bir kabı olmayan ama “güvenlik”

talepleriyle çalkalanan ve teknoloji şirketlerinin ısrarlı pazarlamalarıyla sarsılan gözetim her yere dökülüyor.” (Bauman-Lyon, 2013: 13)

Bauman’ın, akışkan gözetim tanımı ile gözetimin artık küresel bir hale dönüştüğünü düşünmek mümkündür. Diğer bir deyişle gelişen teknolojilerle birlikte gözetim, yerel olmaktan çıkarak tüm dünyaya yayılmıştır.

Gözetimin tüm dünyaya yayılmasında küreselleşmenin bir sonucu olan ulus devletlerin de payı büyüktür. Giddens’a göre:

“20. yüzyılda, devletlerin sınırlarını aşan küresel bağlantıların gitgide artması, bunların egemenliklerinin azalması şeklinde algılanmamalıdır. Tersine, bu durum, günümüzde ulus devlet sisteminin dünya çapında yayılışının önemli ölçüde baş koşuludur.”(Giddens A. , 2008: 12)

Bu anlamda küresel bağlantılar, devletlerdeki iktidarların gücünü azaltmamış tam tersi, ulus devlet sistemine zemin hazırlamıştır.

Foucault, “Bilgi ve İktidar”da, “gözetim” ile “yola getirici iktidarın” ortaya çıkmasıyla modern çağın başlarında oluşan toplumsal denetimde göz tekniğinin gelişimine dikkat çekmektedir.(Coşar, 2010: s.y.)Bauman ise bunun tersini düşünmekte ve göz tekniği ile iktidarın geçmişe dayandığını, bu tür iktidarın yeni olmadığını söylemektedir. Bauman’ın bahsetmiş olduğu, küreselleşen dünya ile birlikte şeffaflaşan dünyadır.

Küreselleşmiş dünyada gözetim, ulus-devletler de dâhil olmak üzere onları da aşarak akışkan bir biçimde dolaşmakta, belli bir zamansal ve mekânsal uzaklıkta iş görmektedir. (Bauman- Lyon, 2013: 16) Bu noktada gözetimin egemenliği ulus-aşırı bir hal aldığını söylemek mümkündür. Küresel bir dünyanın sonucu olarak elbette gözetimin de bu dünyadan etkilenmesi olağan bir durumdur. Gözetimin akışkan bir hal alması ile her kalıba girmesi sağlanmıştır. İktidar ağı çoğalmış ve her iktidar farklı bir gözetim uygulamasını zamansal ve mekânsal ayırım olmaksızın uzaktan rahatlıkla gerçekleştirebilmiştir. Bunun en büyük örneği olarak gelişmiş ülkelerin, gelişmemiş ülkeler üzerinden uzaktan gözetimi verilebilir. Hem kendi ülkesindeki bireyleri hem de tüm dünyayı izleme kapasitesini elinde bulunduran ülkeler küresel bir dünya ve teknolojik gelişmeler sayesinde bunu gerçekleştirebilmektedir.

Modern çağdan çok öncesine dayanan gözetleme tekniği köksüz olarak görülen bireyleri köklerine geri dönmeye zorlamıştır. Çünkü bu efendisiz kişilerin gözetlenememesi ile yasa koyucular, dikkatlerini efendisiz insanların görünürlüklerini artırmaya girişerek onları gözetlenebilir kılmayı hedeflemiştir.(Bauman, 1996: 57) Bu noktada Bauman'ın “yasa koyucular” olarak attığı iktidarlardır. Yasaları belirleyen, toplumu düzenleyen, gözetleyen, denetleyen iktidarlar olarak değerlendirilebilmektedir. Bauman'ın bu noktadaki amacı gözetimin eskilere dayandığını göstermek ve efendisiz bireylerin, yasa koyucularca denetim altına girmeye zorladığını göstermektir.

Bentham'ın (2015: 23)hapishane modelinden de bahseden Bauman, izleme yöntemlerinden panoptikon ile mahkûmların gözetlenirken birer kukla gibi olmadıklarını düşünmektedir. Hatta öyle ki mahkûmların düşünen, tasarlayan varlıklar olması beklenmektedir. Ayrıca mahkûmlar seçimler yaparak eylemlerini gerçekleştirmektedirler. Seçim yapmak mutluluğun ta kendisi olamaz, yalnızca mutluluk arama yöntemidir.

Panoptikona maruz kalmış bireyler, denetimcinin istediği gibi davranmaktadır. Aslında bireye çok da fazla eylem alanı kalmamıştır. Panoptikonda bireye, her an denetlendiğini düşündüren bir sistem olduğundan denetçinin istediği davranışın dışına çıkmaz ve bireylerin yapmış oldukları seçimlerin onlara mutluluk getireceği pek de düşünülemez. Seçim yapmak mutluluk arama yöntemi olarak görülse de seçim yapmaya zorlanmak da bir mutsuzluk kaynağı olabilir. İktidarın bireylerimanipüle etmiş olduğu seçimler de yine bir diğer mutsuzluk kaynağı olarak görülebilir.

Çoğunluğun azınlığı gözetlediği bir gözetim mekanizması olan sinoptikon, Bauman'a göre çoğunluğun azınlığa imrenişini ‘bir tür kendin yap panoptikon’u olarak değerlendirmektedir. Çoğunluğu gözetlemek için bir azınlık tutmaktansa, çoğunluğu azınlığa hayran bırakmak iktidarın denetimi daha da kolaylaştırmıştır.(2000: 133)

Sinoptikon ile iktidarın çoğunluğu gözetlemek için azınlığa masraf yapmasına gerek kalmamıştır. Azınlıktaki bireyler ya iktidardır ya da iktidara hizmet

eden bireylerdir. Böylece iktidar hem azınlığı hem çoğunluğu gözetleme fırsatı bulurken karşılıklı gözetimin önünü de açmış bulunmaktadır. Sinoptikonda arzu unsuru son derece önemlidir. Azınlığı gözetleyen çoğunluk, iktidarın yaratmış olduğu azınlığa hayran olmakta ve azınlık gibi olmak istemektedir. Böylece bireyler gözetimi kendi kendine yaparak iktidarın oluşturduğu disiplin toplumuna kendi istekleri ile dâhil olmaktadır.

Bauman, gözetim ve iktidar ilişkisini, Ernest Gellner'in bahçıvanlar ve yabancı ot benzetmesi ile aktarmaktadır. "Ne kadar iyi olursa olsun bahçenin kendini yeniden üretmesi konusunda bahçe tasarımına güvenmek olmaz" der. Yabancı otlar sürekli gözetim gerektirir. "Moderniteyi yaratan iktidar bahçıvan modeli üzerine kuruludur."(Bauman, 1996: 67) Daha açık bir ifadeyle burada bahçe tasarımı- halk, yabancı otlar- tehlikeli ya da suçlu bireyler, bahçıvan da iktidar olarak değerlendirilebilir. Halkın yeniden üretimi için iktidara, iktidarın sahip olduğu ve aktarmak istediği bilgiye ihtiyaç vardır. Aynı zamanda iktidar hem kendi çıkarı için hem de halkı bu tehlikeli bireylerden koruma bahanesiyle gözetim ve denetim gerçekleştirmektedir. Modernite ile akışkan bir hal alan gözetim, bahçıvan modeli üzerinden değerlendirilebilir. Çünkü modernite ile vahşi kültürler, bahçe kültürüne dönüştürülmüştür.

Bauman özellikle modern toplum düzeninin ardından, yaygınlaşan gözetim olgusundan bahsetmektedir. Bunun nedenlerinden biri Bauman'ın ifadeleriyle aktarılsa:

"Modern toplum güvenliği sağlamak için bilinçli önlemler almadan güvenli kalılabileceğine inanmaz. Bu önlemler toplumsal kontrol anlamına gelir. Toplumsal kontroller iki şekilde uygulanabilir. İnsan yapılması istenmeyen şeyleri yapmaktan alıkoyulduğu ya da yapılması istenmeyen şeyleri yapmaya teşvik edildiği durumlara sokulabilir."(Bauman, 2015: 19)

Bauman'ın sözlerinden de anlaşılacağı üzere modern hayat güvenlik üzerine kuruludur. Ya da tam tersi güvensizlik üzerine kuruludur. Bu şu anlama gelir: Güvensiz bir ortamda yaşamak, bireye her defasında hatırlatılmakta ve güven yaratılması için de toplumsal denetimin şart olduğu, iktidar tarafından

baskılanmaktadır. Böylece toplumsal denetim olmaksızın modern hayatta güvenli bir ortam oluşturulamayacağı bireylere dayatılmaktadır.

Güven sorunun temel nedeni korkudur. Korku varlığını toplumda sürdürdüğü sürece bireyler güvensizlik yaşar. Bu korku unsuru da elbette iktidarın işine yaramaktadır.

İktidar için suçlular, deliler ve toplumca kabul görmemiş kişiler bulunmaz bir nimettir. Herhangi bir korku yaratabilmek için sakıncalı görünen bireyler direk suçlanmaktadır.Örneğin; bir dönem (bazı yerlerde hâlâ süren) siyahilere yapılanlar ve siyahilere karşı bakış açıları düşünülürse, toplumda herhangi bir hırsızlık, ölüm vs. gibi bir olay meydana geldiğinde suçlanacak adres belliydi: Siyahiler! Öyle ki iktidarın yaratmış olduğu korku unsuruyla anne-babalar otobüsteyken çocuğunun yanına bir siyahinin oturmasına izin vermez, direkt korumaya geçerdi. Bu noktada görülmektedir ki iktidar toplum tarafından dışlanabilecek grupları, bireyleri, seçerek korkulması gereken varlıklar yaratır ve böylece hem ötekileştirme gerçekleştirir, hem de toplumsal denetimi, gözetimi bireyler için normal hale getirir.

Korku unsuru iktidarın, iktidarda kalması için her zaman işe yarar.(Howard, Moore, Bush, 2016) Bu korku özellikle iktidarlar tarafından yaratıldığında toplum içindeki bireyler, o iktidarın varlığı olmaksızın her an tehlike ile karşı karşıya kalacakmış hissine kapılır. Toplum içinde bulunan bireyler, böylece iktidarlardan vazgeçemez, iktidar da güçlendikçe güçlenir. Bu durumum küreselleşmenin ardından daha da artmış olduğunu görmek mümkündür. Bauman'ın da söylemiş olduğu gibi modern toplum güven üzerine kurulu olduğundan, küreselleşen dünyada bireylerin korkuları da küresel bir boyut kazanır. Bireyler, bu korkularla yaşayabilmek için küresel bir gözetim ve denetime razı olmak bir yana, arzu eder hale gelir.

Küreselleşmenin bir sonucu olan “Akışkan Toplum”da her şey akışkan ve her yere yayılabilir olmuştur. Bauman, aşkın bile akışkan bir hal aldığını “Akışkan Aşk”(2012) kitabında aktarmıştır. Tüm bunlar ekseninde gözetimin de akışkanlaşması olağandır. Gözetim önceleri sınırlı bir alanda yapılırken teknolojik gelişmeler ve buna bağlı olarak gelişen küreselleşmenin etkisi ile her yerde, her an ve

herkes tarafından yapılabilir olmuştur. Bu nedenle sinoptikon ve süperpanoptikon gibi gözetim biçimleri, her yere yayılmışıki modelde akışkan bir gözetim sunmuştur.

1.2.4 Çevrimiçi Bir Gözetim ya da Gözetimin Elektronikleşmesi

Kuramsal ve kavramsal bir çerçevede gözetim olgusunu aktarırken, günümüzde her şeyin elektronikleşmesi gözetimi de elektronik bir boyuta taşımıştır. Öyle ki gözetim, internet teknolojisinin yaygınlık göstermesi ile farklı boyutlara girmiş ve her yere yayılmıştır. İnternetin anlık olması gözetim ve denetimi etkilemekte, gözetim ve denetim de internet teknolojileri ile anlık olarak yapılmaktadır.

1948’de Edinburgh’da doğan Lyon, sosyoloji ve hukuk profesörü, Gözetim Çalışmaları Merkezinin yöneticisidir. Lyon, 1980’lerin ortasından beri gözetim çalışmaları yapmaktadır. (Surveillance Studies Centre, t.y.)

Bireylerin gözetlenmesi gizlilik kaygısını ortaya çıkardığından Lyon, gözetim kavramı için şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Gözetim gelişirken ‘gizlilik’ hakkında bireysel kaygı ortaya çıkar; devlet idaresinin tecavüzleri olarak hissedilen şey, bu kaygıyı alevlendirir.” (1997: 45) Bireylerin gizliliğinin ortadan kalkması ile gözetim, mahremiyetin iktidarlar tarafından tecavüzü olarak adlandırılmıştır. Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi ile iktidarlar tarafından, bireyin mahremiyetlerinin yok olması en üst seviyede görülebilmektedir.

Lyon(1997: 22), elektronik gözetim için ise şöyle bir tanımlama yapmaktadır: “...bilgisayar veri tabanlarının farklı tür gruplar hakkındaki kişisel bilgileri saklama ve işleme yollarıyla yakından ilişkilidir.” Bu tür ilişkide bireyler iktidar karşısında risk konumundadır ve bu gerekçeyle de iktidarlar elektronik göz sayesinde bilgisayarda istedikleri kişi ya da grupların bilgilerini toplayıp saklayabilmektedir.

“Etki altına almak, idare etmek, korumak ya da yönlendirmek amacı ne olursa olsun gözetim belli türde güç ilişkileri içerir.” (Lyon, 2013: 44) Gözetimin,

iktidar ilişkileri içerisinde değerlendirilmesinin ana nedeni budur. İktidarın amacı gözetledikleri bireyler üzerinde hâkimiyet kurmak ve bireyi pasifize ederek nesneleştirmektir.

“Yazarlar...‘sapma denetim ve nizam’ üzerinde yoğunlaşmış sosyoloji söylemlerinin artık ‘risk, gözetim ve güvenlik’ başlıklarına dönüştüğünü belirtir.” (Lyon, 2013: 63)Günümüzde görülen, iktidarın istediği doğrultuda davranmayanlar sapma olmaktan çıkıp iktidar için bir risk oluşturmaktadır. Denetim yerine gözetim daha fazla görülmekte hatta öyle ki ikisi de birbiri içerisine dahil olmaktadır. Gözetim ile yapılan denetim iktidar için daha sağlam zeminler üzerine kurulurken bireyin nesneleşme süreci de hızlanmıştır. Nizam ise güvenlik gibi gerekçelere yerini bırakmış, nizamın yerini alan güvenlik gözetimin normalleşmesinde, iktidarın meşru kılınmasında büyük bir rol oynamıştır.

Gözetimin tarihsel ve düşünsel bölümünde, gözetim kavramının insanlığın varlığından itibaren kabul edildiğinden bahsedilmiştir. Bu noktada da konu açıklığa kavuşturulursa, bireyler birbirlerini tanırken bile öncelikle gözetim gerçekleştirmekte, daha sonra etkileşim kurmak istemektedir. Gözetim yıllar geçtikçe güç ilişkisini ön plana çıkarmış, bilgiyi ve gücü elinde bulunduran iktidarların bir faaliyet alanına dönüşmüştür.

“Günümüzde gözetim olgusu, bilgi ve iletişim teknolojileriyle, e-yönetişim, e- yurttaş, e-demokrasi gibi bir dizi kavramla konumlandırılan e-devlet olgusu gündeme gelmiş durumdadır.”(Arslantaş-Binark v.d. 2012: 36) Özellikle 11 Eylül’ün ardından başta Amerika olmak üzere, tüm Batılı ülkelerdeki terör korkusu gerekçesiyle gözetim daha da artmıştır. Bireyler her türlü iletişim teknolojisi ile denetlenmeye gözetlenmeye rıza gösterir hale gelmiştir. Çünkü iktidar bireylerin güvenliği için bu denetlemeleri, gözetlemeyi yapıyoruz algısını 11 Eylül’den sonra daha da yayma fırsatı bulmuştur.

Gary T. Marx (2002: 10)gözetim tanımları yapılırken sadece suçluların gözetlendiği anlamının çıkarılmasını eleştirmektedir. Bu eleştirisini şu sözlerle dile getirir: “Bugün yeni iletişim teknolojilerinin çoğu özellikle suçlu bir kişi için uygulanmaz. Ayrıca çarpıcı bir yenilik olarak bir kişinin sadece önceden bilinen bir

kişiyeye değil; coğrafi alanlara, belirli zaman dilimlerine, ağlara, insan kategorilerine de uygulanabiliyor olmasıdır.” Diğer bir deyişle gözetim her birey için uygulanmaktadır. Geçmişte belki sadece suçluları gözetlemek için yapılmış olsa da gözetim günümüzde her an, her yerde ve her birey için kullanılmaktadır. Bu gözetim faaliyetlerinde yeni iletişim teknolojileri önemli bir yer tutmaktadır

Gözetim ilişkileri artık bilgisayarlar ve bilgisayarlara bağıli iletişim sistemleri üzerinden gerçekleşmektedir. Bir anlamda modern topluma katılmak, elektronik gözetim altında olmaktır. Elektronik gözetim ile de bireyler gittikçe nesneleşmekte diğer bir deyişle şeyleşmektedir. Lyon(1997: 21), bilgisayarların bireylerin nesneleşme sürecini şöyle aktarmaktadır: “Eğer gündelik rutinleri izleme ve insanları nesneleştirme sürecini hızlandıran bir şey varsa, bu bilgisayardır.”

Bilgisayar teknolojileri ile bireylerin günlük rutinleri dahi gözetlenerek sakıncalı olarak görülen bireyler önceden tespit edilmektedir. Bu gözetim teknolojilerine ise çoğu birey ses çıkarmamaktadır. Çünkü birey nesneleşmiş ve insan olmanın vermiş olduğı en önemli özellik olan düşünme duyusunu kaybetmiştir. Düşünse bile hedef haline gelmemek için korkudan ya da toplum içerisinde nesneleşmiş bireylerce dışlanıp yalnız kalmamak adına iktidarın gözetim faaliyetlerine boyun eğmektedir. Özellikle teknolojik gelişmelerin ardından her bireye yapılan gözetim bireylerin en mahrem alanları olan evlerine kadar girmiştir. Kısacası bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile elektronik gözden ya da iktidarın gözünden kaçmak mümkün değildir.

Bireyin gözetlenmesi bedensel anlamda gerek DNA örnekleri ile gerek biyometri ile yapılmaktadır. Biyometrinin en yaygın kullanılabili parmak izidir. Birey bıraktığı her izden gözetlenebilmekte ve denetlenebilmektedir.

“Biyometrik modeller, bireylerin davranışsal veya fiziksel özellikleri ile otomatik tanımlama yapılmasını sağlar.” (Ergen- Çalışkan, 2011: 455) Otomatik tanımlama gerçekleştirilmeden önce bireyin, biyometrik modeller ile kaydı oluşturulur, sınıflandırılır ve sistem bireyin için tanımlamaya hazır hale getirilir. Böylece bireyin, bedensel ve sistemsal olarak gözetimi kolaylaşır

Yumuşak ideolojik disipline dahil olan gözetim sistemi süperpanoptikonda da gözetim gönüllülük esasına dayanmaktadır. Yeni iletişim teknolojileri ile birlikte bireylerin hayatına giren internet beraberinde sosyal medyayı getirmiştir. Sosyal medyada bireyler artık görülmek, göz önünde olmak istemekte hatta bundan mutluluk duymaktadır. Böylece gözetim bireylerin rızaları ile gerçekleşmiş olur. Birey mahremiyetinin zarar görmesinden rahatsız olmaz hatta fenomen haline geldiğini düşünerek bu durumdan haz duymaktadır. Lyon bu durumu şöyle açıklamaktadır:

“Çevre mükemmel bir şekilde kontrol edilebilir. Aslında, daha fazla kontrole ihtiyaç duymaz; çevre kontrolün kendisi olmuştur.”(2006: 240-241)

Lyon’un bu söylemi ile bireyler kendilerinin gözetlenmesine razı olmak bir yana gözetlenme arzusu içerisine girmişlerdir. Ayrıca panoptikonda da var olan gözetime karşı boyun eğme, burada kendiliğinden oluşmakta, hatta gözetim arzu nesnesine dönüşmektedir. Bu nedenle de yumuşak disiplin mekanizması olarak süperpanoptikon görülebilir.

Gözetim faaliyetleri her ne kadar casusluğu ya da gizli soruşturmaların takibini akıllara getirirse de durum bundan farklıdır. Gündelik yaşamlarımızdaki faaliyetlere işaret etmektedir.(Lyon, 2013: 30) Bu nedenle gözetim kavramını yaşamın her alanında düşünmek gerekir.

“Gözetim alanındaki ilerlemeler izi sürülemez derecedeki bireylerin eylemlerini, izi sürülebilir hale getirmiştir.”(King, 2001: 40) Panoptikondaki gibi sınırlı bir alanda olan gözetim işlevleri gelişen teknolojiler ile sınırsız bir hal aldığından yeryüzünde yaşayan her birey bir şekilde gözetime tabi tutulmuştur. Bireyler de her eylemlerinin izlendiğini bildiğinden ya gözetime rıza göstermiş ve sessiz kalmıştır ya da bu durumdan haz alacak unsurlar aramıştır. Haz alacak unsur olarak ise bireyin sinoptikon ile azınlığı izleyerek azınlık gibi olmak ve göz önünde kalarak ünlü olmak istemesi haz uyusunu içerisinde değerlendirilmektedir. Böylece gözetime dâhil olan teknoloji ile her birey rahatça dünyanın bir ucundan dahi izlenebilir olmuştur.

Toplumsal denetim ve gözetimin en yaygın ayrımlarını dile getirmek gerekirse bunlar ikiye ayrılmaktadır: “...birincisi baskıcı ve ezici denetim mekanizmaları – polis, ordu gibi kurumlar- ikincisi ise fikirleri değerleri ve tutumları şekillendirerek –kitle iletişim araçları gibi- etkili olan yumuşak ideolojik biçimlerdir.” (Marshall, 2005: 742) Günümüz bağlamında bakıldığında, Chomsky (2013: 7)bu güçleri şöyle değerlendirmektedir:

“...totaliter ya da askeri rejim olarak tanımlanan yöntemler oldukça basitti. Kafanızın üstünde bir copu hazırda bekletirseniz ve yoldan çıktıkları takdirde onu kafalarında parçalarsınız. Ama toplum daha özgür ve demokratik hale dönüşmüşse bu gücü kaybedersiniz. Bu nedenle artık propaganda tekniklerine yönelmek zorundasınız. Mantık çok açık, totaliter devlette cop neyse demokraside de propaganda odur.”

Gözetim, özellikle sinoptik gözetim açısından incelenirse, bireyler yumuşak ideolojik bir biçim ile karşılaşmaktadır. Panoptikonun aksine iktidar konumunda olan polis ve ordu yerini sinoptikon ve süperpanoptikonda yumuşak ideolojik biçime bırakmıştır.

Gelişen teknolojiler gözetim dünyası üzerinde etkin bir rol oynamıştır. Öyle ki bireyler arasında güven kalmadığından, her bireyin kolayca elde edebileceği gözetim araçlarına sahip olması demek, herkesin artık birer gözetimci olması demektir. Böylece bireyler, hem fiziksel hem de psikolojik anlamda kendilerini güvende hissetmek için daima kameralara başvurmak ister hale gelmiştir.

Elektronik göz ile “görülen insanlar değildir, daha çok, sağladıkları ya da DNA ve parmak izi teknolojilerinde olduğu gibi kendilerinden alınan verilerdir.”(Lyon, 2013: 13) Günümüzde gözetim daha doğar doğmaz başlamakta ve parmak izi ya da DNA teknolojisi iktidarın veri dosyasında saklanmaktadır. Bireyler suç işlemeyen bir nevi önlem alınmıştır. Minority Report (2002) filmi olduğu gibi suç işlenmeden kişinin suç işleyeceği gerekçesiyle tutuklanması ve suça ilişkin önlem alınması ile benzerlik göstermektedir.

Bugün herkesin bir kimliği vardır ve bu kimlikler bireylerin tanımlanmasının yanı sıra bireyleri sınıflandırmakta, aynı zamanda konumlandırmaktadır. Bu tanımlamalar elektronik bir hâl almış ve her an her yerde bireyin önceden tanınmasına iktidarın bireyden bir adım önde olmasına neden olmuştur. Gözetim, güvenlik amacıyla gerekli bir uygulama olarak bireylerin hayatlarında yer alsa da güvenlik araçlarının hemen hepsi bireyin özgürlüğünü ve haklarını kısıtlayıcı olduğu unutulmamalıdır.

Günümüzde bireylerin kimlik numaralarının bulunması kodlama örneğinin ta kendisidir. Herkesin birer numarası vardır ve o numara ile her yere giriş-çıkış sağlanmaktadır. Bu da bireyleri, birey olmaktan çıkararak nesneleşmeye doğru iten en büyük öğelerden bir tanesidir. Bireylerin yaptığı internet alışverişlerinde dahi kimlik numaraları vermeleri ile kolayca gözetlenmeleri sağlanmakta bu da bireyin kendi mahremiyetinin kendisinin zedelediğini göstermektedir..

Aynı şey pasaportlar içinde geçerlidir. Bireylerin pasaportları olmaksızın bir ülkeden başka bir ülkeye gitmesi kaçak olduğu anlamına gelmekte ve bu da o ülke için tehlikeli olduğunu göstermektedir. Bu nedenle her birey gözetimi kolaylaştıran veri tabanlarından biri olan pasaport almaya razı olmak durumunda bırakılır. Bunun gibi bireyleri tanımlayan, sınıflandıran pek çok elektronik gözetim aygıtı vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: “Herkes telefonlarının konumlandırma hizmetleriyle, istihdam süreçleriyle, hertürden internet işlemleriyle ve genel olarak elektronik hizmetler ya da daha genel olarak e- devlet şeklinde tanımlanan alanlarla tanımlanmaktadır.” (Lyon, 2012: 138)

Elektronik teknolojilerin ve küreselleşmenin büyük etkisiyle telefonların içerisinde bulunan GPS’ler ile bireylerin nerede olduğu anbean görüntülenmekte, MERNİS sistemiyle kimlik bilgileri, e-devlet ile sigorta bilgileri, adli sicil kaydına dair tüm seceresi internet ağlarında mevcut bir hale getirilmektedir. Bunların hepsi elektronik bir teknolojiye dayalıdır.

Bilgisayar ağı –elektronik agora- yer, toplum ve kent yaşamını yeniden tanımlamaktadır. (Mitchell, 1996: 8) Bu yeniden tanımlanış küresel elektronik bir çağda mekânları, bireyi, toplumu yeniden tanımlamakta, siber bir yaşam

sunmaktadır. Siber yaşam, elbette bugün gözetim dünyasına da yansımıştır. Siber yaşam ile gerçeklik algısı da değişmiş hatta gerçek ve sanal ayırt edilemez hale gelerek bireylerin hiper-gerçeklik düzeyine erişmesine neden olunmuştur.

Sanal ile gerçeği ayırt edemeyen bireyde teknoloji bağımlılığı başlamakta, birey teknoloji olmaksızın yaşamın sonu gelecekmiş hissine kapılmaktadır.

Gary T Marx, elektronik gözetimi açıklarken panoptik gözetimle şöyle bir kıyaslama yapmıştır: “Devletin şiddet araçları üzerindeki geleneksel tekelinin bu yeni denetimlere yol açtığını düşünür: zorlama değil manipülasyon, hapishane parmaklıkları değil bilgisayar yongaları (chip), kelepçeler veya deli gömlekleri değil uzak ve görünmez köstekler.” (Lyon, 1997: 100) Bu bağlamda, Marx’ın da açıkladığı gibi elektronik gözetim bilgisayar sistemlerini ön plana çıkararak, şeffaf denetimler sunmaktadır. Ayrıca, bireylere yapılan denetim ve gözetimler şiddet yollu değil, manipülatif olarak gerçekleştirilmektedir.

Bugünün gözetiminin, teknoloji olmaksızın varlığını sürdürmesi beklenemez. Bu nedenle yeni gözetim teknolojileri yeni araç ve yöntemlerin teknik temellerini gerekli kılmaktadır. (Lyon, 2013: 40) Günümüz teknolojileri ile gözetim iç içe geçmiştir. Böylece teknolojik temelli düşünmek gerekmektedir. Gözetimi içeren teknolojik araçların ve yöntemlerin varlığı bilinmeksizin günümüzdeki gözetim teknolojilerinden yararlanılamayacağı gibi bugünün gözetimi de yapılamaz duruma gelir.

Gözetim teknolojik gelişmelerle ilerleyerek artık yalnızca hapishane, ordu, işyerleri vb. gibi kapalı alanlarda dâhil olmak üzere bireylerin en mahrem alanları olan evlerine kadar girdiği görülmektedir.

Bireylerin evleri, bir zamanlar kamusal hayata karşı liberal bir sığınak alanı olarak görülmekteydi; ancak bugün bakıldığında durum bundan farklıdır. Mahremiyet alanına giren gözetim, mekân olarak bireylerin evlerini görmektedir. (Lyon, 1997: 32) İnsanın kendini en özgür hissettiği, istediği gibi davranabildiği alan olan evler, böyle bir alan olmaktan çıkmıştır. Günümüz açısından bakıldığında insanın kendini tamamen özgür hissettiği yer rüyaları ya da hayalleri olmuştur.

Gelecekte teknolojik gelişmelerin, bireylerin rüyalarına ve hayallerine dahi müdahale etmesi, bireylerin zihinlerinden geçen düşünceleri önceden görüntülenmesi ya da zihne sahte anılar yüklemesi, günümüzdeki teknolojik gelişmelere bakıldığında, çok da uzak gözükmemektedir.

Dünyanın pek çok ülkesinde oy kullanma ya da vatandaşların elektronik ortamda doğrudan devlet bilgilerine erişimini sağlamakta olan bir sesli e-devlet uygulaması vardır.(Lyon, 2013: 55)Türkiye açısından bakıldığında, bu uygulama Türkiye’de de mevcuttur. Bireyler e-devlet sitesi üzerinden, devlet dairesinde bulunan pek çok bilgisine internet üzerinden rahatlıkla ulaşabilme imkânı bulmaktadır; ancak bu bireylerin önemli bilgilerinin sızdırılması anlamına da gelmektedir. İstenilen kişinin e-devlet kullanıcı adı ve şifresi bulunarak bilgilerine erişim gerçekleştirilebilir. Bu da bireyin kişisel bilgilerinin, mahremiyetinin yok olması demektir.

Teknolojik gelişmeler ekseninde gözetimin elektronikleşmesinden önce bir bireyin suçlu ya da suçsuz, haklı ya da haksız olup olmadığını kanıtlaması zor görünüyordu. Günümüzde bireylerin suçlu- suçsuz haklı haksız olabileceğini tespit etmenin elektronik ve daha kolay yolları vardır. Bunları Lyon(2012: 139) şöyle belirtmektedir: “Bir veri tabanından, bir biyometriden, birtakım profilleştirmeyazılımlarından veya hepsinin bir kombinasyonundan geçmektedir.”

Gözetimin elektronikleşmesi bu açıdan düşünüldüğünde bireyin güvenliği adı altında olumlu bir gelişmedir; ancak bu gözetimin meşrulaştırılması için verilen bir örnek olarak da görebilir. Lyon’un dile getirdiği gibi elektronik teknolojiler suçlu ya da suçsuzu ayırt etmek için kullanılmalarının yanı sıra bu teknolojilerin suçlular yaratması da mümkündür. İktidar, toplumda istemediği bireyler için “bu teknolojileri kullanarak suçlular yaratma imkânına sahiptir.” denilebilir. Çünkü bu elektronik aygıtlar iktidarın elindedir ve iktidar, bu aygıtları dilediği gibi kullanabilir.

Elektronik gözetim sonucunda, gözetlenen bireyler ve gözetimcilerin rollerine bakıldığında, “özne saydamlığı denen şey artırılmıştır. Sıradan yurttaşlar, işçiler ve tüketiciler, onları giderek artan ölçüde sürekli ve ciddi gözetleyen büyük ölçüde görünmez “gözleyiciler” için daha da görünür olurlar.” (Lyon, 1997: 79)

Öznenin saydamlaşması, bireyin her an gözetleniyor olması ve bunun sonucunda da mahremiyetinin yok olması demektir.

Elektronik gözetim, panoptik gözetim gibi sınırlı bir alanda olmak zorunda değildir. Bu noktada küreselleşmenin payı da son derece büyüktür. Panoptik gözetim modelindeki gibi gözetimi gerçekleştirirken gizli kapaklı, entrikalı biçimde değil; alışveriş, oy kullanma, telefon etme, otomobil kullanma ve çalışma gibi her yerde gerçekleşebilmektedir.(Lyon, 1997: 18)Panoptik gözetim modelinden, elektronik gözetim ayıran en önemli unsur hiç şüphesiz belli bir mekâna bağlı kalmaksızın gözetimin elektronikleşmesi ile gözetimin her yerdeliğidir. Bir diğer önemli unsur olarak görülebilecek olan elektronik gözetimin gizli olmaması ve bireyler için birer arzu nesnesi haline gelmesidir. Sıradan bireyler de teknolojinin gelişimi ve gözetimin elektronikleşmesiyle gözetim gerçekleştirebilmektedir. Öyle ki gözetimi gerçekleştiren bireyler hem gözetlenmek hem de gözetlemek arzusu taşımaktadır. Panoptik gözetim modelinde ise birey için böyle bir gözetlenme arzusu söz konusu değildir. Panoptikonda nizamı uymak bireyin boynunun borcu gibi görülmektedir.

Foucault, Bauaman ve Bentham'ın gözetime vermiş oldukları örnekler ve iktidar ilişkileri üzerinden bu gözetim türlerinin elektronik bir sürece girmesi daha iyi anlaşılacaktır.

Çocukların, ebeveynleri tarafından gözetlenmesi ile başlanırsa, bu gözetim geçmişten günümüze kadar sürmektedir ve buradaki iktidarlar anne ve babalardır. Günümüze bakıldığında, anne ve babalar elektronik gözetleme teknolojilerini kullanarak gözetimlerini gerçekleştirmektedirler.

Elektronik göze bir örnek olarak düşünülecek cep telefonları ebeveynlerin çocuklarını gözetlerken tercih ettikleri araçlardan birisidir. Cep telefonları içerisindeki GPS sayesinde gözetim küresel bir hal almıştır. Ebeveynler böylelikle çocuklarının nerede olduğunu, araba kullanırken kaç kilometre hız yaptığını bu aletler sayesinde kontrol edebilmektedir.(Lyon, 2013: 29) Bu da anne-babalar için rahatlatıcı bir teknoloji gibi görülse de gençlerin kendilerini baskı altında hissetmesine ve daima kontrollü davranan, iktidara boyun eğen bireyler olarak yetişmesine neden olmaktadır.

Foucault'nun, Biyo-iktidar düşüncesinde dile getirdiği, “iktidarın suçlulara her daim ihtiyacı vardır.” söylemini elektronik gözetimde de görmek mümkündür. İktidarlar elektronik gözlemlerini meşrulaştırmak adına kendilerine suçlu ya da toplum için korku yaratacak bireyler seçmektedir. Lyon(2012: 146), bu durumu şöyle ifade eder: “Yeni kimlik sistemleri tam olarak çağdaş toplumlardaki en fazla hedef haline gelen ve en kırılgan gruplar hakkındaki korkulara dayanarak kurulmakta gibidir.”

Bu noktada suçlular üzerinden elektronik gözetlemeden bahsetmek gerekir. Suçlular üzerinden gözetimin elektronikleşmesi, suçluların elektronik gözetim ile fişlenmesi, dijital pranga ya da kelepçelerin kullanımı uzaktan denetime işaret etmektedir. (Lyon, 2013: 41)

Suçluların yeni iletişim teknolojileri ile gözetlenmesine bir örnek olarak elektronik kelepçe uygulaması ile bireylerin özgür kalmaları verilebilir.(Mattelart, 2012: 281) Bu özgürlük elbette sınırlı bir özgürlüktür. Birey elektronik kelepçe ile her an gözetlenebilmekte topluma karışması, insanlarla iletişim kurması engellenmekte ve her yer suçlu için hapisane olmaktadır.

Yeni iletişim teknolojileri ile gözetim daha kolay hale gelmiştir. Suçlu olmasa bile iktidarın istemediği davranışlarda bulunan bireyler gözetim araçları ile kolayca fişlenebilmekte ve suçlu olarak ilan edilmektedir. Tarihsel anlamda görülmektedir ki geçmişten günümüze gözetim nasıl yapılırsa yapılsın iktidarların işine yaramaktadır.

Elektronik gözetim teknolojilerinin gelişmesinden önce bireyler, gözetimi gerçekleştiren diğer bireyler tarafından gözetlenmekteydi, bu durumun da hem masraflı hem de bireyler arasında kişisel düşmanlıklar doğurma ihtimali vardı. Elektronik gözetim ile maliyet azaldığı gibi denetçiler ile gözetlenen arasındaki düşmanlığın doğma ihtimali de azalacaktır.(Ritzer, 2011: 154) Böylece iktidarlar elektronik gözetim teknolojilerine daha çok güven duyacaktır. Çünkü elektronik gözetim teknolojileri olanı olduğu gibi vermekte, yorum katmaktan uzak tarafsız bir şekilde denetimini ve gözetimini gerçekleştirmektedir. Elektronik gözetim aletleri ile

iktidar, bireylerin gözetlenmesini sağlamak için koyulan denetçiyi de denetlemek zorunda kalmamaktadır.

Elektronik denetim işçiler üzerinden düşünüldüğünde artık işçilerin denetimi için panoptikon gibi kapalı bir alana ihtiyaç duyulmamaktadır. Çünkü gelişen teknolojilerle birlikte gözetim elektronik bir hal alarak her yerde varlığını sürdürmektedir. İşçilerin gözetimi de elbette bu durumdan etkilenmiştir. Bu durum şöyle örneklendirilebilir:

“Barkotlu kartlar şeklindeki giriş sistemlerinden video gözetimine, tuşa basma sayımına, aktif kartlara ve işverenlerin çalışmakta olan işçileri uzaktan kontrol edebilmesini sağlayan konum belirleme teknolojilerine, işçi denetleme düşüncesinin şiddetinde çok az değişiklik olmuştur.”(Lyon, 2013: 59)

İşçilerin denetimindeki değişiklik gelişen teknolojilerle geçmişten günümüze farklılık göstermektedir. Pek çok işyerinde artık farklı teknolojiler kullanılmakta ve işçiler her an her yerde denetlenmektedir. Ofis dışında çalışmak zorunda kalan bireyle arabalarının, telefonlarının ya da bilgisayarlarının içerisinde bulunan takip cihazlarıyla rahatlıkla kontrol edilebilmektedir. Hatta bu teknolojiler o kadar ileriye gitmiştir ki gözetimi gerçekleştiren iktidar araba verdiği işçisinin arabasına uzaktan müdahale gerçekleştirerek arabanın kontağını kapatıp arabanın çalışmasını engelleyebilmektedir. İşçiye kesinlikle güven yoktur ve iktidar konumundaki patron daima temkinlidir. İktidar, işçisini bu teknolojilerle gözetlemekten kendini alıkoyamaz ve işçinin mahremiyetine kadar her an gözetleme arzusu içerisinde kalır.

Gözetimin elektronikleşmesinde sonuç olarak değişen şeyler araç, bireylerin gözetime razı olması, herkesin gözetimi gerçekleştirebilecek pozisyona gelmesidir; ancak bu demek değildir ki iktidar yok olmuştur. Foucault’nun söylemiş olduğu gibi pek çok iktidar vardır. Elektronik gözetim ile bireyler, hayran oldukları azınlıktaki kişileri gözetlemekte ve onlar gibi davranmaya çalışmakta, böylece iktidarın nizamına kendi istekleri ile ayak uydurmaktadır.

Tüketim kültürü ile bireyin yaptığı alışverişten, internette araştırılan bir konuya kadar birey, her an gözetime maruz kalmaktadır. Gözetim yapılırken de her

daim normalleştirmek ve gözetimin meşru kılmak unutulmamakta sürekli teknolojinin bireyler için ne kadar yararlı olduğu vurgulanmaktadır. Oysa gözetimin elektronikleşmesi demek her an, her yerde ve herkes tarafından gözetim yapılması ve daha da zedelenen hatta yok olan mahremiyet demektir.

2. BÖLÜM:GÖZETİM TOPLUMUNDA BEDEN VE İKTİDAR

İktidar, gözetimfaaliyetlerini gerçekleştirmesiyle toplum artık bir gözetim toplumuna dönüşmüştür. Gözetim toplumu da teknoloji ile iç içe girdiğinden, bireylerin bedenlerini yeni bir ekonomi politik bakış açısı ile tanımlamak gerekmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde, özellikle gözetim toplumunun, teknolojik gelişmeler ışığında değerlendirilmesi ve bireylerin bedenlerinin bu teknolojik gelişmelere bağlı olarak sosyo-kültürel değişimleri düşünülerek açıklanacaktır.

Bedenlerin ekonomi-politik bir çerçevede okunması için, öncelikle gözetimin gerçekleştiği mekanlara eğilmek gerekmektedir. “Egemenlik "mekân" demektir. ...Egemen iktidar, askeri olarak hakim olduğu bir mekân üzerinde yayılır.” (Lefebvre, 2014: 288) İktidar için bu denli önemli olan mekân, gözetimi yapan iktidar için de son derece önemlidir. Bu nedenle gözetim ve mekân ilişkisi çalışma kapsamında ikinci bölümde irdelenecektir.

Toplumda var olan marjinal ya da nonkonformist kişi ve gruplar ne kadar çoksa, gözetimin kısıtlayıcı ağı da o denli kuvvetli olacaktır.(Lyon, 1997: 36) Bir diğer deyişle, bireyin ya da çeşitli grupların marjinalliği veya nonkonformistliği ne kadar çoksa bu kişi ve gruplara uygulanan gözetim daha da artacaktır. İktidar bunu yaparken de toplumda normal olarak kabul edilen bireylere “bu kişiler, uyumsuz, bu kişiler toplumun refahı ve güvenliğine birer tehdit” gibi söylemlerle yapmış oldukları gözetimi meşru kılacaklardır. Toplumdaki farklılıklar ortadan kalktıkça da toplum homojeniteye maruz kalacaktır.

Gözetim toplumunda beden ve iktidarı açıklarken gözetimin oluşumunu şöyle özetlenebilir; güvenlik kaygısındaki artış, teknolojik artış, hukuk kurallarındaki kesintiler, demokrasinin zorbalıştırılması gibi nedenlerle gözetim faaliyetleri ortaya çıkmıştır.(Mattelart, 2012: 7-8) Bunların hepsi aynı zamanda iktidar için gözetimi meşrulaştırıcı etkenlerdir. İktidarın gözetimi meşrulaştırıcı etkileri, sosyo-kültürel

olarak açıklanacak ve bireyler için gözetimin birer haz nesnesine dönüşmesi gösterilmeye çalışılacaktır.

Gözetim bireylerin mahremiyetlerinin yok olmasına her şeyin şeffaf hale gelmesine neden olurken; toplumsal anlamda da yönetim ve adaleti zedelemektedir. Bu anlamda gözetimin yönetim, adalet ve şeffaflık açısından incelenmesi ile teknolojik gelişmelerin ve gözetimin bir anlamda olumsuz yönü ortaya konulacaktır.

Gözetim, geçmişten günümüze gelişen teknolojilerle değişkenlik göstermiş; ancak birbirlerini tamamen yok etmemiştir. Panoptik, sinoptik ve süperpanoptik gözetim biçimleri gözetimin değişen doğası içinde açıklanacak; ayrıca dünya üzerinde en çok kullanılan gözetim sistemleri incelenecektir.

Çalışmanın ikinci bölümünde bir değer incelenecek konu da medya ve gözetim ilişkisidir. Medya, azınlıktaki bireylerin gözetlenmesine olanak sağladığı gibi; çoğunluktaki bireylerin gözetlenmesini de olanak sağlamaktadır. Özellikle sinoptikon bağlamında geleneksel medya araçlarından televizyon ile bireyler, azınlıktaki bireyleri gözetleyerek, azınlıktaki bireylere hayran olmakta onlar gibi gözetlenmeyi göz önünde olmayı dilemektedir. Bunun yanı sıra son dönemlerdeki sosyal medya araçlarıyla bireyler hem azınlıktaki bireyleri gözetlemekte hem de bu araçlarla kendilerinin de diğer bireyler tarafından gözetlenmesini istemektedir. Gözetlenmenin ve gözetlemenin birer “haz”a dönüşmesi de gözetim medya ilişkisi içerisinde değerlendirilecektir.

2.1Beden ve İktidar Düşüncesi İçerisinde Gözetim- Mekân İlişkisi

‘Gözetim, beden ve iktidar’ ilişkisi aktarılırken sürekli mekân olgusundan bahsedilmektedir. Mekân her daim okunması ve atlanmaması gereken bir unsurdur. Özellikle gözetim dünyasında gözetlenen kişiler için dizayn edilen mekânlar, büyük önem arz etmektedir. Gelişen teknolojilerle birlikte değişen “gözetim, beden ve iktidar” ilişkisi ekonomi-politik bir çerçevede öncelikle mekan üzerinden değerlendirilmelidir.

Gözetim dünyasının ötesinde mekân yaşam alanlarımızın her yerini kapladığından her noktada önemli kabul edilmektedir. Manuel Castells, mekânın tanımını şöyle yapmıştır: “Mekân, biçimi, işlevi ve anlamı, fiziksel olarak paylaşılan sınırlar içinde kalan bir yerdir.” (Castells, 2008: 561)

Mekân fiziksel sınırlar içerisinde kalmasının ötesinde bireylerin varoluş alanları içerisinde bulunduğundan son derece önemlidir. “Mekân sadece mimari ve sorgulanması gereksiz bir anlatının bağlamı değildir. Mekân, bireyin varoluş koşullarının, toplumun, iktidarın yani yaşama dair tüm anlatıların bağlamıdır.”(Bilge, 2015: III) Dolayısıyla gerek beden-iktidar gerekse gözetim ilişkisi bağlamında mekânın önemini vurgulayabilmek için beden ve iktidar ilişkisi içerisinde gözetim dünyasında, mekânın önemi irdelenecektir.

“Eski Roma kentlerinin mekân geometrisinde, Richard Sennet’e (1996) göre, bedensel hareketin disipline edilmesi amaçlanmıştır. Mesela bireyler Hadrian Tapınağı’na baktıklarında, arzu edilen nizama uymaya razı olacaklardır.”(Lyon, 2013: 61) Bireylerin nizama uyması kendi istekleri doğrultusunda sağlanması ve denetim gerçekleştirilmesi amacıyla mekân düzenlenmiştir. Burada görülmektedir ki mekân olgusu Eski Roma İmparatorluğu’nda da dikkate alınmıştır. Geçmişten günümüze mekânlar belli unsurlar göz önüne alınarak tasarlanmıştır. Bu unsurların önde gelenlerinden biri de gözetimdir.

Günümüzde kent mimarisi ile kentin merkezi noktalarında ve iktidarı tehdit eden bireylerin, örgütlü olduğu yerel bölgelerde yoğun bir biçimde kullanılan gözetim teknolojileri bulunmaktadır.(Çoban, 2011: 113) Bu gözetim teknolojileri de mekânın düzenine göre tasarlanarak kent mimarisi, işyerleri, alışveriş merkezleri gibi yaşamımızdaki tüm mekânlar gözetim dünyasına göre planlanmaktadır.

Henri Lefebvre(2014: 296), “Mekânın Üretimi” adlı kitabında mekânın önemini şöyle dile getirmektedir: “Bir düzenin mekânı, mekânın düzeninde gizlidir.” Mekânı bu denli önemli kılan düzendir. Özellikle iktidarların bir düzen oluşturmak için mekânların düzenlerine ihtiyaçları vardır. Her mekân içerisinde bir düzeni barındırmakta ve amacı doğrultusunda dizayn edilmektedir.

19.yüzyıldan bu yana, kent plancıları iç sosyal denetimin gerçekleşmesini dikkate alarak kentleri planlamışlardır.(Lyon, 1997: 52) Gözetim sistemleri geliştikçe gözetlenecek alanlar artmış mekânlarda bu unsurlar dikkate alınarak dizayn edilmiştir. Sınırlı bir gözetim olan panoptikondaki gibi mekân sınırlı olmaktan çıkarak giderek küreselleşmiştir.

Gözetim- mekân ilişkisi içerisinde modern planlamacıların gözetim açısından mekân dizaynları şöyledir: “Modern planlamacılar ve mimarlar temas kenti diyebileceğimiz bir yapıyı ortadan kaldırıp onun yerine görünmez binaları ve açık toplumu olan camdan bir kent kurmak için uğraşırlar. Asıl hedef şeffaflıktır.”(Robins, 1999: 46) Dizayn edilen yapılar şeffaflaştıkça, bireylerin gözetimi o denli kuvvetli olacak ve bireyler bu yapılan gözetimi üzerlerinde hissetmeyeceklerdir. Çünkü süreç o kadar doğal bir seyir de ilerlemektedir ki bu şeffaflık bireylere normal gelecektir. Gözetim yapılacaksa hiç şüphesiz ilk düşünülen kimin gözetleneceği ise ikinci düşünülen bireyin nasıl bir mekân dizayn edilerek gözetleneceği olacaktır.

Giddens mekânların ve mekânsal yapıların bireyler üzerinde son derece etkili olduğunu bireylere görsel bir iktidar gösterisi sunduğunu, ayrıca gözetlemenin genişlemesi ile şehirlerin dik fiziksel düzeni de ideolojik etkiler yaratmakta olduğunu ve böyle kent biçimlerindeki mimari çoğunlukla büyük devlet ve din binalarının tahakkümü altında kaldığını dile getirmektedir. (Giddens A. , 2008: 28) Bu bağlamda mekân ve mekân yapıları, bireylerin bedenlerini, iktidarların tahakkümü altında bırakmış ve bireyler de bu tahakkümü bedenlerinde her daim hissetmiştir.

İnternet teknolojilerinin gelişimi ile yeni mekânlara bakıldığında bir eşitsizlik görülmektedir. Çünkü teknolojiye mekânsızlık atfedilmiş, bu durumda enformasyon çağının en çarpıcı paradokslarından birini oluşturmuştur.(Castells, 2008: 466)Mekânsızlık ile kastedilen artık her yerin internet teknolojileri sayesinde aynı olması olarak görülebilir. Birey dünyanın neresine giderse gitsin internette vakit geçirdiğindemekânınbirey için önemi kalmamakta ve her yer aynılaşmaktadır. Burada Mc Luhan’ın dünyayı “Küresel Köy” olarak görmesini hatırlanırsa artık dünya tek bir yermiş gibi tek bir köyün içindeymişiz gibi algılanmakta bireyin

bulunduğu mekânlar mekânsızlaşmakta bunun sonucu olarak da enformasyon çağı bir paradoksa dönüşmektedir.

Günümüz gözetim teknolojilerinin mekânını Yevgeni Zamyatin yıllar önce yazdığı distopik kitabında anlatmıştır. Zamyatin'e (2016: 28)göre, "bizler adeta parıldayan havayla örölmüş gibi ve ilelebet ışıkla yıkanan şeffaf duvarlarımızın arasında her zaman herkesin görebileceğı şekilde yaşarız." Bu durumda özellikle internet teknolojilerinin akışkan hale gelmesiyle da şeffaflıkta artmıştır.

Yeni iletişim teknolojilerinin artışı ilegözetimin yeni alanları olarak siber mekânlar ya da mekânsızlık görölmektedir. Bireyler bu siber mekânlar üzerinden alışverişlerini yapmakta, arkadaşlık kurmakta, düşüncelerini paylaşmakta vb. pek çok şey yapmaktadır. Birey tüm bu işlemlerinigerçekleştirmek için siber mekânı kullanır. Bireyin siber mekân üzerinden yapmış olduğı her işlem gözetlenmesini kolaylaştırmakta, gözetlendiğinde iktidarın birer kuklası haline gelmektedir. Mahremiyet mekânı evin içindeyken, gelişen iletişim teknolojileriyle, mahremiyet mekânı olmaktan çıkmıştır. Çünkü siber mekânlara kendisini teslim eden birey, bu mekân aracılığıyla her an her yerde gözetlenmektedir.

Özetle mekân içerdığı dizayn bakımından belli unsurlar dikkate alınarak düzenlenmektedir. Bu unsurlarda iktidarın düzen sağlamak için yapmış olduğı gözetim faaliyetleri de belli mekânlar üzerinden yapılmaktadır. İktidarlar, gözetim ve denetimini gerçekleştirmek için belli mekânlara ihtiyaç duymakta ve bunu gerek panoptikondaki gibi sınırlı mekânda; gerekse sinoptikon ve süperpanoptikondaki gibi küresel mekânlarda yapmaktadır.

2.2 Gözetimi Toplumsal Olarak Meşrulaştıran Etkenler

İktidar, bedene müdahale etmek ve iktidarlığını sağlam temellere oturtabilmek için yapmış olduğı gözetim faaliyetlerini gerçekleştirirken meşrulaştırıcı etkenleri kullanmak durumundadır. Çünkü geçmişte olduğı gibi iktidarlar, şiddet yöntemi kullanarak bireyleri ehlileştirmemekte, üretken bir yol tercih ederek bireylerin bedenlerine müdahale etmektedir.

İktidarlar, denetim ve gözetimi gerçekleştirirken meşrulaştırıcı etkenlerden belki de en çok “korku” unsurunu kullanmaktadır. Bireylere güvenlik sağlamak için gözetim ve denetimin gerekli olduğu vurgulanmakta bireylerde korku duydukları için bu gözetim ve denetim faaliyetlerine rıza göstermektedir.

Gözetimi meşrulaştırıcı etkenler teknolojik faaliyetlerin, modernleşmenin etkisi ile farklı boyutlara girmiş, korku unsurunun yanı sıra popüler kültür ürünleri, tüketim kültürü ve sosyalleşme algısı da eklenmiştir. Özellikle bilgisayar teknolojilerinin gelişimi ile bireyler sosyalleşebilmek için gözetlemek ve gözetlenmek durumunu arzu eder hale gelmiştir. Tüketim kültürü ve tüketim kültürünün içerisinde olan popüler kültür ürünleri de gözetimi meşrulaştırıcı etkenler olarak görülmektedir. Bireyler popüler hale gelmiş ürünleri alarak, hem tüketim kültürüne katkı sağlamakta hem de sinoptikon ve süperpanoptikon gibi gözetim faaliyetlerinin gerçekleşmesini kolaylaştırmaktadır. Aynı zamanda gözetim meşru kılınmasında da önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın bu bölümünde gözetim faaliyetlerinin meşrulaştırıcı etkenleri derinlemesine incelenecek, ayrıca bireylerin gözetim faaliyetlerinden rahatsızlık duymamaları, gözetimin birer haz nesnesine dönüşmesi anlaşılmaya çalışılacaktır.

2.2.1 Korku Kültürü İçerisinde Gözetim Toplumu

Gözetimi gerçekleştirmek için ya da meşru kılabilmek için iktidarlar daima korku unsurunu kullanmışlardır. Korku, güvenlik ihtiyacı doğurduğundan bireyler, güvenliklerinin sağlanması için her türlü gözetleme araçlarını mahremiyetlerini zedelese de olağan karşılamıştır.

Korku, güvenlik açığını meydana getirmekte, bu nedenle iktidarlar da güvenlik adı altında gözetimlerini gerçekleştirmektedir. Her ne kadar bu gözetim aygıtları güvenliği sağlama da olumlu olarak görülse de birey için belli tehlikeler yaratmaktadır. Çünkü “Güvenlik ile otoriterizm arasındaki çizgi çok incedir.” (Laughey, 2010: 115) Bu bağlamda düşünüldüğünde güvenlik için gözetimi

gerçekleştiren iktidarların, güvenliği sağlarken; bireyler arasında otorite yaratması çok da uzak görünmemektedir.

“Korku içindeki bir insanı yönlendirmek, ona yaptırımlar uygulamak son derece kolaydır. Korku yaratma, toplumsal denetimin acımasız ama aynı zamanda en geçerli yoludur.”(Odyakmaz, 2005: 103) Gözetim dünyasında da bireyleri yönlendirmek ve iktidarın istediği bireyler haline dönüştürmek esas olduğundan korkuyu kullanan iktidar, bireyi hem yönlendirmekte hem de bireyin toplumsal denetime rıza göstermesini sağlamaktadır.

Bireysel anlamda korku kavramından önce panik kavramının tanımı Oxford sözlüğünden yapılırsa, “Panik: kontrol edilemeyen korku ya da endişe durumudur. Bireyler paniğe kapıldıkları anda düşüncesizce hareket etmektedirler.” Bireyin bu düşünemez hali de elbette iktidarlar için faydalı olacaktır. Panik halinde olan birey, kendini kaybetmişçesine endişeye kapılarak kontrolsüz davranmakta ve yönlendirilmeye ihtiyaç duymaktadır. Böylece panik içinde kalmış yönlendirilen birey, özne konumundan çıkarak nesne haline gelir.

Mattelart’a göre güvenlik ihtiyacı, güvenlik saplantısına dönüşmüş, bunun sonucunda da küresel toplum, bireysel ve kollektif anlamda hayatın her alanına müdahalesini gerçekleştirmiş, totalleştirici boyutunu ortaya çıkarmıştır. (Mattelart, 2012: 300) Bir diğer deyişle iktidarlar tarafından güvenlik saplantısı yaratılmış, güven sağlamak için her türlü gözetim yapılmış ve iktidarlar, bireyleri tahakkümlerine almıştır.

Korkunun, toplum için hem faydalı olduğunu hem de zararlı olduğunu düşünen, düşünürler vardır. Korkunun toplum için faydalı olduğunu düşünenlere göre, “...yoğun kaygı gösterisi sorumluluk duygusunu güçlendirmektedir.”(Furedi, 2014: 81) Bunun tam tersi olarak korkunun toplumda yer almasını zararlı olarak görenler; faydalı olarak görenleri, şu şekilde eleştirmektedir: “...bireyleri korkutmak toplumu eğitmenin meşru bir yolu olarak görülürse, panik, bir sorun olmaktan çıkacaktır.” (Furedi, 2014: 83) Bu durumda iktidarların kitle iletişim araçlarını kullanarak korkuyu yayması, normal karşılanarak bireyler iktidarın istediği doğrultuda davranmaktadır.

Bauman, dile getirdiği “Akışkanlık” fikri içerisinde korku kültürünü de barındırmaktadır. Şöyle ki “küreselleşmenin etkisi ile akışkanlık; belirsizlik, güvensizlik ve risk dünyası yaratmıştır.”(Lyon, 2012: 141)

Korkuyu oluşturan faktörlerden riskson derece önemlidir. Risk, Giddens’a göre tarihsel bir özellik göstermektedir. Riskin tarihsel sürecini Giddens’ın sözleriyle şöyle özetlenebilir:

Risk kavramı, 16.ve 17. yüzyıla denk gelir ve ilk kez dünyanın her tarafına giden Batılı kâşifler tarafından kullanılmıştır. Kavram,olasılık ve belirsizlik fikirleri iç içe geçmiş, gelecekteki tehlikeler anlatılmaya çalışılmıştır. Geleneksel kültürlerde risk kavramı yoktur; fakat modern sanayi döneminde uygarlığın temel karakteristik özelliği haline gelmiştir. Olumlu ve olumsuz özellikleri bulunan riskin modern dönemle birlikte anılması, kapitalizm ile ekonomik faaliyetlerde alınan risklerin kazanç ya da kaybediş sağlamasından ötürüdür.(Giddens A. , 2000: 36-39)

Beck ise risk toplumu tanımını modern toplum üzerinden yapmıştır. “Modern toplum, riski kendisi üretir, tartışır, yönetir ve böylece risk toplumunu oluşturur.”(Beck, 2011: 356)

Kısacası hem Giddens hem Beck, risk kavramının modern toplum düşüncesiyle belirginleştiğini dile getirmiştir. Kavram eski de olsa riskin toplumsallaşma süreci,modern toplum ile gelişmiştir.

Korku ve huzursuzluk hali yaratan bir diğer unsur da “belirsizlik”tir. Belirsizlik riski oluşturduğundan, riskkorkuya neden olan bir faktör olarak görülmektedir. Giddens’ın dabelirttiği gibi risklerin olumlu ve olumsuz tarafları vardır. Kuşkusuz ki olumsuz olarak görebileceğimiz alan korkuyu oluşturan alandır. Bireyler gelecekte oluşabilecek risklerle korkuya kapılarak iktidarın istediği her şeyi yapmaya mecbur bırakılmaktadır.

Belirsizlikler bilinmeyi oluşturmaktadır. “İnsanı, bilinmeyen dokunuşundan daha çok korkutan hiçbir şey yoktur.”(Canetti, 2006: 15) Bu bilinmeyen belirsizliği bireyi her şeyden çok korkutmaktadır. Bireyler üzerinde korku yaratmanın önemli bir ayağını belirsizlik oluşturmaktadır. Belirsizlik

karşısında korkuya düşen birey, iktidarın güven adıyla yaratmış olduğu dünyaya kendini teslim etmektedir. Bireyler, korktuğu için “belirsizlik veya korkuyu kimin yarattığı, güvenli ortamın nereden geldiği ya da gerçekten bu ortam ve kişiler güven sağlıyor mu?” gibi sorgulamaları yapmaksızın, belirsizlikten kurtulmak için iktidarın güvenli ortam olarak dile getirdiği, her şeye inanmaktadır. Bir diğer deyişle iktidarın gerçeği sorgulanmaz, sadece iktidarın gerçekliğine inanılır.

“İktidar, kendini meşrulaştırmak için medya aracılığıyla toplum üzerine uyguladığı korku politikasını bir takım yöntemlerle gerçekleştirmeye çalışır. Örtük şiddet, korku çekiciliğiyle ikna etme, samimiyet duygusu yaratma, ahlaki panik yaratma, nefret söylemi geliştirme, ayrımlaştırma, yok sayma veya yüzeysel bilgilendirme, önemsizleştirme, kompozisyona uyarlama yöntemlerini iktidar kendi çıkarına en etkin biçimde medyada kullanır.” (Demir, Ekim 2010: 726)

İktidarlar, korkuyu yaymak için kitle iletişim araçlarını kullanarak örtük bir şiddet üzerinden -bazen açık şiddet ile - bireyleri korkutmakta ve yapmış olduğu her şeyi meşru kılmaktadır. Bireyler, iktidarın yarattığı, kitle iletişim araçlarının yaydığı korkularla güvensiz bir hale gelmektedir. Bunun sonucunda da bireyin tek derdi kendi güvenliğini oluşturmak olduğundan, bireyler bir süre sonra apolitik bir görüşe sahip olmaktadır.

Bireyin korkularının en şiddetlisi bilinmeyenin temasıdır. Günümüzde gelişen teknolojiler bizleri bu temastan uzaklaştırmakta, birey kendisini veri tabanlarına gönül rahatlığıyla teslim etmektedir. Çünkü bu teknolojilerle günümüz dünyası arasında belli bir mesafe koyabiliriz.(Robins, 1999: 45)Bireyleri korkutan bilinmeyenin teması içerisinde beden düşünüldüğünde, birey bedene yapılan temastan korkmaktadır. Teknoloji ve beden arasındaki mesafe, bireylerin gelişen teknolojik cihazlara olan güvenini daha da sağlamlaştırmakta, birey temastan kaçındığı için korkunun önemli bir unsurunu aştığını hissetmektedir.Bilgisayar teknolojileri gibi gözetim teknolojilerinden de korkmak bir yana, bireyler gözetim teknolojilerine güven duymaktadır.

Bireyler için korku unsurlarından biri de “kaos” halidir. Bireyler, kaosu örtbas edecekleri düzen aramaktadırlar; ancak bu düzen sürekli olarak tehdit altındadır. Bir diğer deyişle kaos, toplum içerisinde hep vardır ve bir şekilde

bireylere kendini hissettirmektedir. (Robins, 1999: 42) Bu bitmeyenkaos karşısında, korku içinde kalan birey, kaostan kaçıp kurtulmak istemektedir. İktidarlar da bu kaosu suçluların yarattığını ve bireyleri kaostan korumak için gözetimin gerekli olduğunu her daim dile getirmektedir. Bu durum küreselleşmenin de etkisiyle küresel kaosa dönüşmüştür.

Dünya üzerinde korkunun küresel bir hal alması, küreselleşme olgusunu gerçekleştiren ülkelerce yayılmaktadır. Bu ülkelerden hiç şüphesiz en göze çarpanı Amerika'dır. Amerika'da meydana gelen herhangi bir olay tüm dünyada etkisini göstermektedir. Korku kültürünün dünya üzerinde yayılması bağlamında birkaç örneğe bakılırsa bunlar şöyledir:

“2001’de New York ve Washington’da düzenlenen saldırılar, 2002’de Bali, 2004’te Madrid, 2005’te Londra’da bombalı terör eylemlerinin ardından, çoğu ülke gözetim ve yetki alanları dâhilinde ve arasında istihbarat edinme, paylaşma faaliyetlerini artırmışlardı.”(Lyon, 2013: 56)

Dünya üzerinde, özellikle gelişmiş ülkelerde meydana gelen olaylar, tüm dünyada yankı bulmaktadır. Terör gibi olaylar üzerinden yaratılan korku ile gelişmiş toplumlar dâhil, tüm toplumlarda paranoya yaratılarak gözetim normalleştirilmekte ve meşru kılınmaktadır. Bu nedenle güvenlik kaygısını korku kültürünün oluşturmuş olduğu ve gözetimde de payının büyük olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

“Uygunluk, verimlilik, güvenlik ile belirsizliğin azaltılması gibi vaatler, bireylerin kendilerini teknolojiye teslim etmesini sağlamaktadır.”(Lyon, 1997: 34) Bireyler, korku kültürünün yaratmış olduğu riskler ya da belirsizlikler içerisinde kalmaktansa; gözetlenmeye razı olmaktadır. Bu razı oluş, yalnızca gözetim teknolojilerine değil, tüm teknolojiler razı oluşturmaktadır. Bireylerin bu rızayı göstermeleri, iktidarların işine yaradığından, topluma yayılan korku unsuru iktidar için vazgeçilmez bir nitelik taşımaktadır.

Devlet denetiminin bir diğer yüzü olarak, toplumların savaş sürecine bulaşmaları görülmektedir. Bireyler kendisini ülke dışındaki tehditlere karşı korumak için yurttaş, hareket ve bilgi sağlama haklarının zedelenmesine göz yummaktadır. (Lyon, 1997: 47-48) Hem iç güvenlik hem de dış güvenliğin sağlanması bahane

edilerek iktidarlarca korku yaratılmış, bireylerde güvenlik ve belirsizliğin önlenmesi için gözetim toplumunun oluşmasına, rıza göstermiştir.

Mattelart'a (2012: 178)göre: "Bir sistem ne kadar demokratik olursa olası iç tehditlere o kadar açıktır."Toplumda korku ve tehdit olmazsa bireylerin korkacakları bir şey kalmaz ve iktidar da güvenlik bahanesini kullanamaz. Bu nedenle iktidar daima korku ve tehdit nesnesine ihtiyaç duymakta, hatta korku ve tehdit nesnesini yaratmaktadır.

Günümüzde bireylerin korktuğu şeyler arasındadeliler ya da suçlular olabilir; ancak bunların yanında, bireylerin gerçek yaşamın, gerçekliklerinden korkmalarıda söz konusudur. Özellikle yeni iletişim teknolojilerinin artışı ile birey kendi yaratmış olduğu sanal dünyada varlığını sürdürmekte ve korkmadığı alternatif bir dünya olan, sanal dünyanın gerçekliğine kendisini teslim etmektedir. Çünkü gerçek dünya, bireyi korkutmakta, sanal olan dünyada birey kendini güvende hissetmekte; gözetlendiğini umursamamaktadır. Birey için "güvenlik hissi" her şeyden önce gelir. Bu nedenle korku kültürünün, gözetimin meşrulaştırılmasında payı büyüktür.

2.2.2Popüler Kültür Ürünleri, Tüketim Kültürü ve Sosyalleşme Algısının Bir Etkisi Olarak Gözetim

Birey geçmişten günümüze sürekli tüketim halindedir; ancak geçmişte daha üretken konumda iken, günümüzde tüketici bir konumda yer almaktadır. Bu durum, özellikle teknoloji ve gözetim ilişkisinin bir sonucu olarak görülebilir.

Bireyin tüketici konumunda olmasına bağlı olarak moda, reklam gibi etkenlerle popüler kültür ürünleri ortaya çıkmıştır.

19. yüzyıl kapitalizmi, çalışıp biriktirme ve istifçiliği; 20. yüzyıl sonrası kapitalizmi ise harcama isteğini üstün tutarak artan tüketimi öne çıkarmaktadır. ...20. yüzyıl kapitalizminde odak noktası giderek üretimden tüketime; işçilerin denetim, gözetim ve sömürülmesi ise tüketicilerinkine kaymıştır.(Şentürk, 2008: 230)

Kapitalizm ile bu denli ilişki içerisinde olan tüketim kültürü, bireylerin bedenlerinin metalaşmasına neden olmuştur.

“Bauman’a göre tüketim, hayatın bilişsel ve ahlaki odağının toplumun birleştirici yönünün ve sistematik yönetim odağının yerine geçmektedir. Bunun sonucunda da bireyler artık üretici olmaktan çok tüketicidir.”(Lyon, 2004: 68)Tüketim, bu denli hayatın içerisinde olduğundan gözetim dünyasında da büyük bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, tüketim toplumu üzerinden popüler kültür ürünlerinin, gözetim toplumuna etkilerini irdelemek gerekmektedir.

Baumangibi Baudrillard’ıntüketim toplumu için ifadeleri de gözetim ve tüketim kültürünün ne kadar ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Buadrillard, tüketim toplumunu şöyle betimlemektedir:“Tüketim toplumu, göstergeleri açgözlü biçimde ve her yerde tüketmek üzerine bir gerçeklik yadsımasıdır.”(Baudrillard, 2008: 28)Baudrillard, tüketim toplumunu tanımlarken, bireylerin her yerde tüketmek üzere olduğunu,ihtiyacı olmasa da sadece popüler kültür ürünü haline gelmiş bir ürünü alma isteği duyduğunu dile getirmektedir. Tüm bunların sonucunda bireyler yaptığı alışverişlerde gözetim ve denetimin birer parçası haline gelmektedir. Bireylerin almış olduğu ürünler, hizmetler de bireyin mahremiyetini zedelemektedir. Şöyle ki birey, her ürün aldığı anda ya da bir hizmeti talep ettiğinde bilgilerini paylaşmak zorunda kalır ve bu paylaştığı bilgilerle iktidarın gözetim dünyasına katılarak mahremiyetini teslim eder. Bu durumda tüketim kültürünün ardaanına bakıldığında, gözetim ilişkisini artırdığı, mahremiyeti yok ettiği görülebilir.

Pek çok değişimin ve gelişimin odağında olan küreselleşmenin tüketim kültüründe de etkisi görülmektedir. “Küreselleşme, gelişen ve değişen dünyadaki bireylerin yaşam tarzlarını ve tüketim eğilimlerini içermektedir.”(Büyükbaykal, 2014: 76-77) Bu nedenle tüketim kültürünün oluşmasındaki en kesif unsur olarak küreselleşme görülebilir. Bir örnekle konu ilişkilendirilirse, reklam tüketim açısından son derece önemlidir. Küresel sermayeyi elinde bulunduran ülkeler, küresel reklamlarla tüm dünyada tüketimi kolayca aşlamakta, tüketim kültürünün oluşmasının temelleri atılmaktadır.

Tüketim kültürünün oluşmasını sağlayan küresel sermaye ile bireyler süperpanoptik gözetim sistemine maruz kalmaktadır. Çünkü birey günümüzde bilgisayar teknolojileri üzerinden ya da direk mağazalardan alışverişlerini gerçekleştirdiklerinde, kredi kartları, mağaza kartları ile bir alışveriş yaptığında veri tabanına dâhil olmakta ve gözetimin bir parçası haline gelmektedir. Bunun yanı sıra kamera sistemleri ile güvenlik adı altında mağazadaki müşteriler yine gözetime maruz kalmaktadır. Dolayısıyla popüler kültür ürünlerini almak için tüketim toplumuna katılan birey, kendisini gözetlenirken bulmaktadır.

Bireyin tüketmiş olduğu ürünleri “ihtiyaç mı yoksa birer arzu nesnesi mi” sorusu da tüketim kültürü bağlamında incelenen konular arasında yer almıştır. Turner, bireyin ihtiyaçları için şöyle bir değerlendirme yapmıştır: “Bizim temel ihtiyaçlarımız tipik bir şekilde fiziksel olarak görülür; ihtiyaçlar, yemek yemek, uyumak ve bir şeyler içmek bireyin ya da organik sistemin temel bir özelliğidir. Ayrıca sosyal felsefede, açıkça fiziksel olmayan ihtiyaçları da tanımak, örneğin bireyin refakati ve kendisine duyduğu saygı da birer ihtiyaçtır.”(Turner, 2008: 17)

Tüketim kültürü Turner’ın ihtiyaç olarak bahsettiklerinden farklı olarak arzu nesnesine dönüşerek bireyler ürünleri satın almakta ve ihtiyacından fazlasını tüketmektedir.

Sinoptik anlamda da birey toplum içerisindeki azınlığı gözetleyip o azınlığa özendiğinden, azınlığın tüketmiş olduğu her şey birer popüler kültür ürünü haline gelmektedir. Azınlık gibi davranmaya çalışan birey, aslında iktidarın istediği birey olmuş kendi özgürlüğünü yitirmiştir. Bu bağlamda da azınlığın yaratmış olduğu popüler kültüre ayak uydurmayan ya da uyduramayan birey ise, toplum içerisinde var olamayacağını düşünmekte ve böylece gözetleme ve gözetlenmeyi arzular hale gelmektedir. Bu arzunun nedeni olarak, birey hem gözetlemeyi hem gözetlenmeyi yaşamadığı takdirde sosyalleşemeyeceğini düşünür.

“Günümüzdeki insana “sizi mutlu eden şey nedir?” diye bir soru sorulduğunda “arzu ettiğimiz her şeyi alabilmek” cevabı verilmektedir. Her istediğini yapmayı ve satın almayı sağlayacak tüketim, modern bireye popüler bir mutluluk kaynağı sağlamaktadır.” (Şentürk, 2008: 231) Birey arzu etmiş olduğu bir ürüne

sahip olmasının ardından, o üründen hevesini aldığı anda başka bir ürünü arzu eder ve bu durum da bir sirkülasyon halini alır. Bu bağlamda da bireyin mutluluğu tüketim kültürü içerisinde yer alan popüler ürünlere bağlı olmaya başlar

Tüketici ürünlerinde yer alan markalar, bireylerin kapsamlı kimlik tanımlamasında önemli bir unsurdur. Bireyin satın almış olduğu marka gözetlenerek bireye kimlik yaratılmakta, hatta markalar popüler kültür ürünleri haline gelerek bireyin kendisi kimliğini belirlemek için o ürüne sahip olmayı istemektedir.

Baudrillard'a göre, "tüketilen nesneler arasında en güzel, en eşsiz olanı bedendir. Bedene ait bakım ürünleri, bedeni zayıflatmak, erillik/ dişilik saplantısı gibi moda, reklam ve kitle iletişim araçları aracılığıyla tüketim kültürünün nesnesi olarak beden seçilmektedir."(Baudrillard, 2008: 163)

Gerek yeni medyada, gerekse geleneksel medyada sürekli bedensel ihtiyaçlar vurgulanarak beden, birer nesne haline getirilmektedir. Zayıflama hapları, cinsellik ürünleri, bedeni zayıflatmaya yönelik besinler, bedeni daha ince gösterecek pantolon, etek vs. bunların hepsi bedensel anlamda tüketiciyi etki altına almak için, tüketimi özendirici faaliyetlerdir. Birey bunları tükettikçe gözetim dünyasına da hizmet etmektedir. Örneğin; birey, internetten aldığı bir ürün ile bütün bilgilerini paylaşarak gözetim dünyasına dahil olur. Bu bağlamda popüler kültür ürünü haline gelmiş ürünlerin satılmasında, tüketim kültürünün etkisi ile beden ilişkisi yadsınamaz bir gerçektir.

"Popüler kültür ve sosyalleşme algısı" ile gözetim incelenirken bireyin korku kültürünün bir sonucu olarak güvenlik amaçlı gözetime razı olmasından ziyade; bireyin kendi isteği ile sırf popüler kültürün bir ürünü olduğu için ve yalnız kalmamak sosyalleşebilmek adına gözetimin her türlüünü istemekte hatta gözetimi arzulamaktadır.

Popüler kültür tanımı için bazıları popüler kavramından yola çıkmakta çoğunluk tarafından seçilen, sevilen olarak tanımlanmaktadır. Bireyin çalışma yaşamının dışında neler yaptığı, eğlence, tatmin veya güzellikle ilintilidir. Popüler kültür yalnızca eğlence, müzik ve marka değil; ayrıca siyasi ve ekonomik alanda da

görülmektedir. Popüler kültürün en önemli özelliği ise sabit değildir; sürekli değişim içerisinde.(Geçer, 2013: 30-33)

Bireyler popüler kültürün hızına yetişebilmek için sürekli gözlem yapmakta ve yapmış olduğu gözlemler sonucunda da tüketerek bu hıza ayak uydurmaya çalışmaktadır. Popüler kültür, ürünler üzerinden düşünüldüğünde; bireyler için popüler kültür ürünleri birer tüketim nesnesidir.

Birey popüler kültür haline gelen ürünleri tüketim kültürüne katılarak satın almak ister ve satın aldığı ürünün mağazasında varlığını bırakır. Şöyle ki: mağazaların kartları, kredi kartları, öneri veya şikâyetler, memnuniyet anketi gibi doldurulan her belge de birey tüketim kültürüne hizmet etmesinin yanı sıra, popüler kültüre ayak uydurarak gözetlendiğinin farkına bile varmamakta ya da farkında olsa da bu durumu umursamamaktadır.

Popüler kültür ürünlerine sahip olan ve tüketim kültürü içerisine dâhil olan birey, bir ürün satın aldığı anda eve gelir gelmez o ürünün hiçbir kıymeti kalmaz ya da Guy Debord'un (2016) "Gösteri Toplumu" adlı kitabında söylemiş olduğu gibi birey ürünün yenisi çıktığında hemen yenisini almak ister.

Huxley (2016: 15), Cesur Yeni Dünya kitabında "her şeyin ulaşılabilir olduğu dünyada hiçbir şeyin anlamı olmadığından" bahsetmektedir. Bugün her birey çeşitli teknolojilerle istediği her ürünü ayağına kadar getirebilmekte ve bunun sonucunda da bu kolaylığı sağladığı için teknolojiye minnet duymaktadır. Birey bu teknolojileri kullanırken kredi kartı üzerinden almış olduğu ürünlerle gözetim sistemine hizmet etmesinin yanı sıra aynı zamanda aldığı ürünün kolay elde etmesinden olsa gerek değer vermemekte ve sürekli tüketim içerisinde kalmaktadır.

Popüler kültür ürünlerinin popüler olma aşamasında sloganlar da son derece önemlidir. "Hayatı kolaylaştırır"(Mattelart, 2012: 287) gibi söylemler ile bireyin gizliliğini tehlikeye atan her türlü teknolojiyi meşru kılmaktadır.

Sosyalleşme algısı ve gözetim ilişkisi düşünüldüğünde, bireyler sosyalleşebilmek kendisini iktidarın belirlemiş olduğu biyotiplere ait hissedebilmek için gözetim dünyasına katılmaktadır. Birey bunu, gerek aldığı ürünlerle gerekse yeni

medya aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Öyle ki birey sosyalleşmek için Facebook, Twitter, Instagram, Snapchat, LinkedIn, Periscope gibi sosyal medya mecralarına üye olup oradan arkadaş edinmektedir. Böylece bireyler sosyalleştiği yanılığısına düşmekte,teknolojik aygıtların rahatlığını, mutluluk verdiğini düşünmektedir. Aslında bireyler, sinoptik ve süperpanoptik gözetleme yöntemlerine katılmaktan başka bir şey yapmamakta,, yaşadıkları evler, tıpkı bir hapishaneye dönüştürerek daha da yalnızlaşmaya maruz kalmaktadırlar.

Bireyin sosyalleşmek için, sosyal medya araçlarını kullanmasının önemli nedeni hiç şüphesiz kiinteraktifliktir. “Sosyal ağların,diğer iletişim araçlarına göre etkileşimi daha kolay ve daha hızlıdır.”(Göker, Doğan, Demir, 2010: 187) Birey, yapmış olduğu bir paylaşımdan, yazmış olduğu bir yazıdan karşılık aldığında kendisi de o karşılığa yanıt verdiğinde yani “feedback” gerçekleştiğinde sosyalleşme algısı başlamakta, bu da bireyi sosyal medya araçlarına daha da bağlı hale getirmektedir. İktidarın sinoptik gözetleme sisteminden istediği gibi, bireyler sosyalleşmek adı altında kendi mahremiyetlerini gözler önüne sererek gözetimin iktidar tarafından rahatça yapılmasını sağlamaktadır.

Gözetim ve sosyalleşme ilişkisine bakıldığında sosyalleşme gözetim açısından bir sosyalleşme değil; yalnızlaşmadır. Çünkü bireyler sosyalleşme amacı ile sanal dünyadan koptuğu anda hem kendisine hem etrafındakilere yabancılaşarak yalnızlaşma içerisine girmektedir. Bireyin yalnızlaşmasının yanında sosyal ağlarda yapmış olduğu her şey anbean kayıt altına alınmakta, sınıflandırılmakta, depolanmakta kısacası gözetim gerçekleşmektedir. Birey kendi kültürüne ait olmayan bir ürünü, sırf dünya çapında popüler kültür ve tüketim nesnesi haline geldiğinden satın almak istemekte, böylece hem kendisine hem kültürüne yabancılaşmaktadır. Tüketim kültürü, popüler kültür ve sosyalleşme aslında iktidarın gözetimi gerçekleştirmesini kolaylaştırmış,bireyler mahremiyetlerinin zedelendiğinin farkında bile olmaksızın gözetim nesnesi haline dönüşmüştür.

2.3Yönetim, Adalet ve Şeffaflığa İlişkin Sorunlar Ekseninde Gözetim

Gözetimi yalnızca korku kültürü ya da popüler kültür ile yaygınlaşan bir mahremiyet sorunu olarak görmek, toplumsal anlamda yönetim ve adalet gibi sorunların eksik kalmasına neden olacaktır. Bu gerekçe ile gözetimi yalnızca kişisel haklar ve özgürlüklere bağlı olan mahremiyet sorunu olarak değil; toplumsal anlamda da yönetim, adalet ve şeffaflık sorunu olarak incelemek gerekmektedir.

Bürokratik yönetim ve belli enformasyon teknolojileri ile rutinleşen gözetim, bütün toplumlarda gündelik hayatın bir parçası gibidir.(Lyon, 2013: 31-32)Bu denli rutin hale gelen gözetim şeffaflığa neden olmakta özellikle de günümüz toplumlarında varlığını son derece artırmaktadır. Gözetlenenler şeffaf, gözetleyenler diğer bir deyişle iktidarlar, opak bir haldedir.Bu durum, yönetim ve adalet ilişkisi açısından düşünüldüğünde, şeffaf halde olan yığınların hakları zedelenmekte, iktidarlar bu durumu istediği gibi yönetmektedir.

Devlet, bir iktidar mekanizması gibi düşünüldüğünde güvenliğin sağlanması için toplum içinde ne var ne yok bilmek istemekte, bunun için de her türlü teknolojiyi kullanmaktadır.(Tosun, 2011: 223) Bu durumda yönetimi elinde bulunduran iktidar sahipleri, bireylerin adli haklarına zarar vermektedir. Her türlü bilgiyi edinmek isteyen yöneticiler, bireylerin gizliliğini şeffaflaştırmış ve bireysel hakların zedelenmesine neden olmuştur.

Günümüz ve gelecekteki dünya üzerinde yönetsel, adalet ve şeffaflık anlamında değerler daha çok önem kazanacağı düşünülmektedir. Waking Life filminde konuyla ilgili şu görüş bu değerlerin öneminin artacağını kanıtlar niteliktedir. “Yenidünyada savaş, sömürü önemini kaybederek evrimle ilgileri kalmayacak; yeni evrim paradigması bizlere dürüstlük, özgürlük, adalet gibi yeni insani değerler verecek.”(Linklater, 2001) Gerçekten de yeni dünya düzeninde bireyler adalet, özgürlük ve dürüstlük aramakta bunun için de bazen gözetim aygıtlarına başvurabilmektedir. Örneğin;bir birey suç işlemediğini kanıtlayıp adaletin sağlanması için kamera görüntülerine başvurulmasını dileyebilmektedir. Bunun tam tersi olarak ise bireyin en mahrem anının bile gözetlenmesi bireyin mahremiyet özgürlüğünü kısıtlamaktadır. Tüm bunlar ekseninde yeni dünyada bireyler özgürlük,

adalet ve dürüstlük gibi kaygılarla başa çıkmaya çalışacaklarını düşünmek mümkündür. Bir diğer önemli nokta olarak yeni dünya düzeniyle birlikte gözetimin “yönetim, adalet ve şeffaflığa” ilişkin sorunlar açabileceği de gözlemlenebilmektedir.

Gözetim teknolojileri tiranlığa ya da totalitarizme sürükler de sürüklemeyebilir de denilemez.(Lyon, 1997: 26)Çünkü “gözetim teknolojileri tiranlığa ya da totalitarizme sürükler” gibi bir önyargıda bulunulduğunda; yönetim olarak demokrasi rejimini benimsemiş olan devletlerin tiranlığa ya da totalitarizme dönüştüğü söylenmiş olur. Bu da her toplum için geçerli bir durum değildir; tam tersi “gözetim teknolojileri tiranlığa ya da totalitarizme sürüklemeyebilir” diye bir önyargı da yine demokrasiden baskıcı rejimlere geçen devletleri yok saymak olacaktır. Bu nedenle konuya demokrasi açısından yaklaşılsa gözetimin demokratik olmayan bir ortam hazırladığını söylemek mümkündür. Demokrasi,bireylerin yalnızca yöneticileri belirlerken oy kullanma faaliyeti gibi algılamasının ötesinde düşünüldüğünde, kişinin özel yaşam hakkının zedelenmesi anti demokratik koşulların oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Dolayısıyla gözetimin tiranlığa ya da totalitarizm gibi baskıcı rejimlere sürükleyip sürüklemeyeceği net olmasa da demokratik rejimlere zarar vereceği kesindir.

Chomsky, (2013: 11)demokrasiyi seçilmiş sınıfın, toplumun sahibi olan efendilerin hizmetinde çalışmak üzere eğitildiği bir sistem olarak görmektedir. Nüfusun geri kalan bölümü için ise, her çeşit örgütlenmeden yoksun bırakılmaları gerektiği; aksi takdirde nüfusun geri kalanları örgütlenirse, toplumun sahibi olanlar için bu durumun sorun olacağını düşünmektedir.

İktidar, bu bilincin içerisinde davranarak bireylerin örgütlenmesini engellemek adına gözetim ve denetim gerçekleştirmektedir. Gözetimin, iktidar için elzem bir unsur olması, bireylerin iktidara karşı örgütlenmesinin engellenmesi amacını içermektedir.

Gözetim dünyası içerisinde günümüzdeki ve gelecekteki teknolojik aygıtlar ile yapılan gözetim ve denetimin, bireylerin mahremiyetlerini zedeleyip zedelemeyeceği pek çok tartışmaya konu olmuştur. Bugün açık bir şekilde gözetim

aygıtlarının mahremiyet hakkını zedelediği görülmektedir. Bu nedenle bireyin mahremiyet hakkı üzerinde konu itibarıyla özellikle durulacaktır.

“Kişilik hakkı, kişinin, toplum içindeki saygınlığını ve kişiliğini serbestçe geliştirmesini sağlayan yaşam, sağlık, şeref ve haysiyet, özel yaşam, isim, resim, his yaşamı gibi kişisel varlıklar ya da değerler üzerindeki haklarını ifade eden bir hukuki terimdir.”(Yüksel, 2003: 187)

Kişilik hakkı olan hukuki terimden de anlaşılacağı gibi bireyin özel yaşamı, ulusal ve uluslararası anlamda bireybir hak olarak tanınmıştır. Gözetim teknolojilerinin giderek gelişmesi, bireyleri daha da şeffaf hale getirerek kişilik haklarını zedelemekte ve mahremiyet hakkını elinden almaktadır. Böylece birey için özel hiçbir şey kalmaz ve hukuki sınırlar da aşılmış olur.

Uluslararası anlamda BM’de (Birleşmiş Milletler) gözetim konusu hukuk çerçevesinde değerlendirilmiş ve bireyin mahremiyeti yasalarla korunmuştur.

“BM raporunda gerekçe ne olursa olsun toplu gözetimin risklerine dikkat çeker: ...toplu gözetim uluslararası hukuku tehdit etmektedir. Gözetim programlarına, uluslararası hukuk kurulu normlarına doğrudan ve aktif olarak meydan okumaktadır.”(Çakır, 2015: 318) Uluslararası yasalar dahi gözetim programlarına engel olamamakta, Amerika, İngiltere gibi ülkelerde küresel bir gözetim söz konusu olmaktadır.

Teknolojinin hızlı bir şekilde gelişmesinin olumlu yanları bireylere sürekli vurgulanmakta, bireylerde teknolojinin kendileri için hazırladığı tehlikeleri görememektedir.

“Gözetim teknolojiler korkutucu düzeyde gelişerek ve erişimleri de kolay olduğundan bireyin mahrem alanlarına izinsiz girmesi kolaylaşmıştır.(Coşkun, 2000: 21) Bu aygıtlara kolayca sahip olan bireyler, her bireyin yasalarla çevrili olan kişilik haklarını zedelemekte özel yaşamın gizliliği diye bir şey kalmamaktadır.

Özel hayatın gizliliği bir özgürlüktür ve özgürlük kurumların değil; bireyin özgürlüğüdür. (Dijk J. V., 2016: 172) Bu bağlamda birey özel hayatın gizliliğini bir özgürlük olarak görmezse; bu özgürlüğün gerekliliğine de ihtiyaç duymayacaktır. Bir

diğer deyişle varlığından habersiz olunan şeyin yokluğu da rahatsız etmeyecektir. Birey de bu özgürlüğün farkında olmazsa, özel hayatını iktidarların eline teslim etmiş olur. Böylece adalet anlamında bakıldığında bireyin mahrem yaşamı şeffaflaşarak zedelenir. Özel yaşamın gizliliğinin yok edilmesi ile kişinin kimliği de her an her yerde açığa çıkmaktadır. Çünkü her şey şeffaflaşmıştır.

“Kimlik yoluyla yönetmeyi, Louise Amoore; herkesten kimlik tanımlama taleplerinde bulunmalarını yeni bir yönetim biçimi olarak görür.”(Lyon, 2012: 144) Kimlik yoluyla yönetim, iktidarların her an gözetim ve denetim altında bulundurduğu bireylerden kimlik talebinde bulunması demektir. Bu da bireyin kimliğinin gizli tutulması hakkını zedelemektedir.

Kitle gözetim teknolojileri, terörizmle mücadele adına, yeterli bir insan hakları savunusu geliştiremez. Teknik olarak birçok şey yapılabilir ama bu durum onları hukuki ve kabul edilebilir olduğunu göstermez. (Çakır, 2015: 318-319)

Gözetim, “yönetim, şeffaflık ve adalet ilişkisi” içerisinde düşünüldüğünde yönetim anlamında iktidarlar, bireylerin yaşamlarını gözetleyerek müdahale etmekte ve bireyin bedenini, yaşamını şeffaf hale getirmektedir. Bu durumda hukuki bir boşluğu doğuracaktır. Şöyle ki; bireyin özel yaşamın gizliliği ve mahremiyet hakkı adalet anlamında zedelenecek ve bireyin yaşamının şeffaf hale gelmesi iktidar için her an müdahale anlamı taşıyacaktır. Yönetim anlamında gözetim bireyin şeffaflığına, toplumun ise adaletsiz bir topluma dönüşmesine neden olacaktır.

Teknolojik aygıtlar birey için bulunmaz bir nimetmişçesine aktarılmaktadır; ancak bireyin şeffaflaştırılması açısından bakıldığında bu teknolojik aygıtlar gözetim dünyasına hizmet etmekte, bireyin mahremiyet hakkını zedelemektedir. Bu nedenle, gözetime “yönetim, adalet ve şeffaflığa” ilişkin bir çerçeveden bakıldığında gözetim teknolojileri birey için tehlikeli bir unsur oluşturmaktadır.

2.4 Gözetim Toplumunun Tarihsel İzleğinde Değişen Gözetim Biçimleri

Gözetim kavramının tarihsel ve düşünsel yönleri pek çok aşamadan geçmiş, bu durum gözetleme sistemlerinin tarihsel bir izlek içerisinde zamanla değişmesine neden olmuştur. Bentham'ın yaratmış olduğu, Foucault'un sosyal bilimlere kazandırdığı panoptik gözetleme sistemi, küreselleşmenin ve gelişen teknolojilerin etkisiyle boyut atlayarak sinoptik gözetim sistemi oluşmuştur. Daha sonra da özellikle bilgisayar teknolojilerinin artması ile süperpanoptikon gibi yöntemler, gözetim biçimi olarak dile getirilmiştir.

Tarihsel süreç anlamında özellikle teknolojik gelişmelerin artması pek çok alana yansıdığı gibi gözetim alanına da yansımıştır. “ Artık, ‘füze’ temelli ulusal güvenlik anlayışından, ‘bilgi’ temelli yeni güvenlik anlayışına geçiyorduk. Kimilerinin dediği gibi casusluk tarihe karışmamıştı. Bilakis, artık daha zeki ve teknolojik destekli casuslar, her şeyden daha önemli olan bilginin peşinde koşturmaya başlıyordu.” (Çimen, 2004: 238) Bu bağlamda bilgi son derece önemli hale gelmiştir. Buradaki bilgiden kasıt bilgi teknolojisidir. Diğer anlamıyla bilgi her zaman önemliydi ve iktidarı, iktidar yapan temel etmenlerden biriydi.

Çalışmanın başında da belirtildiği gibi, hiçbir gözetleme sisteminin varlığı diğerini yok etmemektedir. Hepsi birbiriyle iç içe geçmiş gözetim yöntemleridir. Çalışmanın ana konusu ile ilişkili olduğundan bu bölümde panoptikon, sinoptikon ve süperpanoptikon gözetim biçimleri derinlemesine incelenecektir.

2.4.1 Sınırlı Bir Gözetim Mekânı Sunan: Panoptikon

Panoptikon, Jeremy Bentham'ın hapishane modeli olan bir gözetim modelidir ve kavramı sosyal bilimlere kazandıran Michel Foucault'dur. Bentham'ın yaratmış olduğu bu mimaride en can alıcı nokta görünmeden gözetlemedir. Gözetlenen kişi, gözetimi gerçekleştiren kişiyi görmediğinden her daim gözetleniyormuşçasına davranmaktadır. Panoptikon'da gözetim sınırlıdır, başka bir ifadeyle küresel bir model için uygun olduğu söylenemez. Çünkü panoptikon için bir

kapatılma gerekmektedir. Belki de adının bir hapishane modeli olarak anılmasının nedeni de budur.

Bentham panoptik ismini, kökü Eski Yunan'a dayanan, göz önündeki yer anlamına gelen panoptikon kelimesinden türetmiştir.(Tosun, 2011: 231) Bentham'ın mimarisi de tıpkı panoptikon kavramının kökeni gibi, göz önündeki yer olarak inşa edilmiştir. Yani, iktidar tarafından gözetlenmek istenen birey panoptikon ile hiçbir yere kaçamaz ve her noktadan görülebilir.

Foucault, (1992: 251) panoptik mimariyi şöyle betimlemektedir: “çevrede halka halinde bir bina, merkezde bir kule; bu kulenin halkanın iç cephesine bakan geniş pencereleri vardır; çevre bina hücrelere bölünmüştür. Bunlardan her biri binanın tüm kalınlığını kastetmektedir; bunların biri içeri bakan ve kuleninkilere karşı gelen, diğeri de dışarı bakan ve ışığın hücreye girmesine olanak veren ikişer pencereleri vardır.” Foucault, panoptik mimariyi ayrıntılı bir şekilde betimlemesiyle bireylerin zihninde mimarinin canlanması sağlanmıştır. Yapılan bu mimariyle kapatılanların gölgelerinden bile gözetim gerçekleştirilebilmektedir. Sınırlı alanda toplu gözetim gerçekleştirebilmek adına, panoptik mimari özellikle tasarlanmıştır. Toplu gözetim aynı zamanda bireylerin bireyselleşmesine neden olmaktadır.

Panoptik gözetlemenin tasarımını Bauman(2016: 14-15) şöyle açıklar: “hücrelerin bulunduğu blokların yarım daire şeklinde olduğu ve “denetmen”in merkezde bulunan ofisinden mahkûmlar tarafından görülmeden hücrelerin her birini görerek kontrol sağladığı tasarıma sahipti.” Panoptikonda gözetimi yapan kişi görülmez, bu nedenle gözetlenenler ne zaman gözetlendiğini bilmemekte ve her an kontrollü davranmak zorunda hissetmektedirler. Özetle panoptikonda belli bir alandaki bireyler gözetlenebilmektedir.

Panoptikonun temel düşüncesi: “denetçi mahkûmlara dair her şeyi bilirken, mahkûmların denetçi hakkında hiçbir bilgisinin olmamasıdır.” Bu denetçi için sınırsız bir özgürlük gibi görülse de durum böyle değildir. Denetçiyi de denetleyen gözetimci vardır; ancak mahkûmlar ve denetçi arasındaki ilişki düşünüldüğünde mahkûmun her eylemine denetçi vâkıftır. Bu da denetçiyi, mahkûm karşısında güçlü kılmaktadır. Gücün karşılığında iktidar demektir. Konumunda iktidar olan denetçinin

kendisi de panoptikon modelinde görünmediğinden, görünmemek ona mahkûmlar karşısında artı bir güç kazandırmaktadır. Mahkûm denetçiyi göremediğinden her an disiplin altında olmakta; denetçinin istediği davranışlar mahkûmda otomatik bir hal almaktadır.

İktidarın gözetleme sorunu, Bentham'ın mimarisi ile çözülmüştür. Panoptikon, iktidara hizmet eden bir teknoloji olmasının yanı sıra; bireylerin de yaşamlarını gözetim ve denetim altında bırakarak, mahremiyeti yok etmektedir.

Bentham'ın panoptik projesiyle, şeffaflık kalmamakta ve loş bölgeler karşısında hoşgörülü olmayan iktidara, şeffaflığın formülü verilmektedir.(Foucault, 2015c: 94) Bedenler ne kadar şeffaf olursa, iktidarın, bedenleri ele geçirmesi o kadar kolay olmaktadır. Bu nedenle şeffaf olmayan gizli kalan bedenleri tahakkümü altına alamayan iktidar bu durumu hoş karşılamamaktadır. Bentham'ın panoptik mimarisi ile bedenlerin hayatları daha da şeffaflaştırmıştır.

Panoptikonda mahkûmlar, kapatan kişilerin niyetiyle tanımlanır. Bu noktada mahkûmlar güvenli gözetim için birer nesne konumundadır. Denetimciler, mahkûmları kapatıldığı yerlerin koşulları ile onları olmadıkları ve olma iradesi göstermedikleri şeylere dönüştürmektedir. (Bauman, 2015: 20-21)

Bu noktada panoptikonun bir amacı daha ortaya çıkmıştır. Mahkûm edilen kişilerin bedenleri, ruhları yok sayılmakta veya bastırılmaktadır. Bunun sonucunda da mahkûmlar nesne haline getirilmekte, nesne haline gelen bedenler de denetçinin dilediği gibi hareket etmek zorunda kalmaktadır.

Panoptikon, mimarisi gereği tek bir bakışla her şeyi sürekli olarak görmeyi amaçlayan bir siyasi teknolojidir. Gözetleme kuleleri gözetlenen bireylere saklanacak bir alan bırakmayacak şekilde dizayn edilmiştir.(Tosun, 2011: 231) Diğer bir deyişle, panoptik mimari sınırlı bir alanda her bireyi gözetleyebilmeyi amaçlarken maksimum oranda da bir gözetim faaliyeti gerçekleştirebilmek adına gözetim kulesi, merkez bir noktaya inşa edilmiştir. Böylece her birey her noktadan her an gözetlenebilmiş ancak, gözetlendiğinin farkında bile olamamıştır.

Foucault, panoptikon ile disiplin toplumu olarak adlandırılabilir bir toplum oluşmasından söz etmektedir.(1992:263)Disiplin toplumu “görülebilir her şeyin denetlenebildiği ve sürekli denetime tabii tutulduğu bir toplumdur” (Doruk, 2013: 113) Panoptik gözetim sisteminde de her birey her yerden görülmekte, gözetim altında olan bireyler daima kontrol altında tutulmaktadır. Kontrol altında tutulduğunu bilen bireyler de iktidarın istediği davranışların dışına çıkamaz ya da çıkmaz. Bunun sonucunda da disiplin toplumu oluşur.

Panoptikonun yaratmış olduğu belirsizlik, daha olmamış bir olay hakkında ne görülebileceği değil, gözlemcinin şuan da ne görebildiği üzerinedir.(Lyon, 2006: 238) Panoptik gözetim sisteminde önceden belirleme gibi bir durum söz konusu değildir, amaç panoptikonda belirsizlik yaratarak kaos ortamı oluşturmaktır.

Panoptikonun bir diğer özelliği mahkûmların ne düşündüğüyle ilgilenilmez, eylemleri ile ilgilenilir. Çünkü mahkûmların yapmış oldukları eylemler üzerinden bir denetim sağlanmakta ve mahkûmların yapmış oldukları eylemi, neden yaptığı sorusuyla kimse ilgilenmemektedir.(Bauman, 2015: 22) Amaç mahkûm olanı ıslah etmek değildir. Hapishaneden çıktıktan sonra da potansiyel bir suçlu olarak toplum içerisinde varlığını sürdüren bireyler, iktidar tarafından bir korku nesnesi gibi kullanılmaktadır. Suçlular olmaksızın korku yok olmakta, korku olmadığında da denetim ve gözetime gerek kalmamaktadır.

Foucault,(1992: 252) panoptikonun en büyük etkisini şöyle açıklamaktadır: “...tutukluda iktidarın otomatik işleyişini sağlayan bilinçli ve görünen bir bilinirlik hali yaratmak.”Bu otomatik işleyiş ile tutuklu olan birey, iktidarın istediği gibi davranmayı içselleştirmektedir.

Özetle, “panoptikon, birilerinin özgürlüğünü, diğerlerinin bağıllığını gerekli ve kazançlı hale getirdiğini, diğer kesimin tutsaklığını ise, ötekini özgürlüğünü mümkün kıldığını göstermektedir.”(Bauman, 2015: 30-31) Başka bir ifadeyle denetimi gerçekleştiren özgür, denetime maruz kalan tutsaktır. Güç denetimi gerçekleştirenin elinde bulunduğundan bu güç denetimciyi iktidar yapmaktadır. Hapishaneler üzerinden panoptikon aktarırsa, denetçiler görülmeden gözetleme işlemi gerçekleştirdiğinden mahkûmlar karşısında güçlü konumda bulunmaktadır.

Bu gücü de denetçi mahkûmlar üzerinde dilediği gibi uygulayabilir. Mahkûmun düşüncesinde bile denetçinin gücü hâkimdir. Panoptikonda görülmeden gözetleme olduğundan, mahkûmlar her anlamda saydamken; denetçiler mahkûmlar karşısında opak bir haldedir. Panoptikondaki bir diğer önemli nokta da sınırlı bir alanda gözetimin gerçekleşmekte olmasıdır. Hapishane, hastane, okul vb. yerlerde panoptik gözetim gerçekleştirilebilir. Çünkü Bentham'ın mimarisinde sınırlı bir alan vardır ve bu mimaride denetçi her yeri görecektir, gözetlenen ise denetçiyi göremeyecek şekilde tasarlanmıştır.

2.4.2Çoğunluğun, Azınlığı Gözetlediği Bir Gözetim Mekanizması: Sinoptikon

Sinoptikonu, panoptikon üzerinden tanımlamak çalışma açısından daha anlaşılır olacaktır. Medyatik panoptikon olarak da adlandırılan sinoptikonda, küresel anlamda bir gözetim söz konusu iken; panoptikonda sınırlı bir gözetim vardır, yani yereldir.

Bauman'a.(2010: 62-63) göre panoptikonda bireyler, gözetlenme konumuna zorla getirilirken; sinoptikondabireylerin gözetlenmesi için baskıya ihtiyaç yoktur. Bireyler gözetlemeyi ve gözetlenmeyi kendi istekleri ile kabul etmektedir. Seyredilen azınlıkta politika, spor, bilim ve şov dünyasından gelen bireyler, sıradan vatandaşlar tarafından izlenmekte, bu gözetleme ve gözetlenme küresel anlamda gerçekleşmektedir.

Bauman'ın da belirttiği gibi çoğunluktaki bireyler, azınlıktaki bireyleri gözetlemekten zevk alır hale gelmektedir. Bireyler bu arzu içerisinde kendilerinin de gözetlenen konumda olmasını dilemekte ve küresel anlamda bir ün kazanma isteğinden ötürü, gözetlenmeyi her an her yerde ister hale gelmektedir. Yazılı, görsel ve elektronik medyanın da artışıyla sinoptikon her yere yayılmış yaşamımızın her anında mevcut hale gelmiştir.

Gözetleyen, bilgiyi elinde bulunduran iktidar konumuna geçmektedir; ancak iktidar bunu da düşünmüştür ve bireylerin gözetimi yaparken gözetlenmeden

denetime kendilerinin hiçbir baskı unsuru olmaksızın girmesini sağlamaktır. Böylece iktidar bireyin etken bir gözetim yapmasını değil edilgen bir gözetim yapmasını istemektedir. Aksi takdirde iktidarlığı tehlikeye girebilir, etken gözetimi gerçekleştiren bireylere iktidarlığını kaptırma tehlikesi vardır. Bu nedenle de çoğunluk, azınlıktaki bireyleri gözetlerken pasif bir halde bulunmaktadır. Yani iktidar, azınlıkta bulunan bireyleri kendi istediği gibi davranmaya itmekte, çoğunluk da bu azınlıktaki bireyler gibi davranmaya çalışacağından iktidarlar dolaylı yönlendirme yapmaktadır.

İktidarın azınlık bir kesimi dilediği gibi hareket ettirmesini sağlamak; çoğunluğun iktidarın istediği gibi hareket etmesini sağlamaktan daha kolaydır. İktidar, çoğunluğu, özendirici bireyler seçmekte, hatta bu seçtiği bireyleri de birer nesne haline getirip popüler kültür ürünümüşçesine çoğunluğa sunmaktadır. Çoğunluk da azınlığı gözetleyip bu popüler kültür ürünü haline gelmiş bireyler gibi olmak istemekte, aksi takdirde toplum içerisinde yalnız kalmaktan korkmaktadır.

Panoptikon ve sinoptikonun izlenme şekli kıyaslandığında: “panoptikon insanları biryere çakıp sürekli izlenme durumuna sokarken, sinoptikon baskısız, koşulsuz, eğlenceli bir seyretme eylemine sokmuştur. Toplum elemeyden geçmiş kişilikleri seyretmektedir. Panoptikonda azınlık çoğunluğu izlerken, sinoptikonda çoğunluk azınlığı seyretmektedir. Seyredilenler: seçkin yıldızlar, politika, spor, bilim, şov ve iletişim dünyasının seçkin insanlarıdır. Seyredilenler, seyredenlere genel bir hayat tarzının mesajını verirler; bunukendi hayatlarına kendi hayat tarzlarına dair söylem ve davranışlarla yaparlar, imrenme yaratırlar.”(Öztürk, 2013: 142)

Yaygın medya ile sıradan insanların, azınlıktaki bireyleri gözetleme sayısı artmakta, bu duruma bağlı olarak da sinoptik gözetleme sistemi de artış göstermektedir. (Niedzviezki, 2010: 14)

Sıradan bireyler, medyada önde gelen bireyleri gözetlemeyi gerçekleştirirken gönüllü davranmaktadır. Bu gönüllülük gözetlenenlerde de mevcuttur. Gözetlenenler, gözetlendiklerini bildiğinden gönüllü olarak gözetleyenlere malzeme verecek şekilde hareket etmektedir. Bu durumda da

gözetleyenlerin, gözetledikleri kişilerin sanal bir gerçekliği izlediğini söylemek mümkündür.

Dünya görsel olarak kuşatılmış durumdadır. Özellikle fotoğrafın ardından televizyon teknolojisi ile bu görsel dünyanın kuşatılması hızlanmıştır. Televizyonun ardından da bilgisayar teknolojileri görselliği en geniş noktalara kadar yaymıştır.

Huxley,Cesur Yeni Dünya distopyasında: “Toplumdaki bireyler ne kadar az bilirse o kadar mutlu olurlar.”(Huxley, 2016: 32)demektedir. Birey sorgulamadığı için bilgiye de sahip olamaz, mutlu olmak için de gerçeklere kulaklarını tıkayarak bilgiyi almayı reddeder. Kitle iletişim araçlarıyla verilen enformasyonlar ikna amaçlıdır. Medya araçları ile bireyler her türlü iyi ya da kötü olaya alışmaları için bir dizi enformasyon bombardımanına maruz bırakılmaktadır.

Dünyanın görsel olarak kuşatılmasını Kevin Robins(1999: 23) şöyle değerlendirmektedir: “Dünyanın görsel olarak kuşatılması, manipülasyonu ve denetimi daha geniş kaynaklar sağladığı ölçüde değer kazanmaktadır.”Sinoptikon, artan görsel dünya ile panoptikonun yerine geçerek gözetim ve denetim faaliyetleri ile manipülasyonun gerçekleşmesinde, önemli bir rol oynamakta ve geniş kaynaklar sağlamaktadır.

Bireyler sokak kameralarıyla gözetlenmekten memnundur. Dahası bazı bireyler tepe mercekler ya da webcamlerle sergiledikleri en mahrem ayrıntıların izlenmesinden hoşlanmaktadır.(Lyon, 2013: 31)

Sinoptikonda en kesif unsur “arzu”dur. Foucault, arzu unsurunu, insanı tümüyle ve en gizli biçimleriyle hedef alan bir illet olarak tanımlamaktadır. Sinoptikonda da gözetlenme ve gözetleme arzusu bireyleri tümüyle içine alarak, yaşamdaki en gizil noktaları açığa çıkarmakta ve bu durum da iktidarın işine yaramaktadır.

“Huxleyci kehanette Büyük Birader bizi kendi isteğiyle gözetlemez. Biz onu kendimiz izleriz.”(Postman, 2012: 173) Sinoptikon ile açıklamak istenilen tam olarak bu düşüncedir. Bireyler, azınlıktaki bireyleri gözetlemekten zevk almakta, bunun sonucunda da sinoptikon ile iktidarın istediği toplum düzeni oluşmaktadır.

Ekranlar aynı anda hem görmeyi hem görülmeyi sağladığından ironik bir anlaşmazlığa neden olmaktadır. Çünkü bu noktada görölme fiili, her iki anlamda da kullanılabilir.(Lyon, 2012: 137)Sinoptikonda da bu ironi mevcuttur ve ekranların sunmuş olduğu görme ve görülmeyi bir arada bireylere ve iktidarlara sunmaktadır.

Enformasyon toplumu ile bireyler sinoptikonda olduğu gibi gönüllü ya da panoptikonda olduğu gibi gönülsüz veri işçileridir. Bireyler sabahtan akşama kadar veri üretir, paylaşır hatta paylaşmazsa tedirgin olur.(Şener- Kuş, 2015: 54) Öyle ki gönüllülük esasını oluşturan sinoptikonda bireyler, gözetlenmeyi ve gözetlemeyi istediğinden uyanır uyanmaz verileri almaya ve veriler paylaşmaya başlamaktadır. Bu da bu bireyleri iktidar için gözetim nesnesi haline getirmektedir. Gönülsüz olarak paylaşma durumu ise uyum sağlamaktan kaynaklanır. Bu bir nevi suskunluk sarmalıdır. Birey, bu düzene karşı olsa da olmasa da susar ve toplumda var olabilmek için, veri paylaşım dünyasında yerini alır.

Sinoptik gözetim biçiminin temeli niteliğindeki Niedzwiezki'nin sözlerine bakılırsa, “Sanki kulağımıza gizlice fısıldanan hipnotize edici bir güç var ve sürekli aynı şey tekrarlanıyor: Bilmen ve bilinmen gerek!” (Niedzwiezki, 2010: 11) Bireylere kazandırılan bu hipnotize edici dürtü nedeniyle, insanlar artık gözetimi arzular hale gelmiş ve merak ettiği her şeyi iletişim teknolojileri sayesinde kolayca gözetlemiştir.

Çalışmanın bu bölümünde arzu nesnesi gibi işleyen sinoptik gözetim, küresel bir mekân sağlamakla beraber, herkes tarafından yapılabilen karşılıklı gözetimi de olanaklı kılmıştır; ancak iktidar manipüle etmek istediği bireylerin yaptığı gözetimi yalnızca azınlıktaki kişilere özenmeleri için sağlamaya çalışmakta, hiçbir zaman manipüle etmek istediği bireylerin iktidar konumuna gelmesini dilememektedir.

2.4.3 Sanal Bir Dünya Yaratan Gözetim: Süperpanoptikon

Günümüzde bilgisayar ağlarının çoğalması ile birlikte bireyin yaşamındaki pek çok şeyi sanallaşmış, bu sanal dünyayla da bireyin yaşamı şeffaflaşır mahremiyeti yok olmuştur. Tüm dünyayı saran bilgisayar ağları, gözetim unsurunu

da sanal dünyaya taşınmış, böylece her yerde ve her an gözetim söz konusu hale gelmiştir.

Yeni internet uygulamaları gözetimin geleneksel fikirlerine itiraz eder ve yeni kontrol pratikleri yeterli bir şekilde kontrolün klasik yapısını da tanımlayamaz. (Farinosi, 2010: 181) Kontrol için günümüzün yeni iletişim teknolojilerine ihtiyaç vardır. Bu gözetim de süperpanoptikon ile belirlenebilir. Geleneksel gözetimin küresel anlamda etkili olması beklenemez, ancak geleneksel gözetim unsurunun günümüzde tamamen yok olduğu da söylenemez. Geleneksel gözetim belli noktalarda etkisini devam ettirmektedir.

Gelişen bilgisayar teknolojileri gözetim ve istihbarat dünyasını öylesine geliştirmiştir ki artık her birey gözetimin hedefi olmuştur. Ali Çimen (2004: 235) bu durumu şöyle dile getirmektedir: “İstihbarat dünyasında kullanılan teknoloji o kadar gelişti ki, bir zamanlar bir avuç hedef varken, artık tüm dünya hedef oldu..!” Bu bağlamda gerek istihbarat dünyasında, gerekse tüm sosyal yaşam alanında iktidarlar için geçmişte belli hedefler vardı ve sınırlı bir gözetim sağlanmaktaydı. Bir diğer deyişle panoptik gözetleme sistemi mevcuttu. Bugün bakıldığında ise, durum değişmiş iktidar için herkes hedef haline gelerek panoptik gözetim sisteminin yanına teknolojinin de gelişimi ile süperpanoptik gözetim sistemi eklenmiştir. Böylece her bir birey, iktidarın ve istihbaratın hedefi olmuştur.

“Süperpanoptikon, panoptikonun genişlemiş halini temsil eder. “Çünkü bugünün dünyası, bütün gözetim sistemlerinin yan yana varlığını devam ettirmektedir.”... Bilgisayarlar aracılığıyla bütün toplum her yerde gözetimin nesnesidir.”(Çakır, 2015: 320)

“Bilgisayarlar erişilebilir kimlikler üreten makineler haline gelmişlerdir.”(Lyon, 2006: 235) Bu durum bireylerin, bir anlamda yeniden yapılandırılması ve özne olmaktan çıkarak nesneleşmesi demektir. Ayrıca bireylerin, bilgisayar teknolojilerini kullanarak kendileri hakkında her türlü bilgiyi teslim etmeleri kimliklerinin, iktidarlar ve ulaşmak isteyen herkes tarafından rahatça ulaşacağının bir göstergesidir. Bireyin her türlü bilgisine bilgisayar ağları ile ulaşan iktidarlar isterlerse gözetledikleri bireyler için yeni kimlikler de yaratabilmekte ve

aynı zamandayeni gerçeklikler oluşturmaktadır. Bu da bireyler açısından son derece tehlikelidir.

“Veri tabanı bir ayıklama, ayırma ve dışlama aracıdır.”(Bauman, 2010: 61) Bilgisayarlar aracılığıyla erişilen kimlikler daha sonra ayıklama ve dışlama aracı olarak işlemektedir. Ayrıca bu işlemlerin ardından süperpanoptikon ile sanal dünya yaratılmaktadır.

Bireyler için yeni gerçeklikler sunan bilgisayar teknolojileri Baudrillard’a göre simülasyondur. Lyon(2006: 236-237)bu durumu şöyle değerlendirmektedir: “Simülasyon gerçekliğin yokluğunu gizlerken, bir gerçeklik etkisi yaratmaya çalışır.”Bilgisayar teknolojilerini kullanan bireyler ister istemez Baudrillard’ın da söylemiş olduğu gibi hipergerçekliğe geçerek kendilerini bir simülasyonun içerisinde bulmaktadırlar. Bu simülasyonu sağlayan da gerçeklik etkisi yaratmaktır. Süperpanoptikonla da bireyler, belli bir mekâna ihtiyaç duymaksızın gözetlendiği gibi iktidarlar tarafından hazırlanan gerçekliğin bir diğer deyişle, simülasyonun içerisinde kendilerini bulurlar.

Süperpanoptikonda bireyler, bilgisayar dünyasının içerisinde yer alırken bu durumun farkında değildir.Siber dünya, bireylerin eğilimlerini iktidarın istediği doğrultuda düzenleyerek kullanmakta ve satmaktadır.(Güven S. K., 2007: 92) Bireyler sanal dünya içerisinde kendilerini bulmakta ve gerçeklik kavramından uzak bir halde, gerçek ve sanal arasında kalarak simülasyonunu ayırt edemez hale gelmektedir.

Robins(1999: 22), sanal yaşamın gösterişli dünyasını şöyle dile getirmektedir:“Bireyler için gündelik gerçeklikler ve deneyimler; sanal yaşantıların ve siber kültürün düşleri yanında pek sönük duruyor.”Gündelik gerçeklikler ve deneyimleri, sanal yaşantılar ve siber kültür ile karşılaştırıldığında bireyler gerçek olan yaşamdan mutluluk duymamakta, gerçek olanı görmezden gelmektedir. Çünkü birey mutlu olabilmek için gerçeklikten kaçınmak istemekte, simülasyon, bireyi daha mutlu ettiğinden simülasyonun gerçek olduğuna birey kendisini inandırmaktadır.

Bilgisayar verilerinin kullanımına en sofistike örnek olarak pazar araştırmacıları görülebilir. Müşterilerin birkaç bilgisinden müşteri kayıtları oluşturup veri tabanları ile sınıflandırma yapılmaktadır. Böylece tüketicilerin önceden neyi alacağı tahmin edilerek tüketici tiplerini oluşturulmaktadır. (Lyon- Zureik, 1996: 186) Süperpanoptikon bu veri tabanları ile müşteriye sınıflandırmada yeri son derece önemlidir. Gözetlenen bireyler tüketici piyasasında, pazar alanındaki iktidarların güçlenmesini sağlamaktadır. “Bireyler, müşteri kartları, indirim kartları veya çipli kartlar kullanarak ve özel hayatın gizliliğiyle ilgili bir sıkıntı yaratmayacağını düşünerek her yerde izlerini bırakırlar.” (Dijk J. V., 2016: 176) Süperpanoptik gözetim ile bireylerin ya da grupların profilleri çıkarılmakta ve bu yöntem pek çok sektörde kullanılmaktadır.

İnternet üzerinden yapılan reklamlar tüketici profili belirlemede son derece etkilidir. Bireyler, kendi rızaları ile haklarında bilgi vererek gözetime de rıza gösterir. Böylece birey hem kendi gözetimini sağlamakta, hem de özel alanın metalaşmasını getirmektedir. (Özarslan, 2016: 148)

Bauman, tüketici piyasasını veri tabanları üzerinden değerlendirirken, panoptikon gibi bireylerin davranışlarını tek bir kalıba sokmanın aksine; süperpanoptikonda “...veri tabanına dâhil edilmiş olmak eğlenceye giriş biletidir.” (Bauman, 2010: 60-61) Veri tabanına dâhil edilmemiş bireyler, tüketici ya da eğlence endüstrisinin içerisinde yer alamaz. Bugün en basitiyle bireylerin evlerinde bulunan mahalle marketlerinde dahi marketlere ait kartlar vardır. Mağazalar, “Bu kartlara sahip değilseniz, indirimlerimizden yararlanamazsınız.” diyerek müşterileri o kartları edinmeye mecbur bırakmaktadır. Bauman’ın da söylemiş olduğu gibi indirim dünyasına girmek istiyorsanız, her alışveriş yaptığınız mağazanın kartını edinmeniz gerekmektedir. Asıl amaç elbette tüketicileri tanımlamak, tanımlamanın ardından sınıflandırmak ve ona göre bir satış politikası uygulamaktır.

Günümüzde kredi kartları temel hak ve özgürlüklere birer tehdit oluşturmaktadır. Çünkü bireylerin davranışları, zevkleri vb. hakkında bilgi toplanarak bireyin üzerinde kontrol arttırılmıştır. (Mattelart, 2012: 283) Bireyin bilgilerinin

açığa çıkarılması, mahremiyet özgürlüğünü zedelemesi bir yana bireyin temel haklarının üzerinde de kontrol sağlanması süperpanoptikon ile daha da güçlenmiştir.

Süperpanoptikonda hem çoğunluk azınlığı hem de azınlık çoğunluğu izlemektedir. Böylece birey gözetimi gerçekleştiren ve gözetlenen taraf olarak iki alanda da yer almaktadır. Süperpanoptikonun üç işlevi vardır. Bunlar: tanımlama, sınıflandırma ve değerlendirme işlevleridir.(Öztürk, 2013: 140) Bu işlevler tüketim kültürü bağlamında açıklanırsa, birey, özne olarak görülmez sadece birer tüketicidir. Almış olduğu ürünlere göre tanımlanan birey, daha sonra belirlenen sınıflara ayrılmakta ve satın almış olduğu ürünlere göre değerlendirilmektedir. Bunlar yapılırken süperpanoptikon süreci kredi kartları ya da bireyin alışveriş yaptığı mağazaların bireye sunmuş olduğu kartla gerçekleşmektedir. Süperpanoptikon faaliyetinin gerçekleşme aşamasında birey, adına kesilen faturalarda da kimlik adres vb. bilgileri paylaşarak bu duruma kendi rızasıyla katkıda bulunmaktadır.

Süperpanoptikonda, panoptik gözetimden farklı olarak bilgisayar veri tabanları ile gözetimi dışarı çıkarmaktadır. Özneler sürekli cep telefonları kullanarak otomatikleşmiş banka transferleri yaparak, internet kullanarak vb. şeyler ile kendi gözetlenmelerine dahil olmuştur. (Lyon, 2006: 234) Süperpanoptikon ile panoptikondaki gibi sınırlı bir alan gerekmez. Bireyler varlıklarını bilgisayar veri tabanlarını kullanarak iktidara her an hissettirmektedir. Bir diğer deyişle bireyler iktidarın ayaklarına kadar bedenlerini sermektedir.

Süperpanoptikonda bireyler için önceden belirleme mevcut hale gelmiştir. Pek çok bilgisayar teknolojisiyle polis bilgisayar sisteminde olabilecek potansiyel suçlar, tüketicinin ihtiyaçları ya da ihtiyacı olmasa da sahip olmak istedikleri önceden bilenebilmektedir.(Lyon, 2006: 234) Böylece her birey bir suçlu gibi görülerek bireyin kimlik bilgilerine erişmek normalleşmektedir. Minority Report adlı filmde suçluların önceden belirlenmesi distopik öğelere artık distopik bir durum olmaktan çıkmıştır.

Bilgisayar teknolojileri öylesine gelişmekte olan bir sektör ki günümüzde dahi korkutucu yanlarını görmek mümkündür. Teknolojinin bireyler için faydaları saymakla bitmeyebilir; ancak tüm bunlar teknolojinin birey için zararsız olduğu

anlamına gelmemektedir. Özellikle gözetim teknolojilerinden süperpanoptikonun bilgisayar teknolojilerinden yararlanması, bireylerin mahremiyetlerini ortadan kaldırarak bireyin özel yaşamını dahi şeffaflaştırmıştır. Birey, bilgisayar teknolojilerinden en az birinde bile yer alırsa -örneğin kimlik bilgilerinin bilgisayar ortamına aktarılması gibi- bu tüm gözetim sistemlerinde yer alması demektir. Süperpanoptik gözetim sistemi bu bilgisayar teknolojilerini kullanarak bireyler üzerinden gözetimini gerçekleştirmekte, ardından bireyleri sınıflandırıp gruplara ayırmaktadır.

2.5 Dünya Üzerinde En Çok Kullanılan Gözetleme Sistemleri

“Gözetimin Tarihsel ve Düşünsel Paradoksu” bölümünde bahsedildiği gibi, geçmişten günümüze pek çok aygıt ile gözetim sağlanmıştır. Bu aygıtlardan vazgeçilmezi hiç şüphesiz ki insan gözüdür. İnsanın belli noktalarda bireyleri göz aracılığıyla, gözetlemesi teknolojik gelişmelerin artışı ile farklı boyutlar kazanmıştır.

Teknoloji ile birlikte küreselleşmenin de gözetim aygıtlarının değişmesinde payı oldukça büyüktür. Öyle ki küreselleşme ile ülkeler kendi vatandaşlarını gözetledikleri gibi güvenlik vb. çeşitli gerekçelerle gerek dost, gerekse düşman olarak gördükleri ülkeleri gözetlemektedirler. Gözetimi gerçekleştirenler, elbette dünya üzerinde güçlü devletler olarak adlandırılan devletlerdir.

Dünya üzerinde pek çok gözetim sistemi bulunmaktadır. Cipli veya biometrik kartlardan, kapalı devre televizyon sistemlerine, parmak izli veya iris okumalı giriş çıkış turnikelerine değin pek çok gözetim teknolojileri bireylerin gündelik yaşamının önemli bir bölümünde yer almaktadır. (Arslantaş- Binark-Dikmen vd. 2012: 16)

Gözetim aygıtları insan gözünün ötesinde kameranın gözüne geçmiştir; ancak bu tabii ki insan gözünün, gözetim aygıtı olmaktan çıktığı anlamına gelmemektedir. Gözetim araçları gittikçe küçülmüştür. Bunun nedeni ise kameraların görünürlüğünü belirsiz hale getirmek, bireylerin mahremiyetini daha çok zedelemektir. Özellikle gelişen teknolojiler bireyler için tehdit oluşturmaktadır.

Çünkü gizli kameralar ucuz olduğundan herkes elde edebilmekte, bu durumda bireye korku ve tehdit oluşumunu kolaylaştırmaktadır.

Kamera sistemleri dünyada öylesine gelişmiştir ki özellikle gelişmiş ülkeler gözetim sistemlerini çok fazla kullanmakta ve istihbarat teşkilatları da bu duruma bağlı olarak gelişmektedir.

En bilinen istihbarat teşkilatları; “KGB (Devlet Güvenlik Komitesi), MOSSAD (İstihbarat ve Özel Operasyonlar Enstitüsü), MI6 (6 no.lu Askeri İstihbarat Birimi) CIA (Merkezi İstihbarat Teşkilatı)’dır. (Kuzu, 2009, s. 17) Amerika bu teşkilatların başında gelmektedir. Amerika, “Keyhole” adı verilen uydu aracılığıyla küresel olayları anında takip edebilmiştir. (Çimen, 2004: 239) Bu uydu programının kullanılması ile Amerika’da gerek gizli gerekse açık bir şekilde gözetim ve denetim faaliyetlerini yürüten örgütler ortaya çıkmıştır.

Amerika’nın CIA, NSA, FBI gibi iç ve dış güvenlikten sorumlu örgütleri; 11 Eylül olaylarının ardından “Enformasyon Bilinçlendirme Sistemi” kurulmuştur. Sistemin amacı klasik bilgi edinme yöntemlerinden farklı olarak gözden kaçan bütün bilgileri bir araya getirerek bu bilgileri analiz etmek ve teröristlere ait ipuçları bulmaktır. Yalnızca Amerika’yı değil tüm dünyadaki bireyleri yedikleri içtiklerine kadar genel özel her türlü bilgiyi toplamak esas alınmıştır. (Gönültaş- Günaydın, 2003: 19-21)

Amerika’nın en güçlü gözetleme faaliyetine sahip NSA ve NSA bağlı gözetim sistemlerini, FISA (Dış İstihbarat Gözetleme Yasası) ile inceleyerek dünyadaki gözetim sistemlerinin ne denli güçlü olduğu, bireylerin hayatlarına müdahaleleri, anlamaya çalışılacaktır.

2.5.1 Ulusal Güvenlik Konseyi (NSA) ve Dış istihbarat Gözetleme Yasası (FISA)

National Security Agency, Türkçe ismiyle Ulusal Güvenlik Konseyi, istihbarat ve haberleşme amacıyla ABD Başkanı Truman’ın talimatı ile 24 Ekim 1952’de kurulmuş, en gelişmiş teknolojiler ve en yetkin kadrolar ile enformatik gözetimin zirvesinde bulunmaktadır.(Dolgun, 2015: 142)2005’in sonunda New York

Times, Başkan Bush'un terörist saldırılarını savunabilmek, bilgiyi elde etmek için Amerika Birleşik Devletleri'ndeki bireylerin telefon konuşmalarını dinlemek için NSA'in kurulduğunu rapor etti.(Balkin, 2008: 1)

NSA'in kurulmasının ardından bu açıklama ile Amerika'da yaşayan bireyler önce terör ile korkutulmuş, daha sonra da "terörden sizi koruyacağız, konuştuğunuz her şeyi dinlemek zorundayız; çünkü bu sizin güvenliğiniz için yapılacak" söylemi ile telefon dinlemeleri normalleştirilmiştir. Her bir birey, potansiyel olarak terörist gibi görülerek bireylerin telefondaki özel konuşmaları dahi dinlenmiş ve bunu yaparken de güvenlik adı altında normalleştirme çalışmaları sürdürülmüştür.

"Bir NSA görevlisi kuruluşu şöyle tanımlamıştır; "NSA'nın amacı yeryüzündeki her askeri birliğin nerede olduğunu tespit etmek ve her milletin ne düşündüğünü bilmektedir."(Coşkun, 2000: 89)NSA başlangıçta diplomatların ve askerlerin şifreleri görüşmelerin dinlemekteydi; daha sonraları ise uluslararası tüm dinlenme faaliyetlerini gerçekleştiren uzmanlara sahip olmuştur. (Koch- Sperber, 1996: 225)

Amerika NSA ile gerek yurtiçi gerek yurt dışı dinleme faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. NSA ile gözetim faaliyetlerini sürdüren Amerika, güvenlik adı altında tüm dünyayı elinde tutmakta, bilgiyi aldıkça iktidarlığını sürdürmektedir. "Bireylerin mahremiyetlerinin zedelendiğini ve bu mahremiyete saygı duyulması gerektiği" diye bir savunma karşısında ise kolayca kişi suçlanıp terörist ilan edilebilmektedir. Bu nedenle bireylerde yaşadıkları korkulardan ötürü, bu teknolojilere ses çıkarmamakta hatta bu teknolojilerin varlığını görmezden gelmektedir. Böylece bireyler gözetlendiğini bildiği halde mahremiyetinin yok olmasına razı olarak iktidara hizmet eder.

NSA'nın çalışmalarının iki odağı vardır. Bunlar, haberleşme güvenliği ve sinyal istihbaratıdır. Haberleşme güvenliği ile amaç, Amerika'nın siyasi liderleri ve ordusu için güvenli bir haberleşme ve kriptografi olanağı sağlamaktır. Sinyal istihbaratının amacı ise, gizlice dinlemektir.(Keefe, 2006: 23)

NSA'nın yapmış olduğu dinleme ve izleme faaliyetleri gizlice yapılmaktadır. Bir nevi hem panoptikon hem süperpanoptikon gözetim sistemi, bu gözetim teknolojisine dahil olmaktadır. NSA, gelişmiş teknolojiler kullanarak gözetim gerçekleştirdiğı için süperpanoptik gözetim sistemine, gizlice yapıldığı için ve bireyin ne zaman dinlendiğini ya da izlendiğini bilmemesi ile panoptik gözetim sistemi içerisine dahil edilebilir. Çalışmanın başında da belirtildiğı gibi hiçbir gözetleme sistemi birbirini yok etmemektedir. Bu noktada da görölmektedir ki tüm gözetim sistemleri iç içe yer alabilir.

Amerika NSA'yı gizlemeye çalışsa da, bu dev gözetim sistemini saklayamamıştır. Watergate Skandalı, NSA'nın açığa çıkmasında önemli bir rol oynamıştır.

“Amerika’da Nixon’ın istifasına kadar giden Watergate Skandalı, 1970 yılında Amerika içerisindeki radikal bireyleri ve grupları gözetlemek amacıyla bir program başlatmış, NSA’yı mahkeme kararı olmadan, uluslararası telefon görüşmeleri ve telgrafları gözetleme konusunda yetkilendirmişti. 1973 yılında bu durum açığa çıktığında ise Western Union ve RCA Global gibi şirketlerin NSA ile anlaşmaları, milyonlarca kişinin iletişim bilgilerini ve telgraflarını paylaştıkları öğrenildi.”(Pehlivan, 2013: 24)Amerika NSA'nın varlığını her ne kadar gizlemeye çalışsa da daha sonra güvenlik adı altında yasalaştırılmış ve gerek ulusal gerekse uluslararası açıkça gözetimini-denetimini gerçekleştirmiştir.

1978’de yürürlüğe giren Dış İstihbarat Gözetleme Yasası (FISA) dış güçlere odaklanan bir istihbarat yapılanması getirmişti. Yurtiçi gözetim faaliyetleri de Vatanseverlik Yasası ile hukuki düzenlemelere dâhil edilmiştir.(Yegin, 2013: 20) Özellikle 11 Eylül’ün ardından ABD gözetim ve denetleme faaliyetlerini çeşitli sistemler üzerinden, terörden korunmak ve güvenliği sağlamak amacı ile gözetleme sistemlerini kullandıklarını söylediler de amaç tüm dünyadan bilgi sağlamak, bu bilgileri depolamak ve kullanmaktır. FISA ve Vatandaşlık Yasası ile gözetim ve denetim faaliyetlerini hukuk çerçevesinde temellendirmişlerdir.

NSA, bağlı pek çok gözetleme sistemi vardır; bunlardan, “koca kulak” ya da “büyük” birader olarak adlandırılanEchelon, Amerika’da ortaya çıkmış ardından tüm

dünyaya yayılmıştır. Echelon gözetleme ve denetleme sistemi, "...uydular aracılığıyla sınır aşan her telefon görüşmesini, teleks ve elektronik posta mesajlarını, radyo dalgalarını, havacılık ve denizcilik frekanslarını dinleyebiliyorlar. Echelon, ayrıca ülke içindeki telekom trafiğiyle, cep telefonlarıyla yapılan konuşmaları da takip edebiliyorlar." (Çimen, 2004: 248-249) Görüldüğü gibi kişi ayırt etmeksizin hem yerel hem de küresel anlamda bireyler, Echelon aracılığıyla anbean dinlenmekte, bireyin konuşmalarının içeriği ne olursa olsun, örneğin; eşiyle, sevgilisiyle konuştuğu en mahrem konuşmalar dahi dev kulağın içerisinde yerini almaktadır. Echelon ile yapılan bu dinlemeler anahtar sözcüklere göre sınıflandırılarak kaydedilmektedir.

İletişim akışını izlemek için kullanılan bir sistem olmasının yanı sıra gizlice yönetilmektedir. Echelon Amerika tarafından varlığı hiçbir zaman kabul edilmemiştir. İlk kez 1972 yılında ABD'de Ramparts dergisi tarafından ortaya çıkarılmıştır. (Mattelart, 2012: 91-93) Echelon, beş ülkenin işbirliği ile kurulmuştur. Bunlar başta Amerika olmak üzere, İngiltere, Yeni Zelanda, Kanada ve Avustralya'dır. (Gönültaş- Günaydın, 2003, s.29)

Echelon, merkezi Amerika'da bulunmakta olup Pentagon'a verdiği talimatlarla çalışmaktadır. (Kuzu, 2009: 43)

Echelon'un varlığı hiçbir zaman kabul edilmese de daha sonraları gün yüzüne çıkmış ve diğer gözetim aygıtları gibi güvenlik adı altında yurtiçi ve yurtdışı gözetim faaliyetleri yapılmıştır. Bu gerekçelerden bazıları şöyledir: Diplomatik görüşmeler, organize suçlar, terörizm ve siyasi tehdit oluşturduğuna inanılan grupları denetlemede de "Echelon" sistemi kullanılmaktadır. (Lyon, 2013: 69)

Günümüz teknolojilerinde bireylerin internet kullanımında yalnızca terörizm tehdidi oluşturan bireylerin denetlendiğini söylemek, çok doğru bir ifade olmayacaktır. Çünkü artık her birey gelişen teknolojiler ve küreselleşme ile dünyanın herhangi bir noktasından Echelon gibi sistemlerle rahatça izlenebilmekte ve denetlenebilmektedir.

Echelon, bugün kullanılan gözetim sistemleri arasında dünyayı tam bir gözetim çemberine almakta ve telefon, telgraf, faks, bilgisayar internet ortamından

yazışmalar, elektronik postalar ve uydu haberleşmelerini yakından izleyebilmektedir. (Dolgun, 2015: 159)

Echelon, telefon, telgraf, televizyon uyduları ve internetteki pek çok bilgiyi almaktadır; ancak her bilgiyi depolamaya ihtiyaç duymaksızın tehlikeli olarak görülen aramalar, konuşmalar ve yazışmalar ayıklanmaktadır. Bu ayıklama işlemini de “Dictionary” sistemi yapar. (Gönültaş- Günaydın, 2003: 32) Böylece aranılan bilgiler de vakit kaybetmeden hızlıca bulunarak özellikle internetin hızlı dünyasına ayak uydurulur. Aksi takdirde bu hızlı dünyada gözden kaçan her bilgi, gözetim faaliyetlerini gerçekleştiren iktidarlar için devasa tehlikeler oluşturabilir.

Dünyayı gözetim altına alabilecek bir sistem olan Echelon yalnızca sistemin bulunduğu ülkelerdeki bireyleri değil tüm dünyayı gözetleyebilme imkânına sahiptir. Küreselleşmenin etkisi kendisini bu nokta da göstermektedir. Mc Luhan’ın da dediği gibi artık dünya, küresel bir köy haline gelmesini tüm gözetim sistemleri ve teknolojileri ile kendisinde hissettirmektedir.

NSA bağlı bir diğer gözetim sistemi Promis ise; Bill Hamilton tarafından kamu fonlarından yararlanılarak geliştirilmiştir. Promis, bir devletten diğer bir devlete gaz, elektrik ve su faturalarını, para dolaşımını, banka hesaplarını ülkelere giriş çıkışları denetleyebilen bir gözetim sistemidir. (Coşkun, 2000: 92-93)

Hamilton, 80’li yılların teknolojisi ile dünyanın her yerindeki bilgisayar kullanıcılarının hareketlerini “vaat” anlamına gelen, Promis programı ile izlemekteydi. (Çimen, 2004: 247) Günümüz teknolojisinin var olmadığı o yıllarda dahi gözetim dünyasında bu denli güçlü ve önemli bir adımın Amerika tarafından atılması, Amerika’nın gözetim dünyasında hem yerel hem de küresel olarak ne denli güçlü olduğunun bir göstergesidir.

Promis ile özellikle bir ülkeye giriş-çıkış yapan bireyleri belirleyebilmek adına, büyük bir gelişme sağlanmıştır. Pasaportlar ile zaten her ülke vatandaşı başka bir ülkeye gittiğinde bilgileri elde edilmekte, bilgileri elde edilen bireyler sınıflandırılarak kategorilere ayrılmakta ve böylece denetim daha da kolaylaşmaktadır. Hiçbir birey bu nedenle özgür değildir. Pasaportlar olduğu sürece

tam bir özgürlükten söz edilemez. NSA'ya bağı Promis gözetim sistemiyle ülkeye giriş çıkışlar kaçak olarak girmeye çalışanları daha da belirgin hale getirmiştir. Böylece hiçbir yerde, hiçbir birey gözden kaçamayacak ve gözetim aygıtına takılacaktır.

Hamilton, Promis gözetim programının başlangıçta sadece savcılar için yapıldığını daha sonra ise bazı kullanıcılar, polis ve mahkemeler ile programın paylaşılmasını istediklerini dile getirmiştir. Böylece Promis ceza adalet sistemine uyarlanabilir hale getirilmiştir. (Fricker, 2013: s.y)

Promis ile gözetlenen gaz, su ve elektrik faturaları ile bir bireyin nerede kaldığı, kaldığı yeri kullanıp kullanmadığının bilinmesi olanağı ile gizli saklanma yerleri ortaya çıkabiliyordu. (Coşkun, 2000: 95) Böylece Promis gözetim programı, ülkeye girmesi yasaklı olan bireyleri (örneğin teröristler gibi) ülkeye giriş çıkışı gözden kaçsa bile kullandığı elektrik, su, doğalgazdan bulunma imkânını sunmaktadır.

Hamilton'ın, NSA'den ayrılmasının ardından Promis'in, NSA tarafından yapılan bir kopyası İsrail'e ait istihbarat ve gizli servis olan Mossad'a tanıtıldı. Mossad da Promis'i parçalara ayırarak daha gelişmiş bir versiyon üretti. Sovyetlere Promis'in satılmasıyla, Rus KGB ajanlarının atmış olduğu her adımdan Mossad haberdardı. (Çimen, 2004: 247)

Promis programına bakıldığında, ülkeler arası gözetim sistemlerinde oldukça güçlü bir konumdadır. Hamilton'ın ardından Mossad tarafından geliştirilmesiyle de küresel anlamda gizli bir dinleme ve izleme faaliyetlerinin sürdürülmesini sağlamıştı

ABD, NSA ve NSA bağı gözetim araçları ile başlarda telefon dinlemeleriyle başlasa da daha sonraları iletişim teknolojilerinin gelişimi ile bireylerin veri tabanı üzerinden bağlantı kurduğu sitelerden, yaptıkları alışverişlere kadar her türlü bilgilerini gözetleyip denetlemişlerdir. Böylece gerek ABD'de gerekse ABD'nin dünya üzerindeki istediği herhangi bir noktada gizlice gözetimi, NSA ile sağlanmaktadır.

1975'te NSA Başkanı Korgeneral Lew Allen Jr, 1967- 1973 yılları arasında binlerce Amerikalı vatandaşın ve yabancı uyruklu kişilerin yasadışı bir şekilde dinlendiğini kabul etmişti. (Koch- Sperber, 1996: 223)

NSA'nın gizli dinlemeler yapmasını Allen dışında, eski çalışanlarından da itiraf edenler olmuştur. NSA ve CIA'nın ürün geliştirme uzmanlığında çalışan Edward Snowden, 2013'te NSA'nın yapmış olduğu gizli tüm gözetim faaliyetlerini Guardian gazetesine ifşa ederek NSA'nın amacının terörü önlemenin çok ötesinde olduğunu, ekonomik ve sosyal kontrolü sağlama amacı taşıdığını açıklamıştır. Snowden sayesinde, tüm dünyanın, gizlice gözetlendiği tamamen kanıtlanmıştır.

Snowden'in Guardian gazetesine yaptığı açıklamaların ardından, gazetenin haber sitesinde yer alan habere göre; NSA, milyonlarca Amerikalı'nın telefonlarını dinleyerek kayıt altına almakta, Amerika'nın dışında da tüm dünyayı izlemektedir.(NSA collecting phone records of millions of Verizon customers daily, 2013)

Snowden, Guardian gazetesine yapmış olduğu açıklamalarda, "Tüm dünya izlenmekte Japonya, ülkesinin izlenmesine müsaade etmedi ama onları da izledik. Japonya çizgiyi aşarsa, elektrikleri kesilecek. Sadece Japonya değil; Meksika, Almanya, Brezilya Avusturya, Çin, Rusya, İran... NSA gerçek anlamda dünyadaki tüm telefonları dinliyor. Nerede olursanız olun, izleniyorsunuz. Sadece teröristler, ülkeler değil; siz bile izleniyorsunuz." (Snowden, 2013)

Snowden'in açıklamaları dünya üzerinde medya aracılığıyla hızla yayılmıştır. Konuyla alakalı BBC'de yer alan haber ise şöyle; "Hem Guardian hem de Washington Post gazetelerinde yer alan haberlere göre NSA, Facebook, Google, Microsoft ve Yahoo da dahil olmak üzere, dokuz internet firmasının sunucularına Prism olarak bilinen bir gözetim programındaki çevrimiçi iletişimi izlemek için doğrudan kontrol etmektedir." (BBC, 2015)

Dünya üzerinde yer alan tüm gözetim sistemlerinden anlaşılmaktadır ki en önde geleni Amerika'ya ait olan NSA'dır. NSA kendi içerisinde pek çok gözetim sistemini barındırmış yaptığı gözetim faaliyetleri ile dünya üzerinde yer alan her

bireyi dilediği gibi izleyip dinleyebilmiştir. Özellikle NSA'nın eski çalışanlarından Edward Snowden'ın itirafları tüm bu gözetim faaliyetlerinin gizlice ve yasadışı yapıldığını kanıtlar niteliktedir.

2.6 Panoptikon'dan Sinoptikon'a Gözetimin Doğası ve Medya İlişkisi

Günümüzde enformasyon teknolojileri pek çok alanda olduğu gibi gözetim dünyasında da son derece önemlidir. Sınırlı bir alanda yapılan gözetim -panoptikon.- gelişen enformasyon teknolojileriyle birlikte küresel bir hal almıştır.

Medya bölümünde konunun sinoptikon açısından değerlendirmesi demek, diğer gözetim biçimleri olan panoptik ve süperpanoptik gözetim biçimlerinin medyayı kullanmadığı anlamına gelmemektedir. Örneğin; “Panoptisizm hapishanelerin yanı sıra dolaylı bir biçimde medya ve diğer güçlü kurumlara da yerleştirilebilir.”(Laughey, 2010: 114) Bu nedenle medyayı tüm gözetim biçimleri içerisinde düşünmek mümkündür; ancak çalışmanın konusu dâhilinde medya, sinoptik gözetim biçimiyle değerlendirilecektir.

Gözetim geçmişten günümüze değişkenlik göstermekte ancak gözetim sistemleri birbirini yok etmemekte tam tersi geliştirmektedir. Gözetimin gelişmesini Giddens şöyle açıklamaktadır:

“...devletin merkezi ajanları sadece şehirlerde doğrudan ve düzenli bir gözetleme uygulayabilirlerdi, o da modern örgütlenmelerle kıyaslandığında, oldukça düşük bir başarı ile... Modern örgütlenmelerde ise, toplumsal aktörlerin ya gündelik yaşamlarının büyük bölümü (fabrikalardaki veya bürolardaki gibi) ya da çok daha “topyekûn” bir ortamda yaşamların önemli dönemleri (hapishane ya da akıl hastanelerindeki gibi) neredeyse sürekli bir gözetlemeye maruz kalabilir.”(Giddens A. , 2008: 25-26)

Giddens, gözetimin modern dönemle birlikte birey için süreklilik kazandığını ifade etmektedir. Gözetimin süreklilik kazanması medya araçlarını da etkilemiş medya araçları da gözetimin birer parçası haline gelmiştir.

Medyayı halkla ilişkiler endüstrisi gibi gören Chomsky, medyanın, halkın aklını denetleme amacı güttüğünü düşünmektedir.(Elyıldırım, 2011: 36-37) Özellikle sinoptikon bağlamında düşünüldüğünde; bireyler medya da görmüş olduğu her şeyi gözetleyerek, gözetlediği bireyler gibi olmak istemekte, böylece medyanın bireylerin aklını denetleme işlevi meydana gelmektedir. Bu nedenle medya bireylerin akıllarını denetleyen bir mekanizma gibi işlemekte ve iktidarın hizmetine sunmaktadır.

Gözetim ve denetim kitle iletişim araçları aracılığıyla bireye yerleştirilen fikirlerle ya da bireyin fikirleri değiştirilerek yapılmaktadır. Birey, bu araçlar sayesinde almış olduğu fikirleri kendi fikriymişçesine özümsemekte yapılan denetimin farkına bile varmamaktadır. Bunun sonucunda da iktidar istediğini güç kullanmaksızın yumuşak bir yol ile elde etmektedir.

Medyada yer alan enformasyonlar ister geleneksel medya araçları olsun, ister yeni medya araçları olsun enformasyon teknolojilerini elinde bulunduran devletlerin, enformasyonları yönlendirmedeki başarısı yadsınamaz bir gerçektir. "... enformasyon teknolojileri hem insanlığın hem de gelişmişlik düzeyini tamamlamamış ülkelerin denetimine yönelik bir amaç taşımaktadır." (Dolgun, 2005: 23) Bu bağlamda da enformasyon gücünü elinde bulunduran ülkeler kendi ülkelerindeki vatandaşları gözetleyip denetlemenin yanı sıra, enformasyon teknolojilerini elinde bulunduramayan, gelişmemiş ülkeleri de enformasyon teknolojileri sayesinde gözetleyip denetleyebilmektedir.

İktidar, bireylerin itaat etmesini isterken; gerçekleri görmesini istemez ve onlar, bireylerin oyalanması için medya araçlarını kullanmaktadır. İktidarlar gerek geleneksel medyada, gerekse yeni medyada bireyleri oyalamakta, bireylerin pasifize olması sağlanmaya çalışmaktadır.

İktidarın bireyleri pasifize etmesini Chomsky(2013: 12) şöyle bir örnek ile açıklamaktadır: "Onlar süper lig maçlarını, televizyon dizilerini ya da şiddet filmlerini izlemeli. Arada yanlarına uğrayıp, "Birliklerimizi destekleyin" gibi sloganlara eşlik etmelerini istersiniz." Chomsky'nin vermiş olduğu örnekten de anlaşılmaktadır ki medya, bireyi çeşitli gösterilerle oyalarken, iktidarın güçlenmesine

yardımcı olmaktadır. Böylece iktidar bedenlere olan müdahalesini medya aracılığıyla gerçekleştirmektedir.

Bireyler medya araçları ile gözetlemek ve gözlenmekten zevk almakta mahremiyetlerini düşünmemektedir. Çalışmanın konusu kapsamında çoğunluğun azınlığı gözetlediği sinoptikon ile hem geleneksel medyada hem de yeni medya da pek çok örneğe rastlamak mümkündür. Bu örnekleri açıklamak için geleneksel medya ve yeni medyayı ayrı başlıklar altında değerlendirmek medya ve gözetim ilişkisinin ne denli ilişkili olduğunu gösterecektir.

2.6.1 Panoptikon'dan Sinoptikon'a Gözetim ve Geleneksel Medya

Foucault'a göre gözetleme istenen bir şey iken; gözetlenmek istenen bir şey olamaz. Foucault, bireyin gözetim ile denetlenebilir olmasını, bireylerin gözetlenmeyi istemesini akla yatkın görmez. (Kocabay, 2016: 56-57) Panoptik yaklaşım ile bu şekilde düşünülebilir. Mathiesen'nın sinoptikon kavramı ile düşünüldüğünde bireyler artık gözetlenmek göz önünde olmak arzusu içindedir. Ne kadar çok izlenirse o kadar popüler olacağını düşünerek "birey gözetime razı olmakta" demek bir yana dursun, birey gözetimi arzu eder hale gelmektedir.

Medya yönlendirse de yönlendirilse de çok güçlü bir mecra olduğunu kabul etmek gerekmektedir. Öyle ki bireyleri ikna edebilmek için medya araçları iktidarlar tarafından sıkça kullanılmaktadır. "Lippmann, ... "Demokrasi sanatında devrim" olarak tanımladığı şeyin "rıza üretimi" için, yani propagandanın yeni yöntemlerini uygulayarak halkın istemediği bir şeyi halka kabul ettirmek için kullanılabileceğini savunuyordu" (Chomsky, 2013: 3) Bireyler, yumuşak güç olarak adlandırılan medya araçlarının ikna yöntemleri ile rıza göstermektedir. Medya araçlarıyla gözetimini gerçekleştiren birey, aynı zamanda medyanın propagandalarını da kendi bünyelerine alarak iktidarın istediği her şeye rıza göstermekte ve iktidarın gücünü kabul etmektedir.

Enformasyon teknolojilerinin egemen sınıflara ve iktidarlara sunduğu imkânlar doğrultusunda, gözetim pratikleri sıradan insanların yaşamını da

kapsamaktadır.(Dolgun, 2015: 17) Sıradan insanlar, enformasyon teknolojileri ile gözetim aletleriyle çok daha kolay gözetlenmiş, panoptikon gibi sınırlı bir gözetim yerini küresel bir gözetime bırakmıştır. Öyle ki kitle medyası ile bireyler kendi istekleri dâhilinde gözetlenmek istemektedir. Ayrıca bireylere popüler olma duygusu aşılanmaya çalışılmıştır.

Yazılı ve elektronik medyada görünürlük kazanan sanatçılar, oyuncular, mankenler vs. özel yaşamları, demeçleri ve söylemleriyle sürekli olarak izler kitlenin gözü önünde bulunmaktadır. Azınlık olan bireyler, azınlıktaki kişiler gibi olmayı heves eden çoğunluktaki bireylerce gözetlenir. Böylece panoptik güç kullanımının yerini sinoptik güç kullanımına bırakmıştır.(Köse, 2011:199) Diğer bir deyişle sinoptikon ile çoğunluktaki bireyler küresel anlamda bir gözetleme yapabilmektedir. Huxley, Cesur Yeni Dünya kitabında kitle iletişim araçlarının ikna edebilirliğinden korktuğunu dile getirmiştir. Bugün gerçekten bakıldığında kitle iletişim araçları her türlü iktidar için bir ikna aracıdır ve de yumuşak bir güç niteliğinde olduğundan bireyler kendi istekleri ile iktidarın istediği her şeyi kabul etmektedir.

Bireyler, geleneksel medya ile hayata karışıp hayatı yaşamak yerine onu televizyondan izler hale gelmiş durumdadır. (Niedzviezki, 2010: 8) Hatta öyle ki bireyler, hayatın bir parçası olabilmek için televizyon veya diğer kitle medyasında yer alma ihtiyacı duymaktadır.

Gelişen iletişim teknolojileri ile bedenler medyanın kontrolü altına girmektedir. Bedenlerin medyanın kontrolüne girdiği bir örnekle açıklanırsa; “Kör bir insanın kullandığı baston, o kişinin çevreyi algılama ve dünyaya katılma biçimini farklı bir boyuta taşımaktadır. Medyanın da buna benzer bir deneyim alanını genişlettiğini, bedenin sınırlı algılama yetisini giderek artırdığını görmek mümkündür.”(Alanka, 2015: 114) Bedenin sınırlı algılaması, iktidarın istediği bir durumdur. Beden medyanın vermiş olduğu enformasyonu sorgulamaksızın almaktadır. Çünkü sınırlı algı bunu gerektirir.

Popüler kültür ve sosyalleşmenin yanı sıra korku kültürünün de etkisi ile gözetimin meşrulaştırılması çalışma kapsamında belirtilmişti. Medyanın da korku yayma anlamında payı, yadsınamayacak derecede büyüktür.

Gözetim toplumunda medya, riskin algılanış biçiminde ciddi bir rol oynamakta, belirli suçlara ya da hastalıklara vurgu yaptığında kamuoyunun bu sorunla ilgili tehlike duygusu artmaktadır.(Furedi, 2014: 80)

İktidar medyayı da yönlendiren bir güç olduğundan dilediği korkuyu, medya aracılığıyla toplumla paylaşarak bir panik havası oluşturur. Böylece medya aracılığıyla güvensizlik içinde kalan bireyler suçlulardan ya da hastalıklardan korunmak için iktidarın gözetimini arzulamakta ve normal karşılamaktadır. Gözetlenmenin yanı sıra birey kendisi de korunmak için gözetim yaparak karşılıklı gözetim ilişkisi olan sinoptikonu gerçekleştirmektedir.

Riskin algılanış biçiminin belirlerken medyada bazı etkenler ön plana çıkmaktadır. Medya organında yer alan haberlerin kapsamı, elde edilen ve aktarılan bilginin hacmi, riskle ilgili mesajların yorumu, risk sembolleri- metaforları- söylemleri, bireyler tarafından riskin algılanış biçimlerini belirleyen etkenlerdendir. Haberleşme kanalları da bu konuda önemlidir. (E. Kasperson- X. Kasperson, 1996: 97)

Gerek geleneksel gerek yeni medya olsun, haberlerin yayınlandığı yayın organı, haberin kapladığı alan, elde edilen bilgiyle bilginin görmezden gelinip verilmemesi ya da abartılarak verilmesi, korku kültürünün toplumda yayılmasında son derece önemlidir. Bu durum yalnızca korku kültürü için değil, medyanın kamuoyu oluşturmak için çabaladığı her konu için geçerlidir. Özellikle medya organların bir haberi görmezden gelmesi ya da aşırı abartarak vermesi iktidarlara bağlı bir durumdur. İktidarın istediği doğrultuda hareket eden medya organları risklerin sembollerini, metaforlarını ve söylemlerini belirlerken de iktidarlara başvurmaktadır. Gözetim toplumunu meşru hale getirmek için korku kültürünün sağlam zeminler üzerine oturtulması, hem geleneksel medyadan hem de yeni medyadan geçmektedir.

Toplumsal sınıfın gerçekliğinin üretilmesi ve kitle iletişim araçlarının bu amaçla yoğun olarak kullanılması iktidarın hem üretilip hem de yeniden üretilmesi demektir. İktidar kendisinin oluşturmuş olduğu kurgusal gerçekliği iletişim araçları ile aktarmaktadır. Böylece iktidar, kurguyu toplumsal gerçeklik olarak göstermekte

ve iktidarın gerçekliği tümel bir yapısal zorunluluk olarak sunularak kitle iletişim araçları ile yeniden üretilmektedir.(Çoban, 2011: 292-294)

Geleneksel medya açısından kitaplar da gözetimin meşru kılınmasında, korkuyu yaymada etkilidir. Polisiye edebiyatın doğuşu ve gazetelerdeki gündelik haberlerin, korkunç cinayet hikâyelerinin önemi bireylere suçlulardan korkulması gerektiği ve güven arama ihtiyacı hissettirme amacını içermektedir. (Foucault, 2015c: 26) Geleneksel medya ve sinoptikon ilişkisinin suçlular yaratması ya da var olan suçluları daha da korkutucu hale getirerek bedenlerin dünyasına sunması ile toplumda bir korku unsuru baş göstermektedir. Bu yaratılan korku unsurunda medya başat unsurdur. Medyadan aldıkları enformasyonlar ile korkuya kapılan bedenler, gözetlenmeye ve gözetlemeye razı olmaktadır. Çoğunluğun azınlığı gözetlediği sinoptikon ile belki hapisaneleri kameralar aracılığıyla gözetlemek serbest olsaydı, bireylerin bunu severek yapmak istemesini düşünmek mümkün hale gelirdi. Zira medyada yer alan cinayet gibi haberlerin hikâyeleştirilerek daha da korkutucu hale getirilmesini bireyler merakla takip etmektedir. Bu duruma bir diğer örnek olarak, bir dönem Türkiye’de artan kapkaç haberleri ile kadınlar çanta taşımaktan korkar hale gelmişti ve o dönem mobese kameralarında bir artış gözlenmekteydi. Bireyler ise, “sokaklarda gözetleniyoruz” diye rahatsız olmak bir yana “bu durum güvenliğimiz için” diyerek, gözetlenmekten memnun olmuşlardı.

Devleti ve iktidarı güçlü kılmanın yolu bireyleri denetlemekten geçer. Bireylerin iletişimi yani çalışma, üretim, mübadele yerleşim gibi faaliyetleri denetlenmektedir.(Foucault, 2014: 50) Özellikle medya bağlamında, bireylerin iletişim halinde olduğu her medya aracı üzerinden denetim sağlanmaya çalışılır. Denetim ne kadar sağlanırsa iktidarın gücü o denli sağlam olur.

Geleneksel medya araçlarının tümü incelendiğinde hemen hepsi iktidara hizmet eden, bireyleri nesneleştiren ve bireyin iktidar nezdinde gözetimini mümkün kılan araçlardır. Geleneksel medya araçları açısından özellikle televizyon ile bireyler sinoptik gözetleme sistemine kolayca uyum sağlamakta, çoğunluktaki bireylerin azınlıktaki bireyleri izlemesi ile çoğunluktaki bireyler gözetim gerçekleştirmekten zevk alır hale gelmektedir. Örneğin, çoğunluktaki bireyler, geleneksel medya

araçlarından televizyon ile ünlü bireyleri sürekli gözetlemekte, azınlık konumundaki ünlü bireylerin hayatlarını merak etmektedir. Çoğunluktakiler, azınlıktaki bireylerin hayatlarını merak ettikçe, azınlıktaki bireylerin mahremiyetleri de yok olmuş olur. Bu durumun ötesinde çoğunluktaki bireyler, azınlıktaki bireyler gibi göz önünde olmak, gözetlenmek arzusu içerisinde hissederek iktidarın işini kolaylaştırmakta, iktidar da hiçbir zahmete katlanmadan geleneksel medya aracılığı ile bireylerin gözetlenme arzusunu karşılıksız bırakmayarak her birey üzerinden gözetimini ve denetimini gerçekleştirmektedir.

2.6.2 Panoptikon'dan Sinoptikon'a Gözetim ve Yeni Medya

Sinoptikonu yalnızca kitle medyası üzerinden örnekler vererek açıklamaya çalışmak, çalışmanın medya bölümü açısından eksik olacaktır. Bu nedenle çalışmanın başında da belirtildiği gibi tüm gözetim mekanizmaları yan yanadır ve gelişen teknolojiler birinin başlayıp diğerinin bittiğini göstermemektedir. Bu nedenle sinoptikonu yalnızca kitle medyası ile sınırlandırmayarak yeni medya içerisine de katmak gerekmektedir.

Günümüzde, “yeni görsel medya, vizyon alanını sürekli genişletmekte”dir.(Robins, 1999: 47) Bu durum da küreselleşmenin etkisi çok önemlidir. Gözetim alanların genişlemesinde küreselleşmenin büyük bir etkisi olmakla birlikte, gelişen yeni bilgisayar teknolojilerinin payı da büyüktür. Yeni medya hem iktidar açısından hem de bireyler açısından gözetimi her yerde ve her an olmasını sağlamıştır.

“İnternet ekranı, yeni medya ve sosyal medya, hızla yayılan ve benimsenen yeni-sahnedir. Artık hayatın her alanı, insanın tüm deneyimleri, bu sahnede canlandırılmaktadır.” (Çakır, 2015: 155) Bu bağlamda gözetim ve denetim de bu yeni sahneye taşınmıştır.

20.yüzyılda iletişim ve enformasyon teknolojilerinin hızla gelişmesiyle ağ toplumu oluşmuş, bu oluşumundan kaynaklı olarak da yeni medya araçları ortaya çıkmıştır. Ağ toplumu, Castells'egöre mekânın, mekânsızlaşması; zamanın zaman

dışı olmasını ifade etmektedir.Castells . (2008: 91), ağların yalnızca iletişim kurma amacı ile değil, aynı zamanda bireylerin bir konum elde edebilmek ve iletişim dünyasından dışlanmamak için de kurulmakta yeni iletişim teknolojileri hızla artmaktadır.

Castells'in de ifade ettiği gibi bireyler ağların oluşturmuş olduğu yeni medya araçları ile hem iletişim kurmakta hem de yeni medya araçları ile toplumda belli bir konum elde etmeye çalışmaktadır.

“Facebook, Youtube, Myspace, Blogspot/Blogger, Wordpress, Twitter, Flickr tüm bunlar internet platformuna sahiptir... E-mail teknolojisi 1970'lerin başlarında yaratıldı ve pek çok dosya gönderimi, video paylaşma vb. internette son derece popüler oldu.” (Fuchs, 2012: 31) İnternet sayesinde gelişen bu sistemler gözetim sistemlerinin de gelişmesini sağlamakta ve çoğunluğun azınlığı gözetlediği sinoptikon ile bireyler gözetimlerini daha kolay gerçekleştirmektedir. Yeni medya aracılığıyla gözetimini gerçekleştiren çoğunluk, azınlıktaki özendikleri bireyler gibi davranmaktadır.Bunu da Instagram, Twitter, Facebook, Periscope, Swarm vb. gibi sosyal ağlarda görmek mümkündür.

Teknoloji şirketleri, çevrimiçi iletişimin bir veya birkaç yönüyle uzmanlaşmaya başladıkça, bireylerin etkileşimlerini web çevresine taşıyarak bireyleri ikna etmeye çalışmışlardır. Örneğin; Facebook, arkadaş edinme, canlı yayın ve beğenilme gibi özellikleri ekleyerek sosyal aktiviteleri dönüştürmüştür. Twitter, takipçiler ve retweet fonksiyonu yaratarak fikirlerini ilerletmiş ve bireyleri çevrimiçi olarak popüler hale getirmiştir. Youtube da görsel- işitsel içeriğin rahatlıkla değiş-tokuş etmesini sağlamıştır. (Dijck, 2014: 198-199) Sosyal medya araçları geliştikçe bireyler her konuda ikna olmuş, bu araçlar bireyin mahremiyetine dahi zarar verse de sunduğu imkânlar ile bireylere her şey normal gelmiştir. Bireyler sosyal medya araçları üzerinden en özel anlarını paylaşmakta, popüler olabilmek için her şeyi yapmaya hazır bir vaziyette beklemektedir. Çünkü popüler olup göz önünde olmak birey için artık vazgeçilmezdir. Öyle ki bu durumun bireye bir sükse kazandırdığı düşünülerek işe alımlarda dahi “Twitter’ınızda kaç takipçiniz var? Twitter’da en çok kaç retweet aldınız? Youtube’da kanalınızı kaç kişi takip ediyor?” gibi sorularla

birey zaman zaman karşılaşabilmektedir. Bu durumda da birey sosyal medyada popüler olmak için kendi bedenini dahi sergilemeye razı olmaktadır.

Yeni medya araçları bireye pek çok imkân sunmuştur. Örneğin; birey evindeyken acıktığında, tek bir tuşla ayağına kadar yemek sipariş etmektedir. Bir diğer örnek, birey evinde canı sıkıldığında ve konuşacak kimsesi olmadığında yine tek tuşla yeni insanlar tanıyıp sohbet edebilmekte ve kendini sosyal hissetmektedir. Bunlar gibi pek çok örnek verilebilir; ancak tüm bu örnekler bireyin gözetlenmediği ya da denetlenmediği anlamına gelmemektedir.

“Gündelik ve zorunlu gereksinimlerin birkaç tuşa basarak internet üzerinde karşılayabilme imkânı, ev merkezli bir dünyanın kapılarını da aralamaktadır.” (Dolgun, 2005: 24-25) Bireyler her şeye internet üzerinden kolayca ulaşabildiği için suçlu olmasa da ev hapsi yaşayan, asosyal bireylere dönüşebilmektedir.

Teknolojinin getirmiş olduğu cep telefonları ve internetin birleşmesi ile artık pek çok sosyal medya mecrasından herkes canlı yayın yapabilmekte, herkes birer gözetimci rolüne bürünmektedir. Sosyal medya araçlarından, bireyler canlı yayın yapabilmekte, bu imkânı bulduğu içinde birer ünlü gibi olduğunu düşünmenin hazzını yaşamaktadır. Sosyal medya araçlarının hepsi bireye birer gözetimci rolü biçmekte, birey de hem etrafındaki bireyleri hem de kendi bedenini canlı yayında sergileyerek iktidarın işini kolaylaştırmaktadır.

Bireylerin, sosyal ağlarda tercihlerini, beğenilerini, paylaşımlarını sergileyip kendi kimlikleri üzerinden yeni kimlikler inşa ederek, iktidarı elinde tutan kurumların güçlerine güç katmaktadır. (Şener- Kuş, 2015: 54) Televizyonun ardından gelişen bilgisayar teknolojileri ile bireyler kendilerini daha kolay bir şekilde gösterme fırsatı bulmakta ve böylece, iktidarın gücünü elinde tutmasına yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda sosyal medya üzerinden oluşturulan yeni kimliklerin toplumsal parçalanmaya neden olacağı da düşünülmektedir.

Bu düşüncelere karşın Bauman ise toplumsal parçalanmanın yalnızca sosyal medyadan kaynaklanmadığını, bunun karşılıklı bir ilişkiye dayandığını dile getirmektedir. Bauman bu durumu şöyle dile getirmektedir; “Sosyal medya

toplumsal parçalanmanın bir sonucu değil, aynı zamanda toplumsal parçalanma da muhakkak ki sosyal medyanın sonucudur.” (Bauman- Lyon, 2016: 17) Diğer bir deyişle toplumsal parçalanma ve sosyal medya birbiriyle ilişki içindedir ve karşılıklıdır. Sosyal medyada bireyler kimlik inşasına girerken aynı zamanda ünlü bireylerin sosyal medyadaki hayatlarına da özenmektedirler. Şaşalı dünyaya ayak basmak isteyen bireyler toplumsal parçalanmanın bir diğer önemli boyutunu oluşturmakta ve ünlüler gibi izlenmek istemektedirler.

Toplumsal parçalanma nedenlerinden biri olan yeni medya ya da Bauman’ın düşüncesinde olduğu gibi sosyal medya ve toplumun parçalanmasının karşılıklı ilişkiye dayanması, dışında dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta da yeni medyada bireylerin oluşturmuş olduğu yeni kimlikler bireylerin bastırılmış olduğu duygu ve düşüncelerin de ortaya çıktığı söylenebilir. “Paprika” adlı anime filminde, “Rüyalar ve internet birbirine benzemiyor mu? Her ikisi de bilincin kaçış yeri”(Kon, 2006: s.y.)sözü aslında bireyin bastırılan duygularının rüyalarda ve internet dünyasında ortaya çıkarmasının bir özeti niteliğindedir. Bireyin kendisinin bile farkında olmadığı dürtüleri vardır. Bu dürtülerin yanında birey alt benliklere sahiptir. Bu alt benlikler genellikle rüyalarda ortaya çıkmaktadır. İnternet ile rüyaların benzer yanı her ikisinde de birey duygu ve düşüncesini ortaya çıkarır. Yeni medya ile bireylerin yaratmış olduğu yeni kimlikleri bireyin alt benlikleri olarak da değerlendirilebilir. Birey, reel dünyada açığa çıkaramadığı duygu ve düşüncelerini internet dünyasında rahatça sergileyebilmekte, bunun sonucunda da kendisini rahatlatmış, özgür bir birey gibi hissetmektedir. Buradaki hassas nokta ise bireyin hissettiği özgürlüğün sanal bir özgürlük olmasıdır.

George Orwell’in 1984 adlı yapıtında yapılan baskılar sonucu herkes birbiriyle teleskrinler aracılığıyla görüşebiliyor ve iki kişinin bile bir araya gelmemesi sağlanmaya çalışılıyordu. Bu durumu bugün bireyler sinoptikon aracılığı ile yaşamaktadır. Akıllı telefonlar, bilgisayarların ekranlarından, Orwell’in teleskrini gibi bireyler günümüz teknolojilerini kullanarak birbirilerini görmekte, iki insanın bir araya gelmesi zorlaşmaktadır. Aradaki fark Orwell’in distopyasında iktidarın baskısı söz konusuysa, bugün birey kendi isteğiyle bu ekranlara bağlı kalmakta ve bu uzaktan bağlantı sistemi ile sevdiklerinin yansımalarını ki bu yansıma asla gerçek

değildir, buna rağmen bu yansımaları hayranlıkla karşılamaktadır. Bireyler bu teknolojik aygıtları kolaylık olarak da gördüğünden, bir araya gelmek artık anlamsız gelmektedir. Ayrıca ekranlar aracılığı ile bireyler, tanımadığı, hayranlık duyduğu kişileri görmek ve onlara özenmek için bu durumu bir fırsat gibi görmektedir. Aslında bireyler iktidarın istediğini gerçekleştirmekte ve bu durumun sonucunda karşılıklı bir gözetime maruz kalmaktadır.

Geleneksel medya bölümünde bahsedildiği gibi bireylerin ünlü kişileri takip ederek onlar gibi olmak istemesi günümüzde telekominikasyon teknolojisiyle birlikte yeni medya ile de yapılmaktadır. Ünlü kişilerinsosyal medya hesaplarını takip eden bireyler, hem bu takip etme isteği içerisinde kendini bulmakta hem de takip ettiği kişi gibi davranışlarda bulunmayı arzulamaktadır. Geleneksel medya araçlarında da bu durumun var olduğu kanıksanamaz; ancak yeni medya araçlarıyla sinoptik gözetim türü daha da artış göstermiştir.

İletişim teknolojilerinin gelişimi ile bireylere yaratılan sanal dünya daha çekici hale gelmektedir. Sanal dünyanın bireyler için çekici olmasının nedenleri olarak, birey, arzularının ve düşlerinin içinde daha rahat edeceği alternatif bir dünya olarak görmekte ve sanal alanın uzak, dokunulmaz ve kurgusal bir yer olmasından kaynaklanmaktadır.(Robins, 1999: 37)Sinoptikonda bireylerin gözetleme ve gözetlenme arzusu, gelişen teknolojiler ile sanal alan uzak, dokunulmaz ve kurgusal bir yer olmasından ötürü kaynaklanmaktadır. Gerçek dünyadan kendisini soyutlayan birey yeni medya dünyasına kendisine kaptırarak alternatif dünyaya geçiş yapar ve o alternatif dünyadan kopamaz hale gelir.

Gelişen iletişim teknolojileri ile ortaya çıkan sosyal ağlar, bireyin her konu ile ilgili terciğini, beğenilerini, sevmediği şeyleri sergilemesine fırsat vermekte, birey de günlük hayatta sergilediğinden farklı bir kimlik arayışı içerisine girmektedir. Birey, bu çaba içerisine girdikçe de iktidarı elinde tutan kurumların gücüne güç katmaktadır. (Şener- Kuş, 2015: 54)

İktidar için “bilgi uçsuz bucaksız bir deniz gibidir” demek mümkündür. İktidarı elinde bulunduran kişiler için güç son derece önemlidir. Bu gücü elde edebilmek için de iktidar, ne kadar çok bilgiye sahip olursa aynı şekilde ne kadar çok

bilgiyi oluşturursa, o denli iktidarlığı gl olacaktır. Bireyler de sosyal medya aracılığıyla iktidara yardımcı olmaktadır. Sinoptikondaki gözetimin, bireyler açısından gönüllülük esası bu noktada da kendini göstermektedir. Kendisiyle ilgili sürekli bilgiler paylaşan birey bir yerden sonra paylaşmadan duramaz hale gelmekte ve bunun sonucunda da iktidarın bilgi dünyasına gönüllü hizmet etmiş olmaktadır.

Günümüzde bilgi akışı bilişim teknolojileri tarafından sürekli denetlenmektedir ve bunun sonucunda da bilgi akışı gözetim altına alınmaktadır.(Tosun, 2011: 229)Bilişim teknolojileri artık hayatın her anında varlığını sürdürmektedir. Bu teknolojik gelişmeler siyasi, sosyal ve ekonomik yaşamları da her anlamda etkilemiştir. Bu denli önemli bir yere sahip olan bilişim teknolojilerinin üzerinde denetimin var olması olağan bir sonuçtur.

“Günümüzdeki ağdaş iletişim teknolojileri her an her yerde ulaşılabilirlik yönündeki baskılarını artırmaktadır. Mobil iletişim ve sosyal medyanın sunduğu her türlü yeni imkân sayesinde gerçekleşmiştir.”(Dijk J. V., 2016: 179) Küreselleşmenin büyük bir etkisi olan her an her yerde ulaşılabilirlik fikri ağdaş iletişim teknolojileri ile baskılarını daha da artırmıştır. Özellikle mobil iletişim ağı bu konuda oldukça etkili olmuştur. Bu durum da bireylerin güvenlikleri için olumlu bir yön, çıkarımı yapılırsa da bireyin her an her yerde gözetleniyor olduğu ve mahremiyet alanlarının daha da kısıtlandığı gerçeğini değiştirmemektedir.

Bireyin kendisini en rahat hissetmesi gereken yer, evidir. Gelişen iletişim teknolojileri bireyin bu özgürlüğünü elinden alarak, bireyi“ya gzetleniyorsak” hissi ile yaşatmakta, bunun sonucunda da birey kendisini, evinde bile rahat hissedememektedir.

Adorno bu durum için şöyle bir açıklama yapmaktadır: “Günümüzde kişi evindeyken kendini evinde hissetmemesi bir ahlak sorunudur.” özellikle yeni medyanın gelişimi ile bireyin yaşam alanlarına müdahale edilmekte ve mahremiyet, ortadan kaldırılmaktadır. Amaç her bireyi evinde dahi şeffaf bırakarak her türlü bilgiyi elde edebilmektir.

Bu gözetim ve mahremiyet ilişkisi bireylerin iş yaşamlarını sürdürdükleri iş yerlerinde de geçerli bir durumdur. “İş yeri enformasyon toplumunun merkezidir. Ayrıca işyerindeki gözetim internet temelli iletişimle birlikte dramatik boyutlarda bir artış göstermiştir.”(Çoban, 2011: 111) İş yeri gözetim açısından hem panoptik gözetlemeye hem de diğer gözetleme biçimlerine uygun bir ortamdır. İş yerinin dışında çalışanlar için özellikle yeni medyanın gelişimiyle iktidar konumunda olan işveren, işçilerinin bedenlerini bu teknoloji sayesinde denetleyebilmektedir. Araç takip cihazları, laptop- tablet gibi aletlerde işçinin ne yaptığı, şirketin vermiş olduğu cep telefonlarından işçinin kime mesaj attığına kadar gözetim gerçekleştirilebilmektedir. İşçi için var olan gözetim dünyası internet teknolojileriyle gücüne daha da güç katmaktadır.

Gerek geleneksel medya, gerekse yeni medya sinoptik gözetim biçimi için son derece önemlidir. Çünkü bireyler gözetlemek ve gözetlenmek arzusunu bastırabilmek için her iki medya dünyasını da kullanmaktadır. Yeni medya ile bireyin gözetleme ve gözetlenme arzusu üst seviyelere çıkmakta, yeni medya araçları da bunun için her şeyi yapmaktadır. Bireyler evlerinden, iş yerlerine; arabalarından, kullandıkları bilgisayarlara kadar her an izlenmekte medya da iktidarın gözetim faaliyetlerini en üst seviyeye taşıyarak bireyin mahremiyetini yok etmektedir.

2.7 Sinoptikon’un Beden ve İktidar Bağlamında Yeniden Okunması

Gözetim ile bireyin bedeni parçalanmakta, iktidar gücüne güç katarak iktidarlığını sağlamlaştırmaktadır. Bu noktada gözetim biçimlerinden sinoptik gözetimi, beden ve iktidar ilişkisi ile yeniden okumak konunun ne denli ilişkili olduğunu gösterecektir.

Sinoptikon ile bireyler özne değil, nesne haline gelmekte ve bu durum tabii ki iktidarların işine yaramaktadır. Tüm toplumu gözetleme gücü yerine, çoğunluğun azınlığı gözetleyerek onlar gibi davranması azınlığı örnek alması iktidarın istediği bir durum olarak görülebilir. Sinoptikon ile gözetlenme arzusu içerisine giren bireyler kendi mahremiyetlerini iktidarın ellerine teslim edeceklerdir.

Beden iktidar ilişkisinde bedenler, gelişen teknoloji ile birlikte medyalaşmış ve iktidar da onları yönlendiren kumanda haline gelmiştir. Böylece bireyler epistemolojik anlamda yoksun bırakılmıştır.

Günümüz dünyasında pek çok alanda pek çok iktidar bulunmaktadır. Bu iktidarlar toplumda yer alan bireyleri belli kalıplara sokabilmek için çabalamakta, iktidarın bu çabalarını boşa çıkaran bireyler toplum nezdinde ötekileştirmektedir. İktidar, “beriki” olarak gördüğü bireyleri de “öteki” olarak gördüğü bireylere karşı doldurmakta ve berikilerin ötekileştirme faaliyeti gerçekleştirmeleri için teşvik etmektedir. Adeta bu süreç bir sirkülasyon gibi işleyerek iktidar ötekileştirdiği bireyleri, toplumdaki diğer bireylerin de ötekileştirmesini istemektedir. Böylece ötekileştirilen birey yalnızlaşır ve sırf topluma karışabilmek, yalnız kalmamak için iktidarın istediği uyuma kendi isteğiyle dâhil olur.

Toplumda belli kimliklerin sakıncalı olarak görülmesi yani ötekileştirmesi ‘biz’ olarak görülen kimliklerin dayatılması anlamına gelmektedir. Bedenler de bu dayatılan kimliklerin özne konumunu kabul etmesinin ardından sınıflandırmayı meydana getiren mercilerin denetimine ve manipülasyonuna boyun eğerek, anlamına gelmektedir.(Foucault, 2015c: 16) Sinoptikon açısından bakıldığında bedenler, internet teknolojileri, televizyon ve geleneksel medyada yer alan bireyleri özne olarak görmektedir. Bu özne olarak görülenlerin, gerekli mercilerce dayatılan kişiler olduğu söylenebilir. Bedenlerde bu özne olarak dayatılan kişileri kabul etmenin ardından, kendilerini denetlenmeye ve gözetlenmeye teslim etmektedir.

İktidar, bireylerin bedenlerine sinoptikon ile müdahalesini her alanda gerçekleştirmektedir. Öyle ki kadın ve erkek bedeninin ayrımı her daim iktidarın söylemi olmaktadır. İktidarların, kadınla ilgili hiçbir şeyi erkeğin bedeninde görmeye ya da tam tersi bir duruma tahammülleri yoktur. İktidar bunu yapmaya başlarken, bireylerin, çocukluğundan başlamaktadır. Televizyondaki bir tüketim kültürü ögesi bazalınırsa, kız çocuğu için bebekler, erkek çocuğu için arabalar söylemi reklamlarda sürekli olarak görülmektedir. Televizyondan ya da internet dünyasından gözetimini gerçekleştiren birey de bir bebeği, erkek çocuğunun; bir arabayı, kız çocuğunun oynayamayacağını hem kendisine inandırmakta hem de

çocuğuna bu durumu aşlamaktadır. Böylece sinoptikon aracılığı ile birey, kendi kendisine iktidarın dilediği kalıba girer. Sinoptikonun amacı da budur. İktidar birey üzerinde doğrudan bir zorlama yapmaksızın, manipüle araçları ile -kitle iletişim araçlarıyla-rıza sağlamakta birey de iktidarın arzusunu, kendi arzusuymuş gibi benimsemektedir. Bu noktada iktidar Foucault'nun deyişiyle; hükümler iktidar değil, üretken iktidar olarak bireyin karşısına çıkmaktadır. Ancak iktidarın üretken iktidar olması bir disiplin toplumu yaratmayacağı anlamına gelmemektedir. Şöyle ki yapılan gözetlemeler ve denetlemeler, disiplin toplumunu oluşturmakta, bu disiplin toplumu ile de aynı türden bireyler, diğer bir deyişle biyotipler meydana gelmektedir.

Biyotiplerkavramı şu şekilde açıklanabilir; “Suçlu ya da kusurlu beden türlerini diğer insanlardan ayırarak sınıflandırmaya yaramaktadır.”(Mattelart, 2012: 17)Bu bağlamda iktidar suçlu ve hasta bedenlere ihtiyaç duymakta, toplumu ehliştirmek için daima bu suçlu ve hasta bedenleri, toplumdaki suçsuz ve sağlıklı bedenlere karşı kullanmaktadır. Bir diğer önemli noktada sağlıklı ve suçsuz olan bireyler de iktidarın eleğinden geçmek ve yalnızlaşma yaşamamak için iktidarın oluşturduğu biyotiplerden olmaya razı olmaktadır. Bu durumu sinoptikonda da görmek mümkündür.

Toplumdaki gözetlenme ve gözetleme faaliyetleri ile oluşturulan biyotiplere dâhil olmayı bireyler adeta arzulamaktadır. Bunun nedeni olarak iktidarın eleğinden geçip sakıncalı birey olarak görülmemek ve bireyin sosyalleşme istenci görülebilir. Yalnız kalma korkusu yaşayan birey popüler kültür yaşamına ayak uydurarak sosyalleşme arzusu içerisine girmektedir.

Huxley'in(2016: 42) distopyasında insanlara kaçınılmaz toplumsal yazgıları sevdirmek için şartlandırma yöntemi kullanılmaktadır.

Günümüzde de iktidarlar gerek ikna ile gerekse bireylerin yalnız kalma korkularını kullanarak toplumsal yazgılar yaramaktadır. Birey istemese de şartlandırıldığı için ne isteyip istemediğinin farkında bile değildir, hatta iktidarın belirlediği biyotiplere dâhil olmayı birey arzular hale gelmektedir.

Toplumda elekten geçirilerek sakıncalı olarak görülen kişiler ya akıl hastanelerine ya da cezaevlerine kapatılmakta, bir diğer seçenek olarak da toplumdan dışlanmaktadır. Foucault bu kapatılmayı özellikle deliller üzerinden düşündüğünde bir deneyle bu durumu açıklamaktadır. Deney şöyledir; bir makine vardır ve bu makineye akıl sağlığını kaybetmiş kişiler seçilerek teşhis konulmaktadır. Foucault'un (2015b: 116)deneyinde normal olarak bilinen kişiler getirilir ve bu kişiler her zaman oldukları gibi davranmaktadır. Makine bunu ayırt edemez, normal olan bireylere de aynı teşhisi koyar ve "yatışma aşamasında olmamalılar" der.

Makine, normal ve deli olarak görülen kişileri ayırt edemez. Bugün bireylere sinoptikon ile yapılan da aynıdır. Bireylere uygulanan gözetlenmeyi her bireyin olağan karşılaması adına, ya suçlular ya da akıl hastaları tarafından zarar görebilecekleri ve her an tehlike altında oldukları söylenmektedir. Böylece de güvenlik gerekçesiyle her gözetim aracının normal olduğu kabul ettirilir. Foucault'un deneyindeki makineler normal ve anormal bireyi ayırt edemezken; tıpkı bugün makineleşen bireyler,gözetimin olmasının gerekli olup olmasına bakmaksızın her yerde aynı tepkiyi vermektedir. Bireyler, bu gözetim araçlarının "gerçekten bireylerin güvenliği için mi yoksa iktidar tarafından suçlular ve akıl hastaları yaratılarak bireyin yaşamına müdahale etmek için mi" gözetlendiğinin ayrımını yapamamaktadır.

İktidarın güncel denetim mekanizmalarını kullanmasındaki en karakteristik özellik, denetimin her bir bireye uygulanıyor olmasıdır. Bu denetim ile birlikte her bir bireye bireysellik aşılanmaktadır. Her bireyin bir biyografisi, belgelenen bir geçmişi vardır. Böylece devleti oluşturan iktidar mekanizmaları istediğinde bireyin tüm geçmişini bulur ve gözler önüne serilebilir.(Foucault, 2015b: 282)Günümüzde sinoptikon ile bu denetim faaliyetleri daha da gelişmiştir. Yeni iletişim teknolojilerinin de gelişimi ile mikro iktidarlar da bireyin hakkında bilgi sahibi olmakta ve bunu dilediği gibi kullanmaktadır.

Bireylerin, kişisel verilerini elinde bulunduran iktidar için Mark Poster'ın düşüncesi şöyledir; Eğer kişisel verilerin parçaları bir iktidar tarafından denetleniyorsa, insanın "ben"i nerededir? Gizliliğin bozulması ve veri tabanları ile

bireyler günümüzde ne olup bittiğini bilmemekte, böylece kendi “ben”liklerinden uzaklaşmaktadır. (Lyon, 1997: 35)

Poster’ın dile getirmiş olduğu ek ben, gerçek “ben”in göremediği, bireyin dünyada ya da yaşadığı coğrafyada olan olayların arka planını bilememesinden oluşmaktadır. Bu “ek ben” de bireyin kişisel dünyasına zarar vermekte bireyi nesneleştirmekte ve sinoptikon gibi gözetim teknolojilerine maruz bırakarak iktidarın kuklası haline dönüştürmektedir.

Gözetim teorisini oluştururken asıl odak noktası gözetimin gündelik hayat pratikleri ve süreçleri olmalıdır. (Lyon, 2013: 74) Sinoptik, gözetim pratikleri de her bireyin günlük yaşam pratiklerine ve süreçlerine inerek gözetim teorisini oluşturmaktadır. İktidar kullanmış olduğu yeni iletişim teknolojileriyle bireyin her anına inmeyi başarmış ve günlük aktivelerine dâhil olmuştur. Bu dâhil oluş elbette bireylerin hem bedenlerine hem de ruhlarına zarar vermektedir. Öyle ki birey, nesne konumuna gelerek birey olmaktan çıkmakta ve ruhunu kaybetmektedir. Nesne durumundaki bireyler düşünemez, konuşamaz hale gelir ve bu da elbette iktidarın istediği bir durumdur. İktidar kendisi için risk oluşturacak bireyi toplumda istememektedir. Çünkü iktidarı etkileyecek herhangi bir risk iktidarın yok olup gitmesine neden olacaktır. Bu nedenle de iktidar kendisine gelecek en ufak riske karşı toplumdaki her bireyi tek tek denetlemektedir.

İktidarlar, bireylerin hayal kurmalarını dahi engellemektedir. Bireyler de hayal kurmanın hiçbir fayda getirmeyeceğini düşünerek hayal kurmaktan vazgeçebilmektedir. “İnsanlar hayal kurmaktan vazgeçtiği gün devletlerin korkacak hiçbir şeyi kalmayacak demektir.” (Lennon, 2017: 2) Bu noktada devletleri oluşturan iktidarların da korkacak hiçbir şeyi kalmayacaktır.

Foucault özne ve iktidar ilişkisinde, iktidarı çobana benzetmektedir. Diğer bir deyişle siyasi önderi, insanların çobanı olarak görmektedir. Çobana benzetilen iktidarın görevini Foucault (2014: 31) şöyle açıklamaktadır: “İlk olarak beslediği ve uyumakta olan kişiler için hareket eder, çalıştırır, koşuşturur. İkinci olarak ise onları gözetir. Kendi sürüsünü hem toplumu hem de en ayrıntılı davranışlarına kadar tanıması gerekir.” Günümüz açısından da değerlendirildiğinde özellikle iktidar

çeşitlerinden siyasi iktidar bireyler için çalışmaktadır; ama bunu yaparken de her bireyi gözetlemektedir. İktidar, toplumdaki hiçbir bireyi atlamaz, bireylerin hayatlarını en ince detayına kadar inceler.

Günümüzde, iktidarın gözetim gerçekleştirmesi daha da kolaylaşmıştır. Sinoptikon ile bireyler kendilerinin gözetlenmesini arzulamış ve iktidara kolaylık sağlamıştır. Öyle ki bireyler de gözetlemenin zevki içerisinde kendilerini bulmuşlardır. Foucault'nun deyiimiyle insanların çobanı için gözetim bir köşe taşı olmuştur.

İktidar, bedenler üzerinde yalnızca baskı yapmış olsaydı toplumda çok dayanıksız olurdu. Eğer güçlü bir iktidarsa arzu düzeyinde ve pozitif etkiler ürettiği takdirde varlığını korur. İktidar bilmeyi engellemek bir yana onu üretir. (Foucault, 2015c: 42) Sinoptikon açısından bakıldığında gözetleme arzusu içerisindeki bireyler iktidarın yaratmış olduğu arzulardan bir tanesidir. Azınlığı gözetleyen bireyler, hem gözetlenme hem gözetleme arzusu duymaktadır. Bu arzuyu yaratan da hiç şüphesiz bedenleri ele geçiren ve varlığını güçlü bir şekilde kılan iktidardır.

Birey mevcut kişiliğini gösterirken ne kadar gerçekten olduğu kişilikleri gösterir? “Bugünkü hedef belki de ne olduğumuzu keşfetmek değil, olduğumuz şeyi reddetmektir.”(Foucault, 2014: 68) Sinoptikonda da bireyler gözetlendiklerini bilmekte ve ona göre davranmaktadır. Gözetlendikleri an da var olduklarını düşünen bireyler, gözetlenemediği zaman diğer bir deyişle göz önünde olmadığından birey olduğunu hissedemez hale gelir. Gözetlenme içinde kaldığı durumda birey, kendisini gösterirken belki de kimliğinin dışında davranmaktadır. Çünkü iktidarın istediği doğrultuda davranış sergilemezse toplumdan dışlanabilir. Bu nedenle birey olduğu kişiyi reddederek kendine yeni bir kişilik belirlemekte, iktidarın istediği doğrultuda eylemlerini gerçekleştirmektedir.

Bireyler, sinoptikon ile gözetleme ve gözetlenme halini yaşamasını hem güvenlik gerekçesiyle yaratılan korku kültüründen hem de popüler kültür ile gelen sosyalleşme algısından almaktadır. Korkunun sonucunda aranan güven hissini Niedzwiecki (2010: 26) şöyle dile getirmektedir: “Ünlüler gibi yaşama arzusunu besleyen ise başkalarının gözü üzerimizdeyken daha güven olacağımızı

düşünmemiz.” Göz önünde olmanın güvenlik hissi getirdiği bir evrende, bireyin kendisinin gözetlenmesini istemesi olağan hale gelmektedir.

“Bugünün dünyasında gözetim her yerdedir ve net bir biçimde kanıksanmıştır. ...Diğer taraftan, gözetimin nerede gerçekleştiğini net bir şekilde söylemek oldukça güçtür”(Lyon, 2013: 12-13)Bu nedenle panoptikondan, sinoptikona geçişte mekân anlamında bakıldığında,sınırlı olan gözetim, artık sınırsız bir hal almış, böylece gözetimin nerede, nasıl yapıldığı da müphem olmuştur.

Geleneksel medya ve yeni medya ile gerçekliğe dayalı olmayan kurgusal hazlar yaşayan bireyler, iktidarın denetimi altına kolayca girmektedir. Böylece kitle iletişim araçları günümüzde fantezi dünyasının yaratıcısı halini alır.(Çoban, 2011: 216)

Sinoptikon ile kurgusal haz yaşamakta olan bireyler, sürekli göz önünde olma istenci ile iktidarın kuşatmış olduğu bedenlere bürünmektedir. Özellikle günümüz vahşi kapitalizminde tüketim olgusu artmakta, birey tükettikçe mutlu olmakta, gözetlendikçe ve gözetledikçe haz duymaktadır. Bu da bireyi narsist bir hale getirerek yalnızca kendisini düşünmesine itmektedir.Yalnızca kendini seven, kendini düşünen birey için mahremiyet olgusu da önemini kaybetmiştir. İktidarın istediği gibi bireyin bedeni göz önündedir. Birey giyinmesi gereken kıyafetten, yemesi gereken besine kadar iktidarın buyruğunu dikkate alarak davranmaktadır. Böylece sinoptikon ile birey, kendi gözetimini kendisi sağlayarak iktidarını işini kolaylaştırmakta, ortaya parçalanan bedenler, kaybolan ruhlar çıkmakta ve tüm bunların sonucunda da bireyin bedeni de ruhu da artık iktidarın birer nesnesi olmaktadır.

3. BÖLÜM: BEDEN VE İKTİDAR İLİŞKİSİNİN SİNOPTİKON ÜZERİNDEN İNCELENMESİNE BİR ÖRNEK OLARAK BLACK MIRROR DİZİSİNİN ANALİZİ

3.1 Araştırmanın Amacı, Örneklem Seçimi

‘Beden ve iktidar’ ilişkisi irdelenirken, gözetim unsurları bağdaştırılarak inceleme gerçekleştirilmiş ve gözetim sistemlerinin iç içe yer alması vurgulanmıştır. Gözetimin bireyin direk bedenine nüfuz etmesi, bireyin mahremiyetinin yok olması sonucu iktidarın gücüne güç katması çalışma boyunca gösterilmeye çalışılmıştır. Amaçlı örneklem olarak seçilen “Black Mirror” dizisinde de doğrudan iktidarın, gözetim unsurunu kullanarak bireyin bedenini parçalaması verilmiştir.

Gözetim ve teknolojik gelişmelerle ilgili pek çok kitap yazılmış; dizi ve film yapılmış yapılmaya da devam etmektedir. Günümüzde teknolojik aygıtların gözetim dünyasını doğrudan etkilediğini, mahremiyeti yok ettiğini anlatan en çarpıcı dizi örneklerinden “Black Mirror” dizisi çalışmayla doğrudan ilişki oluşturmaası nedeniyle örneklem olarak seçilmiştir.

Dizinin tüm bölümlerinde ortak tema şöyledir: Teknolojinin insanların yararına olması görüşü eleştirilerek yakın gelecekte teknolojinin, bireylerin yaşamlarını ne derece olumsuz etkileyeceği, distopik bir yol ile izleyicilere aktarılmaktadır. Dizideki distopik öğelerden bazıları günümüzde yaşanmaya başlamıştır. Özellikle iletişim teknolojilerinin bireyin yaşamını her an gözetime tabii tuttuğunu, bireylerin de bu gözetime katılarak karşılıklı bir gözetim ilkesi oluşturduğu görülmektedir.

Dizide, her biri farklı bölümlerden oluşan konuların yanı sıra rol alan oyuncular ve yönetmenler de farklı kişilerden oluşmaktadır. Tüm bölümlerin senaristliğini ise, Charlie Brooker üstlenmiştir. Bölümlerin bir diğer ortak noktası ise; günümüz teknolojilerinin distopik bir anlatım benimsenerek farklı konular içerisinde işlenmesidir. Ortak temanın farklı konularla ilişkilendirerek açıklanması da çalışma açısından bir zenginlik oluşturarak; gözetim sistemlerinin, bireylerin hayatına ne denli etki ettiği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

3.2 Araştırmanın Sınırlılıkları

“Black Mirror” dizisi Netflix ve Chanel 4 kanallarında gösterilmesinin yanı sıra pek çok internet sitesinde de yayınlanmaktadır. Dizi toplamda üç sezon yayınlanmış ve ilk sezonunda üç bölüm, ikinci sezonunda üç bölüm artı bir yılbaşı özel bölüm, üçüncü sezonunda altı bölüm olmak üzere, toplam on üç bölümü izleyicilere sunulmuştur.

Çalışmanın ana konusunu oluşturan gözetim biçimlerinden sinoptik gözetleme, beden ve iktidar ilişkisini, her bölümünde görmek mümkündür. Yalnızca sinoptik gözetleme değil, panoptik ve süperpanoptik gözetim biçimleri de mevcuttur.

Black Mirror dizisinin, ortak temasının devam ettiğini kanıtlayabilmek adına, birinci sezon birinci bölüm, ikinci sezon birinci bölüm ve üçüncü sezon birinci bölüm olmak üzere toplamda üç bölüm, “beden-iktidar ve gözetim” ilişkisine bağlı kalınarak incelenecektir.

3.3 Araştırmanın Yöntemi

Black Mirror adlı dizi çözümlenirken, eleştirel ve yapıbozuşsal bir okuma için en isabetli yöntem olarak seçilen “metaforik ve metonimik” düzeyde, göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılacaktır. Metaforik ve metonimik düzeyde göstergebilimsel yöntem ile çözümleme gerçekleştirmeden önce, dizinin çözümlenmesinin anlaşılabilmesi için yöntemin anlaşılması zaruridir.

Sinemada, “dil” kesif bir unsurdur. “Düşünce, dille bütünleşebildiğinde görev yapabilir. Dil onun yardımcısı değil, vazgeçilemez ortağıdır.” (Asiltürk, 2007: s.y.) Bu denli vazgeçilmez bir unsur olan dil, her türlü düşüncüyü aktarmak için önemli bir araçtır. Sinemada da kurguyu aktarabilmek için dilin önemi yadsınamaz.

Çalışma kapsamında kullanılacak olan semiyolojik yöntem, bir diğer deyişle göstergebilim için pek çok tanım yapılmış, pek çok farklı bakış açısı geliştirilmiştir.

“Göstergebilim şimdiye kadar yalnızca trafik kuralları (ulaşım kodu) gibi inceleme açısından pek fazla ilgi çekmeyen düzgüleri ele almıştır; gerçek bir toplum bilimsel derinliği olan bütünleri geçildiğindeyse, yeniden dille

karşılaşılr. ...nesneler, görüntüler, davranışlar anlam taşıyabilir ve bunu çok sık olarak yaparlar ama hiçbir zaman bağımsız bir biçimde olamaz bu; her gösterge dizgesi dille karışır.(Rıfat, 2016: 312)

Göstergebilim, hem görsel anlamda hem de yazınsal anlamda okumaları gerektirmektedir. Bir nevi içerisinde alt metinleri barındıran nesneler, görüntüler ve davranışlar birer gösterge dizgesi olarak, göstergebilimsel yöntem çözümlemesinin oluşumunda önemlidir.

Göstergebilimsel çözümleme bir okuma edimidir. Yaygın okuma, bir metnin belirgin apaçık yönünü ortaya koyarken, göstergebilimsel okuma daha duyarlı ve yöntemli çaba gerektirir. Bir diğer deyişle göstergebilimsel çözümleme varolduğu kabul edilen yapıyı araştırarak, bozarak,çözerek yeniden kurma, yeniden yapılandırma eylemi içermektedir. Bu anlamdaki bir okumaediminde, her özgün anlamlı dizge göstergebilimci için kuramsal modeli açısındanbilimsel bir buluş kaynağı da olacaktır. (Özel-Dimaçer, 2006: 2)

“Göstergebilimin temel ilgi alanının merkezinde gösterge yer alır. Göstergelerin ve onların çalışma biçimlerinin araştırılmasına göstergebilim adı verilir.” (Fiske, 2003: 62)“A.B.D.’li felsefeci ve mantıkçı Ch. S. Pierce (1839-1914) göstergebilimin kendi kendisine yeten bağımsız bir bilim dalı olmasını sağlamış, değişik dergilerde çıkan ve göstergeleri üçlü bir düzene göre sınıflandıran yazılarıyla, çağdaş göstergebilimin öncülerinden biri olmuştur.” (Rıfat, 2016: 231)

“Göstergebilimin hangi alt evreni olursa olsun, her zaman oluşturulmuş bir metni ya da anlamlı bir yapıyı çözümlendiğini bilmek gerekiyor. Çünkü her durumda göstergebilimsel çözümleme, anlam üreten bir yapıdaki anlamlama ve anlama evrelerini ortaya koymaya çalışır.”(Günay, 2002: 159)

Göstergebilimsel yöntemin her tür göstergesi, içerisinde bir anlam barındırmaktadır. Bu anlam ve anlamlandırma sürecinde yapısökümcü bir yöntem izlenerek alt anlam bulunur. Bazen de göstergeler son derece açıktır ve anlamlandırma süreci de buna bağlı olarak açıklık göstermektedir.

“Göstergebilim iletişimi, iletilerde anlam üretme olarak görür. Anlam, iletide düzgüncepaketlenmiş bir biçimde bulunabilecek mutlak, sabit bir kavram değildir.

Anlamlandırma etkin bir süreçtir. Göstergebilimciler bu sürece göndermede bulunmak için yaratma , üretme ya da müzakereetme gibi fiilleri kullanırlar.” (Fiske, 2003: 69)

Göstergebilimsel yöntemde, bir metin, fotoğraf, film, müzik dümdüz olarak yorumlanmaz. Her birinin en derin anlamlarına bakılmakta, anlamlandırmanın etkin süreci yapıbozuşsal bir okuma üzerinden gerçekleşmektedir.

Göstergebilim’in öncülerinden Saussure, dizimsel ve dizgisel olgunun karşıtlığını benimsemiştir. Jakobson da Saurre’un bu kapsam genişlemesini benimsemiş ve dizge düzlemini metafor ile dizim düzlemini ise, metonimik karşıtlığın dildışı anlatım yöntemlerine uygulamıştır.(Barthes, 1979: 54) Saussure’un dizimsel düzleminde, söylemler ve görüntüler belli bir plana göre dizilmektedir. Dizgisel düzlemde ise, çağrışımlar aracılığı ile dil söylemleri gerçekleştirilmektedir.

“Barthes, gösterilenin bir nesneden çok zihinsel bir tasarıma veya imgeye bağlı olarak ele alınmasını eleştirir. “Göstergeyi kullananın ondan anladığı ‘şey’dir gösterilen. Böylece salt işlevsel bir tanıma ulaşmış oluruz:Gösterilen, gösterenin bağlantısal iki ögesinden biridir. Onu göstereninkarşıtı yapan tek ayırım, gösterenin bir aracı kimliği taşımasıdır” (Bircan, 2013: 23) Bir diğer deyişle, Barthes’a göre, herhangi bir göstergeyi çözümlemek için gösterilen ile bağlantısal ögesi bulunmak zorundadır.

“Jakobson’un, eğretileninin (metaforun) ağır bastığı söylemlerle düzdeğişmecenin (metoniminin) egemen olduğu söylemlereyönelmesi dilbilimden göstergebilime geçişin ilkadımıdır.” (Barthes, 1979: 55)

Göstergebilimi çözümlemelerinden metaforik ve metonimik çözümlemelerde, kelimelerin anlamı dahi yöntem konusunda ipucu vermektedir. Metonimi kelime anlamı itibariyle tümevarım yöntemine benzemektedir. Bütünü anlatmak için parça kullanılır. Bu bazen mecazi yolla yapılır bazen de kelimenin kullanıldığı ülkede bir anlam ifade etmesiyle kullanılabilir. Metafor ise, Türkçe’deki söz sanatlarından eğretilmeye benzemektedir. Bir konu hakkında ne kadar metafor kullanılırsa bireyin aklında kalması o denli kuvvetli olmaktadır.

Metaforda, iki şey arasındaki ilişki benzerlik ilişkisinin kurulmasıyla yapılmaktadır. Bilinmeyenlerin anlamları, bilinen araçlar ile aktarılmaktadır. (Özgür, t.y.: 29) Bir diğer deyişle, metaforik anlatım aktarılırken, benzetme ilişkisi ile anlatım gerçekleşmekte; ancak benzetme anlatılmak istenenden uzak bir anlam içermemektedir.

Metoniminin temel tanımı ise, bir parçanın bütünü temsil etmesidir. Gerçekliği anlatmak için bütünden bir parça seçilir. Bu nedenle de gerçeğin temsil edilmesi için metonimik anlatım şarttır. Jakobson'a göre metonimik anlatımlar romanlarda kesif unsurdur. (Fiske, 2003: 127)

Metonimik anlatım, gerçekliğin en etkili aktarıcıları olarak görülmektedir. Çünkü, metonimide işleyiş belirtiseldir. Anlatılan öğeden seçilen herhangi bir parça oldukça keyfidir. (Özgür, t.y.: 32) Bu nedenle metonimik öğelerin bireyden bireye farklı yorumlanması olağandır.

Metonimi bir kavramın ilgili veya bağlantılı olduğu başka bir kavramla anlatılması şeklinde tanımlanabilir. ...Kavramın zihni benzetme yoluyla, başka bir kavram üzerine şemalaştırılması veya adeta haritasının çıkarılması durumu olan metafor ve metonimi açısından pragmatik gerçekten önem kazanmakta ve gerçek dünya şartlarına uygunluk oranı metafor ve metoniminin ayrılmasında önemlidir. Metonimi söz varlığını geliştiren, genişleten bir etken olarak karşımıza çıkar. ... Parça tersine bütünün anılması formülü ile özetlenen parça bütün ilişkisidir. (Erdem, 2004: 56)

Göstergebilimsel çözümlemede, metaforik ve metonimik anlamda, görüntüsel ve söylemsel okumalar gerçekleştirilirken, gerçekler saklanmaktadır. Bu nedenle metaforik ve metonimik anlatımlar derinlemesine düşünmeyi, açığa çıkarmayı gerektirir.

Metaforik ve metonimik anlatımda, metinler okunurken yapı sökücü bir yol izlenir. "...savruk dil kullanımına elverişli diller metonimik olarak tanımlanmaktadır." (Kurtuluş, 2012: 62) Metonimi de bilhassa kitle bildirimiyle ilgili göstergebilimsel araştırmalarda önemli bir yer tutmaktadır. Mesela bir gazetede "içkili araç kullanma" problemini temsilen, trafik kazası fotoğrafı kullanılabilir. Böylece tek bir parçadan bütünlük elde edilmiş olur. (Dervişcemaloğlu, t.y.: 45)

Trafik kazasını anlatan resim örneği üzerinden düşünülürse, doğrudan “içkili araç kullanmayın” yazısı yerine, daha etkili bir yöntem olan trafik kazası fotoğrafı ile bireyin empati duygusu geliştirmesi sağlanmaktadır. Metonimik anlatıma sahip fotoğraftaki alt anlamı düşünen birey, “içkili araç kullanırsam ben de bu kazayı yaşayabilirim” duygusunu yaşamaktadır.

Görüntü ve söylemlere dayalı, film, dizi, reklam vb. bilgi ve anlatımdan çok daha kapsamlıdır. Görüntülerin ve söylemlerin, sahip olduğu savruk dil, göstergebilimciyi metonimik okumaya itmektedir. Metonimik sahnelerde, görüntü ve söylemlerin bazı yüzeyleri gösterilmekte, bazı yüzeyleri gizil bırakılmaktadır.

Dizi çözümlenirken, metaforik ve metonimik yöntemin kullanılmasıyla dizide yer alan görüntü ve ifadeler açıklanmaya çalışılacak ardından da kullanılan anlatımlar amaçlı örneklem seçimine uygun olarak “beden-iktidar ve gözetim” ilişkisi irdelenecektir.

3.4 Black Mirror Dizisi “The National Anthem Adlı” Bölümün İncelenmesi

3.4.1 Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün Künyesi

2011’de yayınlanmaya başlayan Black Mirror dizisinin ilk bölümü, “The National Anthem” adını taşımaktadır. Charlie Brooker tarafından yazılan dizinin yönetmenleri, oyuncular ve konuları her bölümde farklıdır. Dizinin genelinde ise ortak tema hâkimdir. Ortak tema ile izleyicilere teknolojinin distopik anlatımı gösterilmekte, teknolojinin bireylerin hayatını özellikle gözetim yoluyla mahvederek bedenlere olan iktidar müdahalesinin artması, her bölümde gösterilmektedir.

The National Anthem adlı bölümün yönetmenliğini, Otto Barthust üstlenmiştir. Bu bölümün süresi 43 dakika 56 saniyedir.

Dizinin oyuncular ve canlandırdıkları başat karakterler şöyle sıralanabilir: Başbakan Michael Callow: Ronny Kinnear; Prenses Sussannah: Lydia Wilson;

Başbakan'ın eşi Jane: Anna Wilson- Jones; Başbakan'ın danışmanı Alex: Lindsay Duncan, Başbakanın basın danışmanı Tom: Tom Goodman- Hill.

3.4.2 Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün Öyküsü

Black Mirror adlı dizinin birinci sezonunun, ilk bölümü olan “The National Anthem” adlı bölümü metaforik ve metonomik yöntemle incelemeden önce dizi çözümlenmesinin anlaşılması için, dizinin öyküsel anlatımı zaruridir.

Dizinin “The National Anthem” adlı bölümünün öyküsel ağı şöyle kurulur: İngiltere Başbakan'ı bir gün yatağından bir telefonla uyanır ve prensesin kaçırıldığı haberini alır. İzleyen sahnelerde, Başbakan'ın danışmanları evine gelir ve prensesi kaçıranların çektiği videoyu Başbakan'a izletir. Videoda prensesin kurtarılması için tek şart, İngiltere Başbakanının canlı yayında bir domuzla cinsel ilişkiye girmesi olarak salık verilmektedir.

Başbakan videoyu duyduğunda önce şaka olduğunu düşünse de ilerleyen sahnelerde bunu yapmayı reddetmekte ve prensesin kurtarılması için farklı çözüm yolları aramaktadır. Bu çözüm yollarının aranması sırasında ise, görüntü internetten yayıldığı için, İngiltere halkı tarafından video çok önceden izlenmekte ve buna koşut olarak da konuyla alakalı, “insanlar ona deli gözüyle bakacaktır”, “makamından olabilir”, “bunu televizyondan görmek komik olacaktır”, “hiçbir şey başbakanlar için anormal değildir”, “başbakanların hepsi sapıktır” gibi söylemler yazılarak sosyal medya paylaşımları büyük bir hızla artmaktadır.

Teknolojiyle dolayımlanan bir zaman-mekân düzleminde, kaçınılmaz olarak, İngiltere basınına yönelik, görüntülerin verilmemesi için iktidar tarafından yapılan baskıya rağmen; dünya basınında olayın duyulmasının ardından İngiltere basını daprensesein kaçırılma videosunu yayınlar. Özetle, tüm çabalara rağmen, prensesin, Başbakan domuzla cinsel ilişkiye girmeden kurtarılamayacağı algısı hızla yayılır ve pekişir. Nihayetinde, prensesin kurtarılması için kaçıranların istediği gibi Başbakan İngiltere televizyonu olan UKN'in canlı yayınında bir domuzla ilişkiye girer ve

prenseler kurtulur. Halk tüm bu görüntüleri canlı olarak izlemektedir. Olayın ardından bir yıl geçtiği bilgisinin verildiği görüntü ile ilgili bölüm sonlanmaktadır.

Dizinin öykülemesi oldukça çarpıcıdır. Çalışmanın izleyen kısmında da, sözkonusu çarpıcılık sıfatını bedene bürümek ve deşifre etmek üzere, analiz edilecektir.

3.4.3 Black Mirror Dizisi “The National Anthem” Adlı Bölümün Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror, dizisinin ilk bölümü incelenirken, dizide yer alan görüntüler ve söylemler, göstergebilimsel analiz yönteminin metaforik ve metonimik anlatım düzeyleri ışığında analiz edilip “beden iktidar ve gözetim ilişkisi” içerisinde değerlendirme gerçekleştirilecektir. Dizi analiz edilirken özellikle, amaçlı örneklem seçimine uygun olarak, “beden-iktidar ve gözetim” yönelik sahneler seçilecektir. Ele alınan bölüm sinoptikon bağlamında azınlıktaki bireyler Başbakan ve ailesi, çoğunluktaki bireyler ise İngiltere halkını oluşturduğu düşünülerek çözümleme gerçekleştirilecektir.

Resim 2: Başlangıç sahnesi

Her dizi, her film bir jenerik görüntüsü ya da sesiyle başlamaktadır. Black Mirror adlı dizinin her bölümü “Resim 2”deki gibi, kırılmış bir cam izlenimi veren siyah zemin üzerine beyaz puntolarla yazan “Black Mirror” yazı görüntüsü ile başlamakta ve ses olarak kırılan cam sesi kullanılmaktadır. Bu başlangıçta metonimik bir anlatım söz konusudur. Şöyle ki, teknolojiyle kuşatılmış yaşam koşullarında, öykülemeye konu olan birey ekranlarla kuşatılmış ve bu ekranlar

vasıtasıyla gözetleme ve gözetlenme arzusunun nesnesi haline gelmiştir. Bu görüntüdeki metonimik anlatım Baudrillard'ın hipergerçeklik kavramı ile son derece ilişkilidir. Bireyin bedeninin parçalanması metaforik olarak verilmemiş, bu parçalanma beden yerine, bir kara aynanın parçalanması verilerek metonimik anlatım gerçekleştirilmiştir. Teknolojiyle kuşatılan dünyada, bireylerin, bedenlerinin parçalanması iktidarın kullanmış olduğu yöntemlerden gözetim ve denetimle gerçekleşmekte, bedeni parçalanan birey iktidarın istediği gibi davranmaktadır. İktidarların, bedenleri parçalayarak bireyin şeyleşmesinde payının son derece büyük olması parçalanan ayna görüntüsüyle verilmekte böylece metonimik bir anlatım gerçekleştirilmektedir. Bireylerin, bedenlerinin parçalanması gerçek anlamda gösterilemeyeceğinden, bir benzetme ışığında görüntü verilmesi sinema dilinin alt anlamı üzerinden aktarılmaktadır.

Dizinin adının “Black Mirror”, Türkçe anlamı ile “Kara Ayna” olmasının teknoloji dünyası ile ilişkilendirmek mümkündür. Şöyle ki telefonlar, bilgisayarlar, laptoplar, tabletler, televizyonlar vs. cihazların hepsi kapalıyken kara bir aynayı andırmakta bu da bireylerin hayatlarını kararttığı anlamını içermektedir. Böylece dizinin adında dahi alt anlam olduğu görülmektedir.

Teknoloji dünyasının içerisinde yer alan bireyler zamanını kara aynalara bakarak geçirmektedir. Bireyler teknolojik aygıtları kullanarak her türlü gözetime razı olmakta ve kendi bedenini iktidarın ellerine teslim etmektedir. Bu görüntü konu bağlamında bireyin mahremiyetinin parçalanması olarak da düşünülebilir.

National Anthem adlı bölümün ilk sekansı İngiltere Başbakan'ın, İngiltere prensesinin kaçırılma haberini alıp uyanması ile başlamaktadır. Dizinin giriş sekansındaki ilk ses telefonun titreşim sesidir. Bu noktada metaforik bir anlam vardır. Teknoloji dünyasının varlığını aktarabilmek için gerektirdiği gibi bir başlangıç yapılmakta, teknolojik aygıtlardan cep telefonu sesi ile dizi başlamaktadır. Teknolojik aletlerin her an her yerde olduğu görüntüsü ve sesi doğrudan verildiğinden metaforik bir anlatım söz konusudur. Metafor olarak cep telefonunun seçilmesi teknolojik yaşamın anlatılması konusunda son derece düz bir anlatımdır. Bireyin hayatında her an telefon gibi teknolojik aygıtların olması ve bu teknolojik

aletlerin bireyin hayatını yok etmesi mesajı daha ilk sekansta izleyiciye salık verilmektedir.

Başbakan Cawlow, prensesin kaçırılma videosunu izlemesinin ve prensesin kurtarılması için canlı yayında domuzla cinsel ilişkiye girme şartını öğrenmesinin ardından ekibiyle planlar yapmaya başlar. Teröristlerin yayınladığı bu videonun yayılmaması gerektiğini söylemektedir. Başkan'ın adamları ise videonun Youtube'dan geldiğini, video yayınlandıktan dokuz dakika sonra kaldırılmasına rağmen, hızlıca yayıldığını, Twitter'da en çok konuşulan konu olduğunu bildirmektedir. İzleyiciye daha sonra da Cawlow'un internete küfür etmesi verilmektedir.

Gözetim artık öyle boyutlara girmiştir ki ülkenin Başbakan'ı dahi, gözetlenerek mahremiyeti yok edilmekte, itibarı zedelenmektedir. Bauman ve Lyon (2013: 126) 'Akışkan Gözetim' kitabında, eskiden gücün devlet politikasıyla yakın ilişki içerisinde olduğunu, şimdi ise bu durumun buharlaşarak küresel ve uluslar ötesi bir hal aldığını söylemektedir. Bu akışkanlık hali de devlet politikalarının düzenlenmesinde rol oynamış ve herkesi doğrudan etkilemiştir. Dizide de gözetimin bu akışkan hali görülmektedir.

Teknoloji dünyasının küresel çapta oluşturduğu internet ağı ile Twitter, Facebook, Instagram, Youtube gibi sosyal medya siteleri doğmuştur. İnternetin anlık olmasına istinaden, oluşturduğu sosyal ağlar da anlık ve hızlıdır. Dizide videonun internet ağlarından Youtube'dan geldiğini ve bireylerin videoyu bütün sosyal ağlardan paylaştığı görüntü ve söylemlerin hepsi metaforik anlatıma tekabül etmektedir. Sosyal ağların seçildiği metaforlar, ülkenin Başbakanının dahi gözetlenebileceği, kolayca itibarının zedelenebileceğini göstermektedir. Bu duruma bağlı olarak da göz önünde olup ünlü olmaya çalışan bireyler bu amaç doğrultusunda "ilerlemekten vazgeçsin" imajı verilmektedir. Videonun bu denli hızlı yayılma metaforu ile bireylerin de gözetim dünyasına dâhil olarak sinoptik ve süperpanoptik gözetim biçimine katılmaları gösterilmektedir.

Başbakan'ın internete doğrudan küfür etmesi de yine söylemsel anlamda metaforik bir anlatımdır. Bu metaforik anlatımda Başbakan meselenin bu denli hızlı

yayılmasına ve gözetimin artık herkes tarafından yapılmasına küfür ederek tepki göstermektedir. Başbakan'ın internete küfür etmesi yapıbozuşsal olarak bakıldığında, gelişen teknoloji ağlarıyla artık herkesin birer gözetimci olarak rol alması ve bu durumu kaldıramayan iktidar görüntüsü olarak da okunabilir.

Resim 3: Prenses Sussannah'ın Kaçırılmasını Duyan Sıradan Bireyler

Dizide, mekân olarak Başbakan'ın evinden sonra diğer sekansta boş İngiltere sokaklarının gösterilmesiyle izleyiciye “farklı bir mekâna geçildi” mesajı bilişsel anlamda salık verilmektedir.

Resim 3'te sıradan bireylerin, Prensesin kaçırılma haberine verdiği reaksiyonlar görülmektedir. Bu görüntü ile bireyin teknolojik aygıtlarla gözetim gerçekleştirmesinin açık bir şekilde gösterilmesi metaforik bir görüntüdür. Gözetim, “asıl devinimini telekomünikasyon/bilgisayar ve uydu teknolojilerine borçludur.” (Dolgun, 2015: 135) Teknoloji, haber alma ve bireyin azınlıktaki bireyleri gözetleme imkânı bulduğu birer mecra olarak görülmekte ve televizyonun kullanılması açık bir görüntü olarak dizinin bu sahnesinde izleyiciye sunulmaktadır. Görüntüdeki erkek karakterin yatağında laptopunu alıp prensesin kaçırılma videosunu izlemesi, kadın karakterin de televizyondan konu ile ilgili haber araması mevcuttur. Buradaki en önemli metaforik anlatım, her bireyin artık birer gözetimci olması ve sinoptik gözetim olan karşılıklı gözetim ilişkisinin gerçekleşmesidir. Bireyler gözetimlerini gerçekleştirirken, dizinin bu sekansında izleyiciye verilen, laptop ve televizyon metaforu gerçek dünyayı yansıtmaktadır. Gözetim yapmak isteyen bireyler bu

aygıtlar üzerinden gözetimlerini gerçekleştirmekte ve içerisinde barındırdığı gözetleme dürtüsüne karşı koyamamaktadır.

Sinoptikon ile küresel kitle her gösteriyi izleyebildiği için, yönetenlerin sürekli görünür kıldığı, yönetilenlerin ise görünmez kıldığı bir ortam oluşmakta ve yöneten- yönetilen ilişkisi tersine dönmektedir.(Çakır, 2015: 342-343) Bu durum elbette küresel kitlenin gözetlenmediğini göstermemektedir. Küresel kitle yönetenleri ya da ünlü bireyleri izleyerek onlar gibi davranmakta iktidarın istediği bireyler haline gelmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde dizide prenses ve başbakanın küresel kitle tarafından gözetlenmesi sinoptik gözetimin en kesif örneğidir.

İngiltere Parlamentosu her ne kadar bülten çıkarıp televizyonlarda haberin verilmesini engellemeye çalışsa da iletişimin küresel hale gelmesiyle, haber dünya basının da çoktan konuşulmaya başlamıştır. İngiltere kanallarından UKN’de küresel ağ ve teknolojiye yenik düşerek haberi kanalda verir. İzleyiciye yine mekân değişiklikleri gösterilmektedir. Öncelikle UKN kanalının binası ve bir geçiş amacıyla haberi iş yerlerinden, evlerinden izleyen bireylerin bulunduğu mekânlarla bilişsel bir zemin hazırlanır.

Resim 4: Televizyon İzleyen Bireylerin Görüntüsü

Dizinin “Resim 4” teki görüntüsünde, bireylerin olayları UKN kanalından izleme anı verilmektedir. Bireylerin televizyon izlerken pasif bir konumda yer almaları metaforik bir görüntü üzerinden verilmiştir. Görüntüdeki gibi bireylerin hareketsizce ve hiçbir şey düşünmeden ekrana kilitlenmesi açık birer öge olarak izleyiciye aktarılmaktadır. Bireyler bu noktada şeyleşmekte, gelen her enformasyonu

olarak hipergerçekliğe geçmektedir. Birey için artık aldığı her enformasyon gerçektir, televizyon ne derse ona inanır. “...simülasyonun en belirgin özelliği, en önemsiz olguları bile kapsayan gerçeğin yerini almış modellerden oluşmasıdır.” (Baudrillard, 2014: 33) Bireyin de televizyondan aldığı bu en önemsiz simülasyon dahi gerçeğin yerini almakta, bireyler de hipergerçekliğe geçmektedir.

Bir diğer nokta ise sinoptikonda bireylerin pasif bir şekilde televizyonu izleyen, çoğunluğun azınlığı izlediği görüntü olarak da yorumlanabilir. Sinoptikon ile bireyler azınlıktaki kişileri izler ama izlemeyi gerçekleştirdiği için bu durum bireyleri iktidar yapmaz. Çünkü gözetimi yapan izler kitle azınlıktaki kişi gibi olmak istemektedir, yani azınlığı gözetleyen çoğunluk, pasif bir konumdadır. İktidarlara aktif bir şekilde gözetleyip denetlemek gibi bir amaç, söz konusu olamaz. “Sinoptikon baskıya ihtiyaç duymaz. İnsanları seyretmeye davet eder. Ve seyredilenler sıkı bir elemenden geçmişlerdir.”(Çakır, 2015: 343) Dizide de sıkı bir elemenden geçen Başbakan ve İngiltere Prensesidir. Resim 4 ve 5’te de görülen bireyler baskıya ihtiyaç duymaksızın seçilmiş bireyleri seyretmektedir.

Resim 5: Haberleri Olağan Karşılayan Birey

Haberleri izleyen bireylerin görüntüsü izleyiciye verilmeye devam etmekte ve “Resim 5” teki görüntü ile yine metaforik bir anlatım gerçekleştirilmektedir. İngiltere Prensesinin kaçırılması olağan dışı bir haber olmasının yanı sıra İngiltere Başbakanının domuzla ilişkiye girmesi şartıyla prensesin bırakılacağı haberi, habere daha da olağanüstü bir hâl kazandırmıştır. Görüntüdeki birey ise buna koşturarak, pragmatist bir tavır takınmakta, sadece televizyondan aldığı enformasyonla

eğlenmeye çalışmaktadır. Bireylere yüklenen enformasyon fazla olduğundan bütün haberlerin ilk anda ki şaşkınlığın ardından, her haber bireye olağan gelmektedir. Televizyonun yarattığı dünya, eğlence yüklü bir dünyadır ve birey de bu eğlence yüklü dünyanın içerisinde kendini kaybederek şeyleşmekte, özne olma durumunu yitirmektedir. Resim 5’te verilen bu görüntüde de metafor olarak bireyin televizyona kitlenmesiyle aslında, bireyin beyninin kitlenip algılarının kapanması lanse edilmektedir.

Bireylerin görüntüsünün verilmesinin akabinde başbakanlığın telaşlı görüntüleri verilmektedir. İngiltere medyasında çalışan bir kadının, başbakanlığın içerisinde çalışan bir adamdan gizli bilgi almak için bedenini kullanması görülmektedir. Bu noktada metafor kadın bedeni olmakla birlikte, kadının kendi mahremiyetini yok etmesi, erkeğin iktidarlığını pekiştirmesinin bir alt göstergesi niteliğindedir.

Resim 6: Kadının Çıplak Olarak Kendi Fotoğrafını Çekmesi

“Resim 6” da kadının tuvalette soyunarak telefonunun kamerasıyla kendisini çektiği görüntüde metafor olarak cep telefonu görülebilir. Artan teknoloji ile kameralar artık hayatın her anında, her yerde yer almakta ve birey kendi kendisinin mahremiyetini yok etmektedir. Buradaki metaforik görüntü, sinoptik ve süperpanoptik gözetimin en önemli resmi olarak görülebilir. Çünkü kadının kendi arzusuyla mahremiyetini yok etmesi ve iktidar konumundaki erkeğin tahakkümüne kendi kendisini sokarak kadın bedeninin parçalanması, sinoptik ve süperpanoptik anlamda en kesif unsurdur.

Bauman’a göre görünürlük bireyin farkında olduğu bir durumdur. Bireyler, iktidarın kısıtlayıcılıklarını üzerine alarak kendi gözetimini üstlenir. Birey hem gözetleme hem de gözetlenme ile her iki role de bürünerek iktidar ilişkisini kendine atfetmektedir. (Lyon-Bauman, 2016: 67) Dizide de kadın karakterin, kendi bedenini ifşa etmesi ve iktidar konumundaki erkeğe kendini teslim etmesi Bauman’ın verdiği bu ikiliğin bir örneğini teşkil etmektedir.

Resim 7: Kaçırılma Videosu İzlenme Oranı

UKN haberi izleyicilere vermesinin ardından, bireyleri enformasyon bombardımanına tutarak olayla ilgili haberler ve istatistikler paylaşmakta olayın tazeliğini yitirmemesi için çabalamaktadır. Kaçırılma videosunun rakamlarını paylaşan UKN kanalı “Resim 7” deki görüntüde olduğu gibi sosyal paylaşım sitelerini ön plana çıkarmakta, bu öne çıkarılan sosyal medya araçları birer metaforik anlatımı ifade etmektedir. Resimde verilen bu sayısal veriler bireylerin yapmış oldukları gözetim faaliyetinin birer göstergesi olarak düşünülebilir. Bireyler videoyu her paylaştığında, konuyla ilgili her tweet attığında bu rakamlar yükselmekte, bireylerin sinoptik ve süperpanoptik gözetime ne kadar katıldığı anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Başbakanın adamları prensesin bulunamaması halinde montaj yaparak Başbakanın yerine bir oyuncu konulmasını planlar.

Resim 8: Oyuncunun Fotoğrafının Çekilmesi

Planlandığı gibi Başbakan yerine domuzla cinsel ilişkiye girmesi için getirilen Flynn adlı oyuncu, halk arasında “Duygusuz Rod” olarak bilinmektedir. Rod’un kanala gelirken bir hayranı tarafından fotoğrafının çekilmesi “Resim 8” de görülmektedir. Dizide halktan birinin hayranı olduğu birini gözetlemek için cep telefonu kullanması yine metaforik bir anlatımdır. Her birey, her yerde, her an birer gözetimci olmuş, bireyin gözetimci olduğunun metaforik anlatımı cep telefonu üzerinden aktarılmıştır. Günümüzde de bakıldığında bireyler en son çıkan telefonlarının kameraları ile her yerde gözetim dünyasına katılmakta, azınlıktaki bireylerin mahremiyetini zedelemeye çalışmaktadır. Dizinin sekansından alınan Resim 8’de de izleyiciye aktarılan, azınlıktaki birey olan oyuncu Rod, bir hayranı tarafından fotoğrafı çekilmekte ve mahremiyeti zedelenmektedir. Rod’un halinden memnun olması ise sinoptikonun bireylerin gözetlenmesinden duyduğu hazzın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Hayranı tarafından fotoğrafı çekilen ünlü oyuncunun akabinde gözetim dünyasının bir gereği olarak sosyal medya paylaşımı ve bilginin yayılması sağlanır. Sosyal paylaşım sitesi Twitter üzerinden görüntülerin paylaşılmasını, prensesi kaçırınlar da görmekte, bu oyuncunun Başbakan’ın yerine geçeceği anlaşılmaktadır. Bu noktada da metaforik bir belirti söz konusudur. Teknolojik dünyanın birer distopyası olarak görülen, mahremiyetin zedelenmesi sosyal paylaşım siteleri üzerinden kolayca gerçekleştirilmekte ve gözetim ile sağlanan bilgi tüm dünyaya hızlıca yayılmaktadır. Metafor olarak seçilen sosyal medya ve teknolojik aygıtlar, gözetim ile mahremiyetin parçalanmasının birer göstergesi niteliğindedir.

İzleyiciye prensesin tüm çabalara rağmen bulunamaması verilmekte, ardından mekân olarak yine İngiltere sokakları gösterilmektedir. Başbakan, prensesin kurtarılması için başka çaresi olmadığını anlayarak kanala gider. Başbakan'ın aracının UKN'e gelişi canlı yayında verilir. Televizyon ve bilgisayar dünyası öylesine gelişmiştir ki her an halka görüntüler canlı aktarılmakta, bireylerin gözetim dünyasına yakınlaşması sağlanmaktadır.

Canlı yayının yaklaşmasına koşut olarak eğlence mekânlarının doldurulmasıyla, izleyiciye “haber ne olursa olsun bireyler eğlence dünyasına kendisini kaptırmaktadır” imajı salık verilmektedir. İngiltere Başbakanın, prensesi kurtarmak için canlı yayında domuzla cinsel ilişkiye girmesini, halk adeta heyecanlı bir maç beklermişçesine izlemekte gösteri dünyasının birer parçası haline gelmektedir. Buradametaforikolan görüntüdür. Metafor olarak eğlenen bireyler yapısöküm yöntemi ile değerlendirildiğinde, halk her şeyden, her izlediğinden haz duymakta, prensesin kaçırılması ya da Başbakanın aşağılanmamasının halk tarafından hiçbir öneminin olmadığı vurgulanmaktadır. Sürekli gözetleme gerçekleştiren bireyler için artık mahremiyet yoktur, her şey meşrudur.

Resim 9: Halkın canlı yayını izlemesi

Resim 9'da metonimik bir görüntü söz konusudur. Metonimik görüntü şöyle açıklanırsa, ülkenin Başbakanın canlı yayında cinsel ilişkiye girmesini çılgık çılgığa karşılayan bireylerin sevinmesinin altında cinsellik ve gözetim dürtüsü mevcuttur. Cinsel bir içerik görmek ve ülkenin Başbakanın mahremiyetinin zedelenmesi bireylerin gerçekleştirdiği sinoptik gözetimin bir zirve noktasıdır. Metonimik olma nedeni “televizyon yalnızca bir eğlence aracıdır” mesajı doğrudan verilmemekte, ülkenin Başbakanın domuzla cinsel ilişkiye girme görüntüsünü görmek için

heyecanla bekleyen bireylerin görüntüsü üzerinden bu alt anlam verilmektedir. Teknoloji dünyasından televizyon, bireyler için içerisinde eğlence bulunan bir kutu halini almıştır. Azınlıktaki bireyler, çoğunluktaki bireyler tarafından sürekli gözetlenmekte ve çoğunluktaki bireyler görüntüde ne olursa olsun gözetimi gerçekleştiriyor olmasının coşkusunu yaşamaktadır.

Resim 10:Boş Yol Görüntüsü

Resim 11: Boş Sokak Görüntüsü 1

Resim 12: Boş Sokak Görüntüsü 2

Resim 13: Boş Sokak Görüntüsü 3

Resim 14: Boş Sokak Görüntüsü 4

Resim 10'dan, 14'e olan görsellerde mekân üzerinden metonimik anlatım gerçekleştirilmektedir. İngiltere'nin boş sokakları gösterilerek, herkesin eğlence kutularının başında olduğu buna istinaden bireylerin gözetim gerçekleştirme fırsatı bulduğu için haz duyması alt anlam oluşturmaktadır. Şehir adeta ölü bir şehre dönüşmüş, bireyler, azınlıktaki bireyleri gözetleyebilmek için pasifize olmuş bir şekilde televizyonlarının karşısına geçmiştir.

Resim 15: Prensesin Sokak Ortasındaki Baygın Görüntüsü

İngiltere halkı televizyon ekranlarına kilitlendiğinden, prenses İngiltere sokaklarında Başbakan canlı yayına çıkmadan otuz dakika önce serbest bırakılmıştır. Prenselerin bu görüntüsü metonimik bir görüntüdür. Bireylerin aslında önemseydiği şeyin prenselerin hayatı olmadığı, ülkenin Başbakanın canlı yayında domuzla cinsel ilişkiye girmesinin bireylerin dikkatini daha çok çekiyor olması verilmiştir. Buradaki metonimik anlatımda bireyin mahremiyeti üzerinde tahakküm kurulmuştur. Başbakanın bedeni parçalanmış mahremiyeti yok olmuştur. Ayrıca bu sahne ile bireylerin id'lerinde bulunan, bastırmış oldukları cinsellik ögesi açığa çıkmıştır. Bireyler televizyonları izlerken bir diğer deyişle gözetim gerçekleştirirken, gerçek dünyadan kopmakta bu duruma koşut olarak da dış dünyadan kopuk yaşayan birey, aldığı her enformasyonun eğlence yüküyle ilgilenmektedir.

Bölüm prenselerin kurtulması ve olaylardan sonra geçen 1 yılın haberlerinin verilmesinin ardından sonlanmaktadır. İncelenen bu bölümde metaforik anlatımlar yoğun olarak görülse de metonimik anlatımlara da sıkça yer verilmiştir. Metaforik anlatımla verilen yerlerde, dizinin senaristinin izleyiciye aktarmak istediği yerler ses görüntü metaforları kullanılarak verilmiştir. Metonimik anlatımda ise hem görüntülere hem de seslere yapı söküm olarak bakılması gerekmektedir. Metonimik ve metaforik görüntülerin, seslerin okunmasıyla teknolojik aygıtların bireyler için bir gözetleme ve gözetlenme aracı olduğu, bu araçlar ile gözetlenme ve gözetleme arzusunun karşılanması gösterilmeye çalışılmıştır. Azınlığın, çoğunluk tarafından gözetlenmesi dizide şöyle verilmektedir: Azınlık birey olarak dizide Başbakan düşünülebilir, çoğunluk ise, halktır. Başbakan'ın mahremiyetin canlı yayında zedelenmesi, çoğunluğun olanları anbean izlemesi aslında dijital gözetimin toplu gözetim yaptığını "Başbakan'da olsanız gözetim dünyası mahremiyetinizi zedeleyebilir" imajını kanıtlar niteliktedir. Dijital gözetim küresel dünya içerisinde yer alan her bireyi ayırt etmeksizin gözetlemektedir. Azınlıktaki bireyler, çoğunluktaki bireyler tarafından gözetlenmekte; çoğunluktaki bireyler, azınlıktaki bireylerin hayatını yaşamak istemektedir. Bireylerin hem gözetlenip hem de gözetleme gerçekleştirmesiyle mahremiyet olgusu önemini yitirmekte, bedenler parçalanarak düşünemez, şeyleşen özne haline gelmektedir.

3.5 Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün İncelenmesi

3.5.1 Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün Künyesi

Black Mirror adlı dizinin bu bölümünde diğer bölümlerde olduğu gibi teknolojik dünyanın bireylerin hayatına ne denli müdahale ettiği, mahremiyeti yok ettiği distopik bir anlatımla izleyiciye sunulmaktadır. Dizi 2011’de yayın hayatına başlamış, iki yıl ara verdikten sonra 2. sezon 1. bölümü 2013 Şubat ayında yayınlanmıştır. Bölüm süresi ise, 48 dakikadır.

“Be Right Back” adlı bölümün senaristi diğer bölümlerde olduğu gibi Charlie Brooker, bölümün yapımcısı Barney Reisz, bölümün yönetmeni ise Owen Harris’tir.

Dizinin oyuncularını ve canlandırdıkları başat karakterler ise, şöyle sıralanabilir: Martha’yı: Hayley Atwell; Ash’i: Domhnall Gleeson; Sarah’ı: Sinead Matthews’dır.

3.5.2 Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün Öyküsü

Dizinin her bölümü ortak temayı sürdürdüğü gibi dizinin “Be Right Back” adlı bölümü de son derece distopik bir anlatım ile simülasyonu, hipergerçekliği ve yine gözetim dünyasının gittikçe büyüdüğünü anlatmaktadır.

Bölümün çözümlenmesinden önce öyküsel ağın kurulmasına bakılırsa, Martha ve Ash evli birbirine aşık bir çifttir, Ash ölür ve Martha bu acıya dayanamaz. Eşinin acısına dayanamayan Martha üzerinden izleyiciye, teknolojik olarak acıya son verilmesi salık verilmektedir.

Martha acısıyla başa çıkabilsin diye, arkadaşı bir uygulamadan bahseder. Bu uygulama eşinin yokluğunu ona aratmayacaktır. Bu noktada teknolojik dünyanın sonucu olan gösteri dünyası ile sanal dünya içerisindeki bireyin, distopik bir hali olarak düşünülmesi mümkündür.

Uygulamanın bilgisel ağı şöyledir: Bireyin sosyal medya üzerinden yapmış olduğu her paylaşımından, birey gibi konuşan davranan bir karakter yaratılmaktadır. Martha da uygulamayı kullanır ve yaratılan simülasyonla internet üzerinden konuşur.

Günümüzde de bireyler tıpkı Martha gibi internet üzerinden kafasında yarattığı bireylerle konuşmakta ve kendini internetin büyülü dünyasına kaptırmaktadır. Bireyler simülatif dünya içerisine girdiğinde, hep daha fazla sanallık ister. Dizideki bir diğer distopik öge de bu noktada ortaya çıkmaktadır.

Martha'ya da bu simülatif dünya yetmez sanal gerçekliğin daha da artmasını ister ve teknolojik dünya öylesine büyümüştür ki Martha'nın eşi Ash'in fiziksel görünümüne sahip sanal insan yaratılır. Bu sanal insan, günümüz robotlarının bir üst versiyonu gibi işlemektedir. Kişinin konuşmaları ise, tamamen bireyin sosyal medya paylaşımları ile elde edilerek yapılmakta, bu da sosyal medya ile her paylaşımın kaydedildiği ve depolandığını göstermektedir. Bir diğer deyişle sosyal medyanın bireyin tüm hayatının kaydedildiği, mahremiyetinin zedelendiği bir mecra olduğunun distopik anlatımıdır.

Bölümün sonunda ise, Martha'nın sanal insan olarak yaratılan Ash'in sanal olduğu bilincine vardığı an, hipergerçeklikten çıkıp mutsuz olduğu andır. Hiçbir şey aslı gibi olmayacağı hipergerçeklik dünyasının, bireyi mutlu etmeyeceği izleyiciye, çeşitli metaforlar üzerinden verilerek dizi sonlamaktadır.

3.5.3 Black Mirror Dizisi “Be Right Back” Adlı Bölümün Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

“Be Right Back” adlı bölümün öyküsel anlatımının ardından, bölümde yer alan görüntüler ve söylemlerin okunması, mahremiyet, “beden iktidar- gözetim” ilişkisi, hipergerçeklik, simülatif dünya içeren sahneler ön plana çıkarılarak gerçekleştirilecektir.

Bölümün giriş sekansı başat roldeki Ash'in araba içinde eşini beklerken sosyal medyada gezinmesi ve tamamen cep telefonuna daldığı görüntü ile başlamaktadır. Burada metonimik bir anlatım söz konusudur. Şöyle ki özellikle günümüzde teknolojik bir dünya hâkimdir. Bugünün dünyasında bireylerin çoğu iletişim teknolojileri ile vakit geçirmekte, internet dünyasının getirisi olan sosyal medyada bolca vakit harcamaktadır. Bu nedenle izleyiciye çok normal bir görüntü

olarak gelse de, yapısöküm olarak bakıldığında, sosyal medya metaforu içerisinde metonimik bir anlatım barındırmaktadır.

Resim 16: Sosyal Medyayı Takip Eden Bireyin Mutluluğu

Sosyal medyaya kendini tamamen kaptıran ve gerçek dünyadan kopan bireyin görüntüsü ile bölüm başlamakta ve distopik anlatımın internet dünyası üzerinden gerçekleşeceği izleyiciye salık verilmektedir. Resim 16’da Ash’in sosyal medyada vakit geçirirken ki mutluluğu görülmektedir. Burada da metonimik anlatım devam etmektedir. Bireyin, sanal bir dünya içerisinde yer alan sosyal medyada gerçeklikten koparak hipergerçekliğe geçişin birer karesi gibi de görülebilir. Hipergerçeklik içerisinde sahte mutluluklar yaşayan birey, simülatif dünya içerisine kendisini kaptırır.

Ash arabada eşini beklerken, haberlerin görüntüsü de dizinin konusunu anlatır niteliktedir. Haber şöyledir: “Birden çok organı eksik kişileri tekrar ayağa kaldırmayı hedeflemiş akıllı yapay beden denemelerinin başarılı olması, büyük bir çığır açan başarı olarak alkışlanmıştır.” Haberde de yer aldığı gibi yapay bedenler ortaya çıkmış ve bunun bireylerin eksik uzuvları için yapıldığı söylense de dizinin konusunu oluşturan yapay bedenler, ölen bireylerin birer simülasyonu gibi işler hale gelmektedir.

Haberde yer alan “bireylerin eksik uzuvları için yapay bedenler” söylemi, “güvenliğiniz için gözetim” söylemiyle eş değer olarak görülebilir. Metonimik öge olarak haber açıklanırsa: Yapılan yapay bedenler ile bireylerin yararına olan kısmı

öne çıkarılarak “eksik uzuvlar yerine gelecek” unsuru ön plana çıkarılmaktadır. Küresel dünya teknolojiyi sınırsız bir hale getirmektedir. Yapay uzuvların yapılması demek, yapay bedenlerin de yaratılması anlamına gelmektedir. Nitekim bölümde izleyiciye Ash’in öldükten sonraki, yaratılan sanal bedeni gösterilmektedir. Bu noktada da dizide yer alan haberde teknolojinin bireyin faydasına olan kısmı ön plana çıkarılmış, bireyin hayatında ne gibi negatif durumlara yol açacağı gizlenmiştir. “Güvenliğiniz için gözetim” söylemi konusundaki benzetmeye bakılırsa, bugün bireylere yapılan da dizide yer alan haber görüntüsü ile örtüşmektedir. Günümüzde, bireyler güvenlik kaygısı içerisinde bırakılarak, teknolojinin sunduğu güvenlik unsurları kullanılmakta, birey her an her yerde gözetlenmektedir. Bu da bireyin mahremiyetinin yok olması, bedeninin iktidarın eline geçmesinin açık bir göstergesidir.

Ash ve Martha evlerine geldiklerinde, Ash yine telefonunun içinde kaybolur ve Martha, Ash’e bir cisim fırlatarak şöyle söyler: “Hâlâ mevcut musun diye kontrol ediyorum, sürekli onun içinde kayboluyorsun” der. Buradaki söylemde metaforik bir anlatım söz konusudur. Martha’nın sürekli onun içinde kayboluyorsun dediği, teknolojik aletlerden cep telefonudur. Metaforik anlatımla mecazi yön ön plana çıkarılmış, bireylerin, sürekli cep telefonları ile vakit geçirerek gerçek dünyadan kopması hipergerçeklik üzerinden zuhur etmiştir.

İzleyiciye Ash’in trafik kazasından ölümünün verilmesinin ardından, simülasyon olarak Ash’in sosyal medya paylaşımlarından oluşan sanal insan oluşturulmaktadır. Burada savruk bir dil olan, metonimik dil kullanılmıştır. Sanal insanın oluşturulması için bir kaynak gerekmektedir. Bu kaynakta bireyin sosyal medyadaki bilgilerini paylaşması ile gerçekleşmektedir. Sosyal medyada bilgilerini paylaşan bireyi iktidar devamlı izlemekte, bilgileri depolamaktadır. Böylece teknolojik dünyanın bir getirisi olan internet aracılığıyla sosyal medyada kendi rızasıyla her şeyini paylaşan birey, kendi mahremiyetini zedeleyerek mahremini iktidarın ellerine teslim eder. İktidar da bu bilgileri dilediği gibi kullanabilmektedir. Çünkü iktidarı, iktidar yapan güç bu duruma imkân tanır.

Ash'in sanal olarak yaratılmasına, Martha başta tepki gösterse dehamile olduğunu öğrenince hemen paylaşmak ister ve hipergerçeklik dünyasından kendini alıkoyamaz. Sanal insan, dizinin bu sahnesinde bir metafor oluşturmıştır. Metaforik bir anlatım ile gelecekte, gittikçe gerçekten uzaklaşılan bir dünya sunulması ve bireylerin hipergerçekliğe dönüşen bir gerçeklik anlayışı benimsemesi sağlanmaya çalışılması açıkça verilmektedir. Ayrıca bireyler bu hipergerçekliğe erişmenin keyfiyle, gerçek yaşamdan daha da uzaklaşarak bilgilerini sanal dünyada paylaşım gözetim dünyasına katılmakta, gözetim dünyasına katılan bireyler de bedenlerini iktidara teslim etmektedir.

Teknolojik dünyanın getirisinde her şey çok hızlıdır. Bu hızdan gözetlenen bireyler de nasibini almaktadır. Charlie Chaplin'in(2017: 3) de söylemiş olduğu gibi "insancıl değerlerimi koruyamazsak hayat korkunç olur ve hep yitiririz. Hızımızı artırdık ama bunun tutsağı olduk" Dizinin bu bölümünde de her şey hızlı ve sahtedir. Bireyler internet ile gözetim dünyasına hizmet etmekte iktidar ise, bireylerin bilgisini depolayarak mahremiyeti zedelemektedir.

Martha'nın arkadaşı Sarah'ın önermiş olduğu bu programın çalışma şeklini, Sarah şöyle özetlemektedir: " Bu bir yazılım. Taklit ediyor, birinin ismini veriyorsun, geriye doğru gidiyor ve çevrimiçi olarak yaptığı, söylediği her şeyi tarıyor. Facebook güncellemelerini, Tweetlerini açık olarak yapılan her şeyi. Ben ona Ash ismini verdim, gerisini sistem halletti."

Sarah'ın programı anlatma şekli metaforik bir anlatıma sahiptir. Çünkü dizide yaratılan teknolojik sistemin çalışması ve gözetim ilişkisi doğrudan görülmektedir. Bu sistem distopik olarak görülse de sistemin gerçek dünyada var olmayacağı anlamına gelmemektedir. Günümüze bakıldığında, her birey sürekli olarak sosyal medyadan paylaşım yapmakta, iktidarlarda bireylerin paylaşımlarını gözetleyerek depolamaktadır.

"Enformasyon teknolojileri ile internetin sosyal teori içinde artan önemi paralelinde; bedenin yitimi, zaman ve mekân, cemaat, kamusal alan, mahremiyet demokrasi ve siyaset gibi kavramlaştırmalara da yeni anlamlar yüklenmeye başlanmıştır." (Dolgun, 2015: 193) Dizide de bu yeni anlam yüklemelerini görmek

mümkündür. İnternet dünyası ile teknoloji öylesine gelişmiştir ki bireyin bedeni dahi yıkıma uğramış, internet ile zaman ve mekân akışkan hale gelmiş bireyin kamusal alan da hiçbir söz hakkı kalmamıştır.

Resim 17: Martha ve Ash'in Yazışma Görüntüsü

Martha, programa giriş yapmasının ardından, bu durum hoşuna gider. Bu bağlamda internet dünyasının yaratmış olduğu hipergerçeklik ve gösteri dünyasının yarattığı sahte mutlulukta kendisini bulur. Hipergerçeklik, “bir taklit suret ya da parodiden değil aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçek, başka bir deyişle her türlü süreç yerine işlemsel ikizini koyan bir caydırma olayıdır.” (Baudrillard, 2014: 14) Dizideki başat karakter Ash de gerçeğin ikizini oluşturmaktadır. Bir diğer başat karakter olan Martha’da gerçeğin ikizi ile hipergerçekliğe geçmektedir.

Martha’nın yaşadığı sahte mutluluk kendisine yetmeyecek daha çok mutluluk arayacaktır. Çünkü bireyler, gösteri dünyasına katıldığında mutlulukları geçicidir, bu yüzden sürekli yenilik istemektedirler. Bu durumu Debord (1996: 39)tüketim toplumu üzerinden anlatmaktadır. “Gösteride büyüleyici olan nesne, tüketicisinin ve bütün diğer tüketicilerin evine girer girmez bayağılaşır.” Dizideki başat karakter Martha da eşinin gerçekçi ikizi ile yazışmanın ötesinde, bu durumu bir üst seviyeye taşıyarak eşinin telefonda da sesini duymak istemektedir. Burada ki metafor bireyin simülasyonun içine girdikçe daha da hipergerçekliğe geçmesi ve daha da gözetim dünyasının birer parçası olan sosyal medya araçlarına bağlanmasını göstermektedir.

Bireylerin, bedeni parçalanmış hatta beden önemini yitirerek simülasyonlar yaratılmış ve gerçeklik kavramı tamamen ortadan kalkmıştır.

Martha'nın, eşiyle telefonda konuşması için sisteme, eşiyle ilgili video paylaşımları yüklemesi gerekmektedir. Martha'ya "telefonda konuşmak istiyorsanız eşinizle ilgili elimize daha çok bilgi verin" söylemi üzerinden metonimik bir anlatım izleyiciye salık verilmektedir. Sistemin çalışması için bu bir gereklilik gibi gözükse de asıl anlatımda, bireye "gözetim dünyasına kendini ve sevdiklerini teslim et biz iktidarlar da seni mutlu edecek daha fazla gösteri dünyası sunalım" imajı yatmaktadır. Böylece, kendini gösteri dünyasına kaptıran birey, daha çok sanallık aramakta daha da mutlu olmak istemektedir. İsteklerinin yerine gelmesi için de iktidara boyun eğerek gözetim dünyasında tüm mahremini paylaşır. Bu noktada bireyler gözetim dünyasına katılmaya gönüllü davranarak sinoptik gözetime dâhil olmakta ve iktidarın işini kolaylaştırmaktadır.

Martha sürekli telefonda eşinin simülasyonu ile konuştuğu için, çevresindeki hiç kimseyle görüşmemektedir. Burada da metonimik bir anlatım vardır. Martha, eşine vakit ayırıyor gibi görünse de asıl anlatım yapı söküm olarak bakıldığında, hipergerçeklik dünyasına kendisini tamamen kaptıran birey görülmektedir. Hipergerçeklik dünyasında mutlu olan birey, gerçek dünyada kimseye ihtiyaç duymaz.

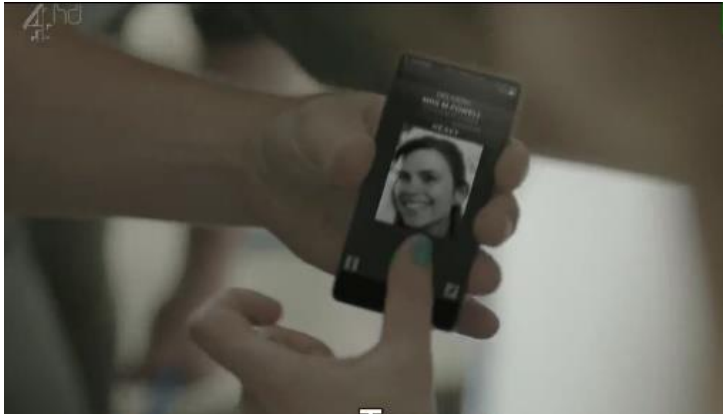

Resim 18: Bebeğinin kalp atışlarını kaydeden anne

Martha, bebeğine baktırmak için ultrasona girer ve bebeğinin kalp atışlarını duyar duymaz onu kaydetmek ister. Resim 18’de her anını kaydedip, gözetim dünyasında paylaşmak isteyen bireyin anlatımı, teknolojik aletlerden cep telefonu metaforu üzerinden gerçekleşmektedir. Verilen bu sekansta günümüzde her anını kaydeden ve gözetim dünyasına kendi kendisine dâhil olarak sinoptik gözetimi gerçekleştiren bireyi görmek mümkündür.

Martha ölmüş eşinin simülasyonu ile konuştuğu telefonu düşürdüğünde çığına döner. Sanki onu kırdığını, ona zarar verdiğini düşünür. Martha’nın gerçeklik algısı tamamen değişmiş kendisini bu sahte dünyaya tamamen kaptırmıştır. Bugün bakıldığında da bireyler gerçeklikten kaçmak için daima sanal dünyaya başvurur ve gerçek dünyadan uzaklaşmaya çalışır. Dizideki bu öge de distopik olmaktan çıkarak günümüz dünyasında da görülmektedir.

Kendini gerçeklik dünyasına tamamen kaptıran başat karaktere, simülasyon olan eşiyle telefonda konuşmak da yetmemekte ve daha fazlasını istemek için iktidara başvurmaktadır. Programın bir üst versiyonu olan fiziksel anlamda yaratılan Ash’i isteyen Martha, bunu kargoyla almaktadır. Bunlar dizide öylesine normal anlatılmaktadır ki başat karakter sanki kitap sipariş etmişçesine her şey sıradan bir şekilde verilmektedir. Burada metonimik bir unsur söz konusudur. Çünkü dizide verilen bu normallik algısıyla, izleyiciye gelecekte sanal olarak yaratılan bedenlerin son derece normal olacağı, bedenin ölümle buluşmasının çok da önemli olmadığı gösterilmektedir.

Resim 19: Parmak Okuyucu Sistem ile Bireyleri Kimlik Bilgisinin Verilmesi

Lyon’a göre, güvenli ya da hassas bir bölgeye giriş izni almak için bir kişinin kimliği ve güvenilirliğini kanıtlaması gerekmektedir. Bunun için de birey gizli bir şifre kullanmaktadır. Bireyler, fiziksel bedenın parçası olarak göz, el, parmak yüz, ses tanımlama makineleri ile gözetim sistemlerine katılmaktadır. (Lyon, 2006: 151)

Dizide de bedensel kontrol sistemi olan parmak okuyucu kullanılmaktadır. Başat karaktere kargosunu getirenler, kadının parmak okuyucu sisteme dokunmasını ister ve kadın aygıtı dokunur dokunmaz, tüm bilgileri Resim 19’daki gibi sistemde gözükür. Bu görüntüde metaforik bir anlatım mevcuttur. Her bireyin bilgileri gözetlenerek elde edilmiş, depolanmış ve sisteme yüklenmiştir. Görüntüde verilen alet de bu sistemi gözler önüne seren bir metafordur.

Program ile bedeninin simülasyonu yapılan başat karakter Ash’in, yemek yemeye, bir şeyler içmeye ya da uyumaya ihtiyacı yoktur. Çünkü o gerçek bir insan değildir. Gerçek bir insan olmaması da metaforik bir anlatımla gerçekleştirilmiş, gerçek insanın fiziksel dünyadaki ihtiyaçlarına, sanal karakter ihtiyaç duymamıştır. Martha’yı bu durum başlarda çok rahatsız etmese de simülasyon olan Ash’ten uzaklaşmasına neden olmuştur. Gerçeklik algısını sarsan bir durum olduğundan, başat karakter Martha hayal kırıklığına uğramıştır.

Başat karakter Martha, eşinin simülasyonun gerçek olmadığını şu söylemlerle dile getirmektedir: “Onun yeteri kadar bile değilsin. Hiçbir şeysin sen hiçbir şey!” Tüm bu söylemler yaratılan simülasyonun aslını asla tutmayacağını, gerçek birer insan olamayacağını açık göstergesi olarak verilmekte ve metaforik bir anlatım sergilenmektedir.

Bölümün son sekansında, Martha simülasyon olan eşi Ash’i yok etmek istese de yapamaz onu evinde yıllarca saklar. Burada metonimik bir anlatım söz konusudur. Martha eşinin simülasyon olduğunun ve gerçek olmadığının bilincine varmış olsa da ondan tamamen vazgeçememiştir. Bu durum bireylerin hipergerçeklikten isteseler de kurtulmayacaklarının bir göstergesidir.

Dizinin bu bölümünde de diğer bölümlerde olduğu gibi teknolojiye distopik açıdan bakılmış, bireylerin hipergerçeklik ve simülasyon dünyasına katılmaları için

sosyal medyada her şeyini paylaşarak gözetim dünyasına katılması ve bedenini iktidarın ellerine teslim etmesi anlatılmaktadır. Tüm bunlar anlatılırken, metaforik ve metonimik görüntülere, söylemlere yer verilmektedir.

Metaforik ve metonimik göstergeler özellikle bireylerin gerçek dünyadan simülasyonlar aracılığı ile uzaklaştığını, yani bireyin hipergerçeklik düzeyine eriştiği gösterilmektedir. Bireyler, sosyal medya araçlarını kullanarak gözetim dünyasına kendi rızalarıyla katılmakta ve gözetlenen bireylerin her türlü bilgisi iktidarın ağlarında depolanmaktadır. Dizinin bu bölümünde, bedenlerin önemini yitirmesi de açıkça gösterilmekte ve çalışmanın ana konusu olan “beden-iktidar ve gözetim” ilişkisine dizinin örnek teşkil ettiği görülmektedir.

3.6 Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün İncelenmesi

3.6.1 Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün Künyesi

Black Mirror dizisi 2. sezonunu tamamlayıp 3 yıl ara verdikten sonra 3. sezonunun ilk bölümünü 2016 tarihinde yayınlamıştır. Dizideki ortak tema olan teknolojinin distopik olarak değerlendirilmesi bu bölümde de sürmektedir.

Black Mirror dizisinin 3. sezon 1. bölümünün adı “Nosedive” dir. Nosedive kelimesi, Türkçe ismiyle “Dibe Çöküş” anlamına gelmekte, dizinin ismiyle bile teknolojiyle bireyin dibe çöküşü salık verilmektedir.

Dizinin bu bölümü 1 saat 2 dakika sürmektedir. Bölümün senaristliğini her bölümde olduğu gibi bu bölümde de Charlie Brooker üstlenmekte, bölümün yönetmenliğini ise, Joe Wright yapmaktadır.

Bölümün başat karakterleri ise şöyledir: Lacie: Bryce DallasHoward; Lacie’nin kardeşi Ryan, James Norton; Lacie’nin arkadaşı Naomi: Alice Eve.

3.6.2.Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün Öyküsü

“Nosedive” adlı bölümün öyküsünde teknolojiyle birlikte değişen ve sosyal medyanın hâkim olduğu bir dünya söz konusudur. Teknolojinin distopik olarak anlatılması özellikle sosyal medya üzerinden verilmekte, bireyin varlığının her anını paylaşmasına dayalı bir sistem yaratılarak, bireylerin kendi mahremlerini yok etmesi sağlanmaktadır. Dizide bu unsurlar başat karakter Lacie üzerinden anlatılmaktadır.

Teknolojinin bireyin hayatı ile iç içe geçtiği, günümüzde sosyal medya araçlarından Instagram gibi bir program ile herkesin birbirine puan verdiği ve bu puanlar ile bireyin statü kazandığı distopik bir dünya zuhur etmektedir.

Lacie, puanı düşük olan, bu sebeple de popüler olmayan bir kadındır. Lacie bu durumu herkes gibi önemsemekte ve puan kazanmak için her şeyi yapmaktadır. Bu bir nevi sinoptikon ve süperpanoptikon gözetim sistemine katılıp ünlü olmayı arzulayan bireylere benzemektedir.

Lacie’nin popüler arkadaşı Naomi düğününe Lacie’i çağırır ve Lacie bu davet karşısında çılgına döner. Çünkü düğün davetine katılanların hepsi popülerdir ve bu düğüne katıldığında puanının artacağına, kendisinin de popüler olacağına inanmaktadır. Başat karakterin arkadaşı da günümüz dünyasının ünlülerinin bir temsilidir. Her yerde giriş için puanlara bakıldığı gibi, düğüne katılım şartı için de belli bir puanın üstünde olmak gerekmektedir. Lacie’nin de bu düğüne katılabilmek için puan toplamaya çalışması ve bölümün sonunda hüsrana uğraması anlatılmaktadır.

3.6.3 Black Mirror Dizisi “Nosedive” Adlı Bölümün Metaforik ve Metonimik Yöntem ile Çözümlemesi

Black Mirror dizisinin 3. sezon 1. bölümünde günümüz teknolojisine yakın bir teknoloji olan sosyal medya araçlarından “Instagram” gibi çalışan bir sistemin üst boyutu distopik olarak görülmektedir.

Bölümün giriş sekansı, Lacie'nin sokakta koşması ve gözünün sürekli telefonda olması ile başlamaktadır. “Resim 20”deki anlatılan bu görüntü metonimik bir anlatımla aslında izleyiciye bölüm hakkında mesaj vermektedir. Görüntüye yapışöküm olarak bakıldığında teknolojinin her an her yerde olduğu ve bireylerin bu dünyadan gözünü ayıramaması ile gözetim dünyasına katılan birey gözler önüne serilmektedir.

Dizide telefondan gözünü ayıramayan birey aslında internet dünyasından kendini alamamaktadır. “İnternet, seçkinci ve elitist değildir, dışlayıcı değildir. Tam tersine kapsayıcıdır ve içermek ister. Herkese ‘sen katıl’ der.”(Çakır, 2015: 156)Başat karakter Lacie de elitist tabakadan olmayan sıradan bireydir ve internet dünyası sıradan birey Lacie'ye de kucak açmış renkli dünyasını başat karaktere sunmuştur.

Resim 20: Spor yapan kadın

Çalışmanın konusu itibariyle düşünüldüğünde, bireylerin bugün telefonlarından ve bilgisayarlarından gözlerini ayıramamasının en kesif nedeni sosyal medya araçlarıdır. Bu bağlamda dizide anlatılan bireylerin hayatından sürekli fotoğraflar ve videolar çekerek paylaşım yapması, varlığını bu paylaşımlara borçlu olması, gözetim dünyasının birer göstergesi olarak düşünülebilir. Bugün bakıldığında, bu durum çok da uzak gözükmediğinden distopik olmaktan çıkmıştır. Günümüzde bireylerin, sosyal medya mecralarında fenomen olmaya çalışması ve bunun için sürekli paylaşım yaparak sosyal medyada vakit geçirmeleri sinoptik gözetime hizmet etmeleri demektir. Bireyler, iktidar onları doğrudan gözetlemeksizin

sisteme her türlü bilgisini, fotoğrafını, videosunu vb. yükleyerek gözetim dünyasına kendi rızasıyla katılmakta ve kendi kendisinin mahremiyetini yok etmektedir.

“Enformasyon depolama, sınıflandırma, işleme, iletme ve yeniden oluşturma gibi özelliklere sahip olan bilgisayarlar, büyük miktarlarda bilgiye zahmetsiz ve hızlı şekilde ulaşma imkânı da sunmaktadır.” (Dolgun, 2015: 147) Bilgisayar teknolojileri, iktidara hizmet eden aygıtlar haline gelerek bireyleri denetlemekte ve gözetlemektedir. Dizide de bireylerin bilgisayar teknolojilerine bilgilerini vermesi ve kendi mahremiyetlerini zedelemelerini görmek mümkündür.

Teknolojik gelişmelerin bir sonucu olan sosyal medya, bireyler için profiller üretmektedir. Herkes için profil öylesine önemli olmuştur ki birey en mükemmel profili oluşturmak için elinden geleni yapmaktadır. Sosyal medya için kendi benliğinden ödün veren bireyler, artık kendileri olmaktan çıkmakta sosyal medyanın yaratmış olduğu yeni benliği kabul etmektedir. Bu bölüm de sosyal medya ile parçalanmış benliklere bir örnek niteliğindedir.

Resim 21: Ayna karşısında gülme provası yapan kadın

Resim 22: Ayna karşısında gülme provası yapan kadın 2

“Nosedive” adlı bölümde bireyler, paylaşım yapmalarının yanı sıra birbirlerinden puan alabilmek için sürekli güler yüzlü olmak zorunda ve kesinlikle içinden geldiği gibi davranmamaktadır. Bu durumda yine bireyin kendi benliğinin dışında davranması anlamına gelmektedir. Başat karakter olan Lacie, puan alabilmek için devamlı güler yüzlü ve sıcak davranmaya çalışmaktadır. Resim 21 ve 22’de Lacie’nin ayna karşısında gülme provası gösterilmektedir. Her iki resim arasında nerdeyse 1 saniye vardır. Buradaki her iki görüntü de metonimik bir anlatıma sahiptir. Puan alıp statü kazanabilmek adına gülme provası yapan kadının gerçeklikten uzaklaşması anlatılmaya çalışılmaktadır. Şöyle ki resimdeki kadının gerçek görüntüsü Resim 22’de olmalıdır. Bireyler puan alabilmek adına Resim 21’deki gibi sahte davranmaktadır. Çünkü bireyler puan kazanmak için, “iktidarın istediği doğrultuda, şiddetten uzak sürekli güler yüzlü davranmaya çalışmalıdır aksi takdirde puanları düşer ve toplum içerisinde sürekli dışlanır” imajı gösterilmektedir. Bu durumda Guy Debord’un, (1996: 16)“Gösteri Toplumu” diye bahsettiği gösterilerden oluşan sahte toplum ortaya çıkmaktadır. “Gösteri kendini tartışılmaz ve erişilmez devasa bir olumluluk olarak sunar. “Görünen şey iyidir, iyi olan şey görünür der, başka da bir şey demez.” İktidar da dizideki karakterlere tam da bu söylemi sunmaktadır. “İyi bir birey olmak istiyorsanız, kendinizi her an görünür kılın çünkü görünen şey iyidir” imajı üzerinden bireyden gösteri toplumunun bir parçası olması istenmekte, birey de bu tartışılmaz ve erişilmez devasa olumluluk dünyasına kendisini teslim etmektedir.

Resim 23: Telefonları ile ilgilenen bireyler

Resim 23'teki görüntü metaforik bir anlatıma sahiptir. Buradaki metafor telefondur ve bireyler sadece telefonlarıyla ilgilenmektedir. Birey dışarı çıksa da sosyal ağlardan ayrılamaz, çünkü bu sosyal medya araçlarına takılmak tüketim kültürünün bir sonucu olan modanın etkisidir. Günümüzde bakıldığında durum yine çok farklı değildir. Bireyler, popüler olmak ve sosyalleşmek için sürekli sosyal ağları kullanmakta, gözetim dünyasına kendi rızaları ile katılmaktadır.

“Moda diye tabir edilen akımda farklı bir modeli seçerken toplumda tek kalmaktan korkmuyorsunuz çünkü “Tüketici Pazar” bunu çeşitli yollarla topluma kabul ettirmiş oluyor” (Mangan, 2017: 17) Sosyal medya araçlarının moda olmasında da “Tüketici Pazar” kesif bir unsur oluşturmaktadır. Bireyler, yalnız kalmaktan korktuğundan moda olan sisteme ayak uydurmak durumunda kalır. Nitekim başat karakter Lacie de bu korku içerisinde sürekli moda olan sisteme ayak uydurmaya çabalamaktadır.

Lacie moda olan sisteme ayak uydurup puan almak için bir dükkândan kahve almasının ardından hemen fotoğrafını çeker. Kahvenin yanındaki kurabiyeden bir ısırik alıp kahvenin yanına bırakır. Fotoğrafi çektikten sonra yediği kurabiyenin parçasını ağzından atar. Aslında kurabiyenin de kahvenin de tadından nefret etmektedir ama sırf toplumda uyumlu görünebilmek adına herkesin yaptığı moda haline gelmiş şeyleri yapar. Çünkü popüler olma arzusunun karşıtı olarak, yalnız kalma korkusu içerisinde giren birey popüler olmayı seçmektedir.

Başat karakter Lacie, fotoğrafı teknolojik aygıtlardan sosyal medyada paylaşmasının ardından diğer bireylerden puanlar geldikçe mutlu olur. Burada metaforik bir anlatım söz konusudur. Bireyin sosyal ağlar üzerinden yapmış olduğu paylaşımının bireyi mutlu etmesi ve paylaşım dünyasında yer alması açıkça sunulmuştur. Birey ne kadar beğeni alırsa, o kadar mutlu olmaktadır. Bu tıpkı günümüz dünyasında bireylerin sosyal medya araçlarında fotoğraflarını, sözlerini, videolarını paylaşıp beğeni beklemesini andırmaktadır.

“Toplumun her alanına kök salmış biçimde, insanın içinde yer almadığı elektronik bir ortam tutsak olmaya başlayan bireyler; özgürlüklerini ve zihinsel sağlıklarını tehdit eden tehlikelerle karşı karşıya kalırlar.”(Dolgun, 2015: 219)Dizide de başat karakter Lacie’nin bu teknoloji dünyasına kendini kaptırıp elektronik ortamın tutsağı olması ile kendinden geçmekte, akıl sağlığını neredeyse yitirecek düzeye gelmektedir.

Dizinin bir diğer sahnesinde, Lacie’nin yeni bir daireye taşınmak için yüklü miktarda para ödemesi gerekmektedir ve yüzde 20 indirim alabilmek için puanını 4,5’a çıkarmalıdır. Bu puanı kazanması için de hiyerarşide yer alan yüksek tabakadan, yüksek puanlar almak zorundadır. İzleyiciye bu noktada, bireyin yaşayabilmesi için sürekli paylaşması ve beğeni alması gerektiği salık verilmektedir.

Alt tabakada yer alan Lacie, puanını artırabilmek için bir uzmana danışır. Bu da tıpkı günümüzdeki yaşam koçlarına benzemektedir. Yaşam koçları, bireye ne yemesi gerektiği, ne yememesi gerektiği ya da kaçta uyuyup kaçta uyanmasına kadar bireyin tüm hayatına müdahale etmektedir. Lacie’nin danıştığı uzman da başat karakteri manipüle etmeye çalışır ve ona şöyle söyler: “Genellikle çevren orta ve alt seviyelerden insanlardan oluşuyor. Hizmet sektörüyle karşılıklı verilmiş beş yıldızlar var. Kalite sahibi insanlardan yüksek oy alırsan istediğin puana ulaşman daha kolay” Bu söylemlerde metaforik bir anlatım mevcuttur. Bireylerin statüleri, alt, orta ve üst sınıf olarak ayrılmakta ve bu ayrımında üst sınıfta yer alan kişilerin puanlarının daha çok önemsenmesi vurgulanmaktadır. Birey üst tabakaya, diğer bir deyişle ne kadar ünlü insana ulaşip onlar gibi olmaya çalışırsa yani sinoptik gözetimi yaparsa o ünlü kişiler gibi olup yüksek puanlı olur.

“Sıradan insanların gündelik yaşamları giderek kara-ütopyaların dünyasına dönüşmeye başlamıştır.” (Dolgun, 2015: 161) Dizide de sıradan bireyler puan sistemiyle kendilerini sosyal medya üzerinden ifşa edip kendi mahremiyetlerini zedelemekte, bireylerin gündelik yaşamları da kara ütopyanın birer parçası haline gelmektedir.

Başat karakter Lacie’nin popüler arkadaşı Naomi, evleniyordur ve Lacie’nin nedimesi olmasını istemektedir. Lacie bu teklifi duyunca çılgına döner, çünkü uzmanın söylediği yüksek tabaka ayağına kadar gelmiştir. Telefonda konuşurken her ikisinin de konuşma şekilleri son derece abartılı ve sahtedir. Burada metonimik görüntüler ve söylemler vardır. İkisinin de sahte olduğunu göstermek için konuşma şekilleri verilerek dolaylı bir yol izlenmiştir. Konuşma şekilleri de öylesine abartılıdır ki sahte dünya içerisindeki bir uyum göstergesi gibi izleyiciye sunulmaktadır. Hiç kimse kendisi gibi davranmamakta ve içindeki duyguları yansıtmamaktadır. Çünkü kişi ne kadar iktidarın istediği gibi davranırsa etrafındaki bireyler de o denli çok puan verecek, istediği her şeye erişecektir.

Başat karakter Lacie, arkadaşı Naomi’nin düğün gününde konuşma yapmak için hazırlanır. Bu hazırlıkta gözyaşı bile döker ve onu izleyen kardeşi ona şöyle der: “Eski halini özleyorum... Normal olduğun günleri, konuşabildiğimiz günleri...gösterinde sana başarılar.” Burada Ryan’ın söylemlerinde metaforik bir anlatım söz konusudur. Lacie’nin sahte davranışlar gösterdiği ve sırf popüler olabilmek için arkadaşının düğününde gösteri yapacağını belirtmiştir. Anlatılan dünya bir gösteri dünyasıdır. Gösteri dünyasında olduğu gibi her şey sahte ve aşırıdır. Ryan’ın “normal olduğun günleri, konuşabildiğimiz günleri özleyorum” söylemiyle bireylerin, tıpkı birer robot gibi duygusuz, sadece ekranlar aracılığıyla paylaşım yapan canlılara dönüştüğü zuhur etmektedir.

Lacie puan alabilmek için her türlü sahte davranışı sarf etmeye çalışsa da düğüne giderken stres altında kalarak gerçek benliğini ortaya çıkarır ve içinden geldiği gibi davranır. Havaalanında uçuşu iptal edildiği için küfürler edince, güvenlik görevlisi gelir ve şöyle söyler: “sükûneti sağlamak için havaalanı güvenliği yetkimi kullanarak sizden tam bir puanı cezai olarak kesiyorum.” Bu söylemde de metaforik

bir anlatım söz konusudur. “Toplumun huzurunu bozarsan iktidarlar seni anında cezalandıracak ve puanlarını düşürecekler. Bu durumda senin sosyal statünü aşağıya çekecektir” mesajı verilmektedir. Birey, iktidarın her an gözetimi altındadır ve bireyin kendisi de iktidar için gözetimi kolaylaştırmaktadır.

Foucault’a (2015b: 155)göre, “ceza sistemi, küçük de olsa (aşırı alkol kullanımı, aşırı hız afyon tüketimi) yasaklama sistemlerinin toplamı bu radikal bir araya toplama pratiğine alet ve bahane olarak hizmet ederler.” Nosedive adlı bölümde de, en ufak bir huzursuzluk çıkaran kişi cezalandırılıp hapse konulmaktadır. Ülke huzurunu sağlamaktan çok bireyin kapatılma riski ile karşı karşıya kalması sağlanmaya çalışılır.

Dizinin başat karakteri Lacie de huzursuzluk çıkardığı gerekçesiyle puanları düşürülmekte daha sonra da hapse konulmaktadır. Lacie, uçağa binemeyeceğini anlayınca araç kiralayarak gitmeye çalışır. Kiraladığı arabayla da gidemeyince düşük puanlı bir kadının kamyonuna biner. Başta Lacie, kamyon şoförü kadının puanının düşük olduğunu görünce binmek istemez. Burada metaforik bir anlatım söz konusudur. Bireylerin puanları düşük ve popüler değilse güven vermezler. Bireyin puanı, ne kadar yüksekse birey o denli güvenilirdir. Kısacası bireyin güven vermesi, saygınlık kazanması için puanlarının yüksek olması gerekmektedir. Bunun için de bireyler, daima iktidara hizmet etmelidir.

Kamyonu süren kadın başat karakter Lacie’e kendi hikâyesini anlatır. Başlarda kendisinin de Lacie gibi olduğunu, puan almak için çabaladığını, daha sonra ise tüm bunlardan vazgeçtiğini, içinden geldiği gibi davrandığını bunun sonucunda da puanlarının düştüğünü söyler. Kamyonu kullanan kadının, bireylerin gerçeklikten hoşlanmadığını aktardığı söylemler metaforiktir. Kamyon şoförü kadın bireylerin gerçekliklerden hoşlanmadığını şöyle dile getirir: “ istediğim gibi davrandım, insanlar bundan pek hoşlanmaz... Anlaşıldı ki dürüstlük, arkadaşlarımdan çoğunun umurunda değildi.” Bu söylemler ile bireylerin gerçek dünyadan hoşlanmadıkları, dürüstlüğü bireyleri mutlu etmediğini vurgulanmaktadır. Ayrıca bireylerin gösteri dünyasının birer parçası olması açıkça verilmiştir. Her an gözetim dünyasına katılan

birey, göz önünde olduğundan iktidarın istediği gibi davranmakta, kendi iradesinden ödün vermektedir.

Lacie'nin arkadaşı Naomi, Lacie'nin puanının düştüğünü görünce onu arar ve düğüne gelmemesini söyler. Burada da açık bir söylem kullanılarak metaforik anlatım gerçekleştirilmiştir. Herkes, her an birbirini gözetleyebilmekte, arkadaşlığı, sevgiyi, saygıyı hiç kimse umursamamakta, herkes birbirine sahte davranmaktadır. Ayrıca bedenler de sadece gösterinin birer parçası gibi işlemektedir.

Resim 24: Düğüne Giriş Noktasında Yer Alan Tabela

Lacie, düğüne çağırılmasa da düğün yerine gelir ve “Resim 24”teki tabelayla karşılaşır. Tabelada “3,8’in altındakiler giremez. Taviz yok.” yazmaktadır. Bu görüntü metaforiktir ve her birey her yerde gözetim dünyasına ne kadar katılmış, ne kadar sosyalleşmiş ve insan ilişkileri ne kadar iktidarın istediği gibiyse o kadar puan kazanmakta ve puanlar yaşamın her yerinde, her anında bireyin karşısına çıkmaktadır.

Lacie, tüm güvenlik önlemlerini aşarak orman yolundan gider ve üstü çamur içinde düğüne zorla girer. Düğündeki konuşmasında içinden geldiği gibi konuşur ve bölüm boyunca Lacie’i izleyici ilk kez özgür ve rahatlamış görmektedir. Konuşmasının ardından puanları tamamen düşer ve görevliler tarafından hapse konur. Tek suçu gerçek düşüncelerini söylemektir. Düşünceler “gözetim beden ve iktidar” ilişkisinde iktidardan ayrı düşünülemez. Çünkü iktidar, birey yerine düşünmekte ve bireyi kendi dilediği gibi manipüle etmektedir. Bunun sonucunda da birey özne olmaktan çıkarak nesne haline gelir.

Bölümün sonunda Lacie'nin hapisteki görüntüsü verilmektedir. Hapishane, fanusu andıran camdan yapılmıştır ve bireyin her an gözetlenme imkânı vardır. Bu da Bentham'ın panoptik mimarisinin camdan yapılmış hali gibidir.

Dizinin “Nosedive” adlı bu bölümünde pek çok öge günümüze benzemektedir. Özellikle puanlama yapılan sistem, sosyal medyadan Facebook, Instagram, Twitter gibi çalışmaktadır. Günümüzde bireyler beğeni, güzel yorumlar aldıkça mutlu, beğeni alamayınca mutsuz olmaktadır. Dizi bu yönden günümüze benzerlik göstermektedir. Bireyler puan almak için sosyal mecralarda sürekli paylaşım yapmakta, yaptığı her paylaşımda da gözetim dünyasına katılmaktadır. Bu gözetim dünyası da sinoptik gözetim sistemine benzemektedir. Çünkü bireyler sosyal statü kazanabilmek adına, kendi istekleri dâhilinde her şeyi paylaşmakta ve iktidarın gözetim sistemine katılmaktadır. Bireyler bu paylaşımları yaparken de mutlu olmasalar dahi mutlu görünmeye çalışmaktadır. Çünkü gösteri dünyasının bir parçası olmak isteyen bireyler, sahte davranmak durumundadır.

SONUÇ

“Beden-iktidar ve gözetim” ilişkisinde, gözetimin güç sahibi olan iktidarı daha da güçlendirdiği, iktidarın, gözetim aracılığı ile bireylerin bedenlerini, zedelediği görülmektedir. Bedeni zedelenen birey, özne olma konumunu kaybederek nesneleşmiştir.

Gözetim çok eski tarihlere dayansa da zirve noktasını internetin gelişimi ile yaşamaktadır. Gözetim türlerinden panoptikon, sinoptikon ve süperpanoptikonun hiçbirini birbirini yok etmemekte, hepsi birlikte varlığını sürdürmektedir. Televizyon teknolojilerindeki artış ile gözetim dengesi değişmiş olsa da çoğunluk, azınlığı gözetliyor gibi gözükse de bu çoğunluğun gözetlenip iktidar tarafından disipline edilmediği anlamına gelmemektedir. Çünkü iktidar zaten, kendi belirlediği azınlıktaki bireyleri kendi isteği doğrultuda davranmaya itmekte, çoğunluktaki bireyler de azınlıktaki bireyler gibi olmayı arzular hale getirilmektedir.

Gelişen yeni teknolojiler ile gözetimin akışkan olması demek, zamansız ve mekânsız olması anlamına gelmektedir. İktidar gözetimi rahatça yapabilmek adına, özellikle korku unsurunu kullanmaktadır. Gözetim ve korku ilişkisi adeta birbirinin tamamlayıcısı gibidir. İktidarlar önce toplumda korku unsuru yaratmakta, daha sonra ise bu korku unsurlarından bireyleri korumak için her yere kamera koyarak bireyin en mahrem alanı olan evlerine kadar gözetlemektedir. Bireyler de sırf güven duygusunu hissedebilmek adına, gözetim araçlarından kameraların varlığından rahatsızlık duymamakta hatta kameraların hayatın her alanında olmasını beklemektedir.

Gözetimin meşrulaştırıcı etkenlerinden korku elbette tek başına bir etken değildir. Özellikle günümüzde internet teknolojisi ile bireyler sanal dünyaya katılarak kendi bilgilerini paylaşmakta ve kendi gözetimlerini iktidara sunmaktadır. Böylece iktidarlar da bireyleri eskiden olduğu gibi zorlamasına gerek kalmaksızın bilgilerini almakta, istediği bireyi istediği an gözetleyip denetleyebilmektedir. Bireylerin bilgilerini paylaşmasındaki neden ise, yalnız kalma korkusu ve sosyalleşebilme dürtüsüdür. Bireyler yeni medya araçları ile sosyalleşebileceğini düşünmekte aslında ev hapsi yaşamaktadır.

Çalışmada amaçlı örneklem olarak seçilen Black Mirror dizisi de “beden-iktidar ve gözetim” ilişkisini her bölümde ortaya koymaktadır. Dizinin 3 sezonunun toplamda 3 bölümü göstergebilimsel yöntemlerden metaforik ve metonimik inceleme ile derinlemesine analiz edilerek “beden iktidar ve gözetime” yönelik sahneler baz alınmıştır.

Dizide panoptik, sinoptik ve süperpanoptik gözetim sistemlerini görmek mümkündür. Bölümlerde, bireylerin iktidarlar tarafından istenildiğinde kapatılabildiği görüldüğü gibi, bireyin kendi arzusu ile sosyal medyada sürekli paylaşım yapması ve ünlü olma hevesi, çalışma boyunca anlatılan her unsur görülmektedir.

Sonuç olarak, iktidarların bireyleri gözetlemesindeki amaç bireylerin hayatına istediği zaman, istediği yerde müdahale edebilmek ve bireyleri birer özne olmaktan çıkararak nesneye dönüştürmektir. Gözetimi gerçekleştiren iktidarlar önceleri bireyleri güç kullanarak gözetleyip denetlese de sinoptik ve süperpanoptik gözetim sistemleri ile birey gözetlenmeyi göz önünde olmayı arzular hale gelmiştir. Bu durum özellikle de internet teknolojilerindeki artış ve sosyal medyanın yaygınlaşması ile gerçekleşmiştir. Birey gözetime rıza göstermesinin yanı sıra gözetlenmeyi arzulamakta ve göz önünde olmaktan haz duymaktadır. Tüm bunlarda iktidarların gücüne güç katması demektir.

Çalışmanın genel konusundan anlaşılmaktadır ki birey artık iktidarın baskısına gerek kalmaksızın kendi isteği ile akışkan ve elektronik gözetime tabii olmakta, kendi bedenini parçalayarak mahremiyetinin yok edilmesine rıza göstermektedir. Böylece iktidarlar da birey hakkında her şeyi bilmekte, bilgiyi elinde bulundurdukça da güç sahibi olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akgündüz, Gülay Özdemir : Foucault'da İktidar ve Beden İlişkisi,**Akademik Bakış Dergisi**, 2013, s.7-11
- Alanka, Ömer: Medyalaştırılmış Bedenler ve Varlıkbilimsel Açılımları,**Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2015, s.114
- Altunok, Gülbanu: Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault.**Doğu Batı Dergisi**, 2007-2008, s.67-71
- Andaç, Faruk: **İşsizlik Sigortası**, Ankara: Tühis, 2010
- Anık, Mehmet: Michel Foucault ve İktidar Ağlarıyla Örülmüş Özne. M. K. Şan içinde, **Sosyoloji Yazıları I**, İstanbul, Kızılelma yayıncılık, 2007, s.344
- Arslantaş, Selma; Binark, Mutlu: Türkiye'de Dijital Gözetim, İstanbul, **Alternatif Bilişim Derneği**, 2012
- Asiltürk, Cengiz: Düşünce, İnsan Dili ve Sanat Dili,**Sosyal Bilimler Dergisi**, 2007, s.191-213.
- Balkin, Jack M.: **The Constitution in the National Surveillance State**,Minnesota Law Review, 2008
- Barthes, Roland: **Göstergebilim İlkeleri**, Çev: M. R. Berke Vardar, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1979
- Baştürk, Efe: Michel Foucault'da Liberalizm Eleştirisi, iktidar Yönetimsellik ve Güvenlik,**Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2012, s. 65-78
- Baudrillard, Jean: **Tüketim Toplumu**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2008
- Baudrillard, Jean: **Simülakrlar ve Simülasyon**, Çev: O. Adanır, Ankara, DoğuBatı, 2014
- Bauman, Zymunt: **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, İstanbul, Metis Yayınları, 1996

- Bauman, Zygmunt: **Siyaset Arayışı**, Çev: Tunacay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2000
- Bauman, Zymunt: **Küreselleşme**, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Zygmunt: **Akışkan Aşk**, İstanbul, Versus Yayınları, 2012
- Bauman, Zygmunt: **Özgürlük**, Çev: Işık Ergüden İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015
- Bauman, Zygmunt; Lyon David: **Akışkan Gözetim**, Çev: E. Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016
- Beck, Ulrich: **Risk Toplumu**, Çev: Kazım Özdoğan, Bülent Doğan, İstanbul, İthaki Yayınları, 2011
- Bentham, Jeremy: Mektup I, Çoban Barış, Özarslan Zeynep, **Panoptikon Gözün İktidarı**, İstanbul: Su Yayınları, 2016, s.12-13
- Bentham, Jeremy: Mektup II, Çoban Barış, Özarslan Zeynep, **Panoptikon Gözün İktidarı**, İstanbul: Su Yayınları, 2016, s.14-16
- Bentham, Jeremy: Mektup III, Çoban Barış, Özarslan Zeynep, **Panoptikon Gözün İktidarı**, İstanbul, Su Yayınları, 2016, s.17-20
- Bilge, Remzi: Siyasal İletişimde Mekân Üzerinden Söylem Üretiminin Önemi: Balkon ve Meydanlarda Söylem Üretimi, **Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2015
- Bircan, Ufuk: Roland Barthes ve Göstergebilim, **SBARD**, 2013, s. 23
- Brooker, Charlie: **Black Mirror- The Natianol Anthem**, 2011, (Çevrimiçi) <http://dizipub.com/black-mirror-1-sezon-1-bolum-izle/> 18.02.2017
- Brooker, Charlie: **Black Mirror-Be Right Back**, 2013, (Çevrimiçi) <http://dizipub.com/black-mirror-2-sezon-1-bolum-izle/>, 20. 02. 2017

- Booker, Charlie: **Black Mirror-Nosedive**, 2016, (Çevrimiçi)
<http://dizipub.com/black-mirror-3-sezon-1-bolum/>, 3.03.2017
- Büyükbaykal, Ceyda Ilgaz: **Küreselleşme ve Küresel Çağda Medya**, İstanbul, Derin Yayınları, 2014
- Canetti, Elias: **Kitle ve İktidar**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2006
- Castells, Manuel: **Ağ Toplumunun Yükselişi (1.C.)**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008
- Chaplin, Charlie: Sadece Sevilmeyenler Nefret Eder,**Ot Dergisi**, 2017, s.3
- Chomsky, Noam: **Medya Denetimi**,Çev: E. Baki, İstanbul, Everest Yayınları, 2013
- Clarke, Roger: **Have We Learnt to Love Big Brother**, 30 Nisan 2005 (Çevrimiçi)
<http://www.rogerclarke.com/DV/DV2005.html>
07.08.2016
- Cohen, Joel E.: Privacy, Visibility, Transparency and Exposure. **The University of Chicago Law Review**, 2008, s.181-201.
- Coşar, Ahsen: **İnsan Hakları Çağında Gözetim Toplumu**, 20.03.2010 (Çevrimiçi)
<http://eski.ankarabaros.org.tr/AcisKonusmalari.aspx?Type=Detail&id=4462>, 3.08.2016
- Coşkun, Enis: **Küresel Gözaltı**, Ankara, Ümit Yayıncılık, 2000
- Çakır, Mukadder: **İnternette Gösteri ve Gözetim**,Ankara, Ütopya Yayınları, 2015
- Çimen, Ali: **Echelon İstihbarat Dünyasının Perde Arkası**,İstanbul, Timaş Yayınları, 2004
- Çoban, Barış; Özarslan, Zeynep: **Panoptikon Gözün İktidarı**, İstanbul: Su yayınları, 2016

- Çoban, Barış: Kitle İletişim Sürecinde Toplumsal Gerçeklik ve İktidarın Kurgusu. N. T. Melda Cinman Şimşek içinde, **Medya Okuryazarlığı**, İstanbul, Parşömen, 2011, s.292-297
- Çoban, Barış: Gözün İktidarı Üzerine, Barış Çoban- Zeynep Özarslan,**Panoptikon Gözün İktidarı**, İstanbul, Su Yayınları, 2016, s.111-138
- Lyon, David, Zureik, Elia: **Computers, Surveillance and Privacy**, London, Minesota Press, 1996
- Debord, Guy: **Gösteri Toplumu**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1996
- Demir, Aysel: Siyasi Bir Korku Aracı Olarak Medya, Haz: İ. Serin, **Birinci Uluslararası Felsefe Kongresi**, Bursa, Asa Yayınları, Ekim 2010, s.725-731
- Dervişcemaloğlu, Bahar: Göstergebilim Sözlüğü, **Ege Edebiyat**, ty. (Çevirimiçi) <http://www.ege-edebiyat.org/docs/506.pdf> 02.01.2017
- Dijk, Jan Van: Datafication, dataism and dataveillance: Big Data between scientific paradigm,**Surveillance and Society**, 2014, (Çevrimiçi) <http://ojs.library.queensu.ca/index.php/surveillance-and-society/article/view/datafication> 14.12.2016
- Dijk, Jan Van: **Ağ Toplumu**, Çev: N. Yeğengil, İstanbul: Kafka Yayınları, 2016
- Dijk, Teun Van: Söylem ve İdeoloji Çokalanlı Bir Yaklaşım, Çoban Barış, Özarslan Zeynep,**Söylem ve İdeoloji**, İstanbul, Su Yayınları, 2015, s. 16-97
- Dolgun, Uğur: **İşte Büyük Birader**, İstanbul, Hayykitap, 2005
- Dolgun, Uğur: **Şeffaf Hapishane Yahut Gözetim Toplumu**, İstanbul, Ötüken Yayınları, 2015
- Doruk, Özlem: Disiplin Toplumu ve Haber Söylemi: Gökkuşağı Derneği'nce Yapılması,**Gümüşhane**

- Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,2013, s113.
- Elias, Norbert: **Uygarlık Süreci (1. C.)**, Çev: E. Ateşman, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004
- Elyıldırım, Selma: “Noam Chomsky”, Haz: Çetin Veysal,**Büyük Düşünürler(4. C.)**,İstanbul: Etik Yayınları, 2011, s.36-37
- Erdem, Melek: Mağrupi'nin Şiirlerinde Metonimi Modern Türklük Araştırması,**Modern Türklük Araştırması Dergisi**, 2004, s. 56
- Ergen B, Asiltürk A.: Biyometrik Sistemler ve El Tabanlı Biyometrik Tanıma Karakteristikler, Elazığ: **İATS**, t.y
- Esgin, Ali: “Beden Sosyolojisi Açısından Popüler Kültür ve Kadın”, 4. **Uluslararası Bir Bilim Kategorisi Olarak Kadın, Edebiyat, Dil, Kültür, Sanat, Peyzaj ve Tasarım Çalışmalarında Kadın Sempozyumu**, Malatya, 2011
- Farinosi, Manuela: Beyond the panopticon framework; privacy, control and user generated contend,**Via Delle Science**, 2010, s 181
- Fiske, John: **İletişim Çalışmalarına Giriş**, Çev: S. İrvan, Ankara, Bilim ve Sanat, 2003
- Foucault, Michel: **Hapishanenin Doğuşu**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul, İmge Kitabevi, 1992
- Foucault, Michel: **Toplumu Savunmak Gerekir**, İstanbul: YKY, 2002
- Foucault, Michel: **Entellektüelin Siyasi İşlevi**, Çev: O. A. Işık Ergüden, İstanbul:, Ayrıntı Yayınları, 2005
- Foucault, Michel: **Özne ve İktidar**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014
- Foucault, Michel: **Cinselliğin Tarihi**, Çev: Hülya Uğur Tanrıöver, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015

- Foucault, Michel: **Deliliğin Tarihi**, Çev: Mehmet Ali Kılıçbay, Ankara, İmge Kitabevi, 2015a
- Foucault, Michel: **Büyük Kapatılma**, Çev: Işık Ergüden, Ferda Keskin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015b
- Foucault, Michel: **İktidarın Gözü**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015
- Fricker, Richard L.: NSA Surveillance Program: Promis, **Consortiumnews.com**, 11. 07.2013 (Çevrimiçi)
<https://consortiumnews.com/2013/07/11/prisms-controversial-forerunner/> 29.10.2016
- Fuchs, Christian: Critique of the Political Economy of Web 2.0 Surveillance, Haz: A. A. Kees Boersma, C. Fuchs, **İnternet and Surveillance**, New York: Routledge, 2012, s.31-70
- Furedi, Frank: Korku Kültürü, Çev: Barış Yıldırım, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014
- Geçer, Ekmel: **Medya ve Popüler Kültür**, İstanbul, Metamorfoz Yayıncılık, 2013
- Giddens, Anthony: **Elimizden Kaçıp Giden Dünya**, İstanbul, Alfa Yayınları, 2000
- Giddens, Anthony: **Ulus Devlet ve Şiddet**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2008
- Göker, Göksel; Doğan, Adem v.d: Ağ Toplumunda Sosyalleşme ve Paylaşım. **e-Journal of New World Sciences Academy**, 2010, s.187.
- Gümüş, Adnan: “Max Weber” Haz: Çetin Veysal, **Büyük Düşünürler (2. C)**, İstanbul, Etik Yayınları, 2010, s. 289
- Günay, V. Doğan: **Göstergebilim Yazıları**, İstanbul, Dilbilim, 2002
- Gönültaş, Nuh; Günaydın Eşref: **Dijital Röntgeni Sam Amca’nın Soğuk Nefesi**. İstanbul, Karakutu Yayınları, 2003

- Güven, Sevim Kesim: Elektronik Gözetim Aracı Olarak İnternet, **Türkiye'de İnternet Konferansı Bildirileri**, Ankara, TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi, 2006, s.10
- Güven, Sevim Kesim: Gözetim Toplumu ve Toplumsal Meşruiyet. **Doktora Tezi**, İstanbul, 2007 Mart
- Howard Byron, R. M (Yöneten): **Zootopia** [Sinema Filmi], 2016
- Huxley, Aldous: **Cesur Yeni Dünya**, İstanbul, İthaki, 2016
- Hülür, Hikmet: Faşist Olmayan Var Olma Biçimlerinin Olanakları Üzerine M. Foucault "Normalleşme Benlik ve Etik", **Ekey Akademi Dergisi**, 2009, s. 448.
- İnceoğlu, Yasemin; Kar, Altan: **Kadın ve Bedeni**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016
- Jann, Rosemary: Sherlock Holmes Codes The Social Body, **ELH**, 1990, s. 685-708.
- Kaya, Tebrike: Küreselleşme Toplumsal Sonuçları (Kitap Tanıtımları), **Uluslar arası Sosyal Bilimler Dergisi**, 2016, sayı: 1, s.75
- Keefe, Patrick Radden: **Echelon Dünyayı Dinleyen İstihbarat Örgütleri**, Çev: S.Gül, İstanbul, Defne Yayınevi, 2006
- Kılıç, Yavuz: "Hannah Arendt", Haz: Çetin Veysal, Büyük Düşünürler (1 C.) İstanbul, Etik Yayınları, 2009, s.545-546
- King, Lyall: Information, Society and the Panopticon, **The Western Journal of the Graduate Research**, 2001
- Kocabay, Nihal: Eğlencenin Gözetleme Hali ya da Eğlence Endüstrisinde Görünen ve Gören Olmak, **TRT Akademi (Eğlence Endüstrisi Sayısı)**, 2016, s.56-57

- Kon, Satshi(Yöneten): **Paprika**[Sinema Filmi], 2006
- Koyuncu, Emre: Foucault'nun Siyaset Felsefesinde Biyopolitikanın Doğuşu, O. Kartal, **Biyopolitika(2C.)**, Ankara, Nota Bene, 2016, s. 21-60
- Köse, Hüseyin: Synoptikon Evresindeki İletişim ya da Küresel Gözetim Toplumunda "İktidar Görünmezliği'nin Sonu", Hüseyin Köse, **Medya Mahrem**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011, s.201
- Kurtuluş, Meriç: On Dokuzuncu Yüzyılda Kadınların Özgürleşme ve Dayanışma Alanı: Mektup,**Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Dergisi**, 2012
- Kuzu, Ali: MİT- MOSSAD- CIA-GLADİO, İstanbul, Kariyer Yayınları, 2009
- Küçük, Mehmet: **Medya İktidar İdeoloji**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999
- Laughey, Dan: **Medya Çalışmaları**, Çev: A. Toprak, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2010
- Lefebvre, Henry: **Mekanın Üretimi**, Çev: Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2014
- Lennon, John: Savaş Biter, Eğer İstersen,**Ot Dergisi**, 2017,s.2
- Linklater, Richard (Yöneten): **Waking Life** [Sinema Filmi], 2001
- Lyon, David: **Elektronik Göz**, Çev: Dilek Hattatoğlu, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1997
- Lyon, David: Ağ, Benlik ve Gelecek, Haz: M. Armağan,**Küresel Kuşatma Karşısında İnsan**, İstanbul, Da Yayıncılık, 2004
- Lyon, David: **Gözetlenen Toplum**, İstanbul, Kalkedon Yayıncılık, 2006
- Lyon, David: **Vesikalı Yurttaş-Gözetim Aracı Olarak Kimlik Kartları**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012

- Lyon, David: **Gözetim Çalışmaları**, İstanbul, Kalkedon Yayınevi, 2013
- Mangan, Aslıhan: Bauaman- Özgürlük, **Kafkaokur**, 2017, s. 17
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, İstanbul, Bilim ve Sanat Yayınları, 2005
- Marx, Gary T: What's The New About New Surveillance? Classifying for Change and Continuity, **Surveillance & Society**, t.y,s. 10.
- Mattelart, Armand: **Gözetimin Küreselleşmesi Güvenileştirme Düzeninin Kökeni**, Çev: O. G.-S. Karacan, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2012
- Mitchell, William J: **City of Bits**, London, Mit Press, 1996
- Niedzwiecki, Hal: **Dikizleme Günlüğü**, Çev: G. Gündüç, İstanbul:, Ayrıntı Yayınları, 2010
- Odyakmaz, Necla: Medya Ekolojisi, **Doktora Tezi**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2005
- O'Neill, John: Disiplin Toplumu: Weber'den Foucault'ya. **Doğu Batı Dergisi**, 2007-2008, s.245-249.
- Orwell, George: Bin Dokuz Yüz Seksen Dört, Çev: N. Akgören, İstanbul, Can Yayınları, 1989
- Oxford Dictionaries: **Panic**, t.y., (Çevrimiçi) <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/panic> 02.09.2016
- Oxford Dictionary: **Body**, t.y., (Çevrimiçi) <https://en.oxforddictionaries.com/definition/body> 11.10.2016
- Özarslan, Zeynep: Gözün İktidarı: Elektronik Gözetim Sistemleri, Barış Çoban-Zeynep Özarslan, **Panoptikon Gözün İktidarı**, İstanbul, Su Yayınları, 2016, s.139-153
- Özdel, Gizem: Foucault Bağlamında İktidarın Görünmezliği "Panoptikon" ile "İktidarın Gözü" Göstergeleri,

The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication, 2012, s. 23

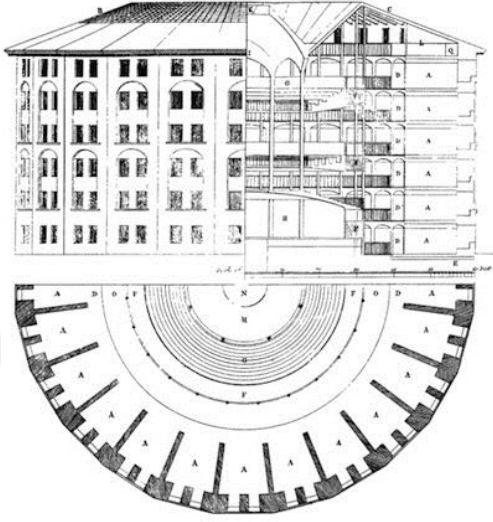
- Özgür, Ahmet: Göstergebilim, Academia, t.y.,(Çevrimiçi)
<https://www.academia.edu/2345316/G%C3%96STERGEB%C4%B0L%C4%B0M> 02.01.2017
- Öztürk, Serdar: Filmlerle Görünürlüğün Dönüşümü: Panoptikon, Süperpanoptikon, Sinoptikon, **İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi**, 2013, s.135-146.
- Pehlivan, Oğuz Kaan: İpin Ucunu Kaçırarak NSA, **Analist**, 2013, s.24-25.
- Polat, Rabia Karakaya: **İnternet ve Yurttaşlık Kavramının Dönüşümü.**, t.y., (Çevrimiçi)
<http://docplayer.biz.tr/3845732-Internet-ve-yurttaslik-kavraminin-donusumu.html>
05.05.2017
- Politzer, Georges: **Felsefenin Başlangıç İlkeleri**, İstanbul, Arya Yayıncılık, 2009
- Postman, Neil: **Televizyon Öldüren Eğlence**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012
- R. Koch, Egmont, Sperber, Jochen: **Bilgi Mafyası**, Çev: K. Ökten, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1975
- Rıfat, Mehmet: **XX. Yüzyılda Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları**.İstanbul, YKY,2016
- Rigel, Nurdoğan; Batuş, Gül: Kadife Karanlık, İstanbul, Su yayınevi, 2005
- Ritzer, George: **Toplumun McDonaldlaştırılması**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2011
- Robins, Kevin: **İmaj Görmenin Kültür ve Politikası**, Çev: N. Türkoğlu, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1999
- Roger E. Kasperson, J. X.: The Social Amplification and Attenuation of Risk, **The Annals of American Academy of Political and Social Science**, 1996, s. 95-105.

- Saygın, Tuncay: Louis Althusser, Haz: Çetin Veysal, **Büyük Düşünürler II**(2.C.) İstanbul, Etik Yayınları, 2010, s.552-553-560
- nowden, Edward: Leaks that exposed US spy programme, **BBC** 17.01.2014, (Çevrimiçi)
<http://www.bbc.com/news/world-us-canada-23123964> 12.02.2017
- Snowden, Edward: 'The US government will say I aided our enemies' – video interview, **The Guardian**, 08.07.2013(Çevrimiçi)
<https://www.theguardian.com/world/video/2013/jul/08/edward-snowden-video-interview> 12.02.2017
- Sözen, Edibe: **Söylem**, Ankara, Birleşik Yayınları, 2014
- Surveillance Studies Centre: **Who is David Lyon**, t.y., (Çevrimiçi)
<http://www.sscqueens.org/people/david-lyon> 11.02.2017
- Sweet, William: "Jeremy Bentham 1748-1832, t.y, **İnternet Encyclopedia of Philosophy**, (Çevrimiçi)
<http://www.iep.utm.edu/bentham/#SH6a> 14.11.2016
- Şener, Gülüm; Kuş, Oğuz: Büyük Birader'den Büyük Veriye Gözetim Toplumu, Ö. Oğuzhan, **İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2015, s.53
- Şentürk, Ünal: Modern Kontrol Tüketim, **C.Ü. Sosyal Bilimler**
- The Guardian: **NSA collecting phone records of millions of Verizon customers daily**, 06.06.2013, (Çevrimiçi)
<https://www.theguardian.com/world/2013/jun/06/nsa-phone-records-verizon-court-order> 12.02.2016
- Tosun, Cengiz Mesut: Gözetleyenin Hukuku, **Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, 2011, s228.
- Turner, Bryan S.: **The Body And Society**, California, 2008

- Tüzen, Hasan: “Nicos Poulantzas”. Haz. Çetin Veysal, **Büyük Düşünürler I(1.C)** İstanbul, Etik Yayınları, 2009, s.606-607
- Wilder, Anthony: Mimarlık Manifestoları, t.y., Çevrimiçi: <http://www.e-skop.com/skopbulten/mimarlik-manifestolari/2999>, 07.11.2016
- Yaşar, İraz: 20. Yüzyıl Dil Felsefesinde Michel Foucault., **Academia**, t.y. (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/9319971/20._Y%C3%BCzy%C4%B1l_Dil_Felsefesinde_Michel_Foucault 21.10.2016
- Yegin, Mehmet: NSA Skandalı ve 11 Eylül’ün Gölgesi, **Academia**, 2013 (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/7109182/NSA_Skandal%C4%B1_ve_11_Eyl%C3%BCl%C3%BCn_G%C3%B6lgesi 14.10.2016
- Yüksel, Mehmet: Mahremiyet Hakkı ve Sosyo -Tarihsel Gelişimi, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 2003, s 187
- Zamyatin, Yevgeni: **Biz**, İstanbul, İthaki, 2016

EKLER

RESİM 1: PANOPTİK MİMARİ

RESİM 2: BAŞLANGIÇ SAHNESİ

RESİM 3: PRENSES SUSSANNAH'IN KAÇIRILMASINI DUYAN SIRADAN BİREYLER

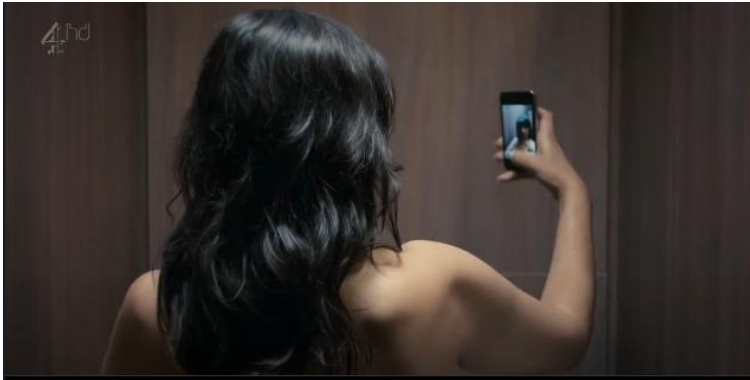
RESİM 4: TELEVİZYON İZLEYEN BİREYLERİN GÖRÜNTÜSÜ

RESİM 5: HABERLERİ OLAĞAN KARŞILAYAN BİREY

RESİM 6: KADININ ÇIPLAK OLARAK KENDİ FOTOĞRAFINI ÇEKMESİ

RESİM 7: KAÇIRILMA VİDEOSU İZLENME ORANI

RESİM 8: OYUNCUNUN FOTOĞRAFININ ÇEKİLMESİ

RESİM 9: HALKIN CANLI YAYINI İZLEMESİ

RESİM 10:BOŞ YOL GÖRÜNTÜSÜ

RESİM 11: BOŞ SOKAK GÖRÜNTÜSÜ 1

RESİM 12: BOŞ SOKAK GÖRÜNTÜSÜ 2

RESİM 13: BOŞ SOKAK GÖRÜNTÜSÜ 3

RESİM 14: BOŞ SOKAK GÖRÜNTÜSÜ 4

RESİM 15: PRENSESİN SOKAK ORTASINDAKİ BAYGIN GÖRÜNTÜSÜ

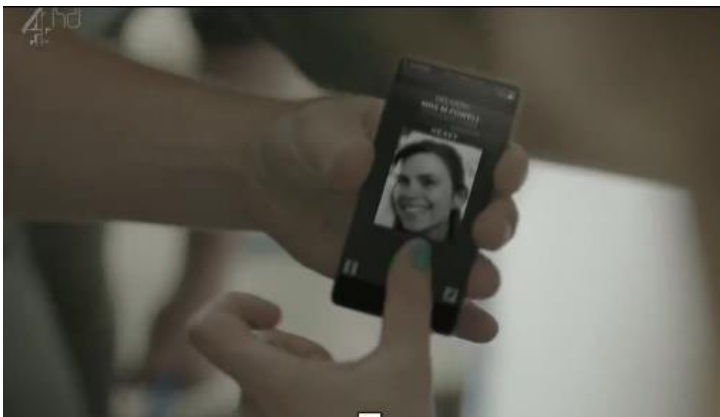
RESİM 17: MARTHA VE ASH'İN YAZIŞMA GÖRÜNTÜSÜ

RESİM 18: BEBEĞİNİN KALP ATIŞLARINI KAYDEDEN ANNE

RESİM 19: PARMAK OKUYUCU SİSTEM İLE BİREYLERİ KİMLİK BİLGİSİNİN VERİLMESİ

RESİM 20: SPOR YAPAN KADIN

RESİM 21: AYNA KARŞISINDA GÜLME PROVASI YAPAN KADIN

RESİM 22: AYNA KARŞISINDA GÜLME PROVASI YAPAN KADIN 2

RESİM 23: TELEFONLARI İLE İLGİLENEN BİREYLER

RESİM 24: DÜĞÜNE GİRİŞ NOKTASINDA YER ALAN TABELA

